

Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ'

Γ'

"Ενιοι τῶν προμνησθέντων μυθιστοριογράφων ἐστιχούρησαν τὰς διηγήσεις αὐτῶν. Ὑπάρχουσι δὲ καὶ χρονικὰ ἐμμέτρως γεγραμμένα. Νόννος ὁ συγγραφεὺς τοῦ μεγίστου ποιήματος τῶν Διονυσιακῶν, κατέλιπεν ἡμῖν παράφρασιν τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου ἐν ἑξαμέτροις. Ἐμμέτρως δὲ ἐγράφοντο καὶ αὐταὶ ἔτι αἱ ἐπιστημονικαὶ πραγματεῖαι. Ἡ τοιαύτη ἐργασία ἦν ἀρεστὴ κατὰ τὴν περιόδον ταύτην, ὁ δὲ κατάλογος τῶν ἔξωθεν ἢ βεβήλων καθίσταται κατ'αὐτὴν ἐκτενέστερος. Ὁ κ. Κρουμβάχερ συνάγων αὐτοὺς ἐπὶ τὸ αὐτό, οὕτως ἀποκαλεῖ πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῶν *Λειτουργικῶν* ποιητῶν τῶν ἀντιπροσωπευόντων τὴν ἀληθῆ τῆς περιόδουποίησιν καὶ παρέχει ἡμῖν λεπτομερεῖς σημειώσεις περὶ εἰκοσιδύο βεβήλων ποιητῶν, ἐξ ὧν ἀναφέρομεν Γεώργιον τὸν Πισίδην, ὃν οἱ σύγχρονοι παρέβαλλον πρὸς τὸν Εὐριπίδην καὶ ὅστις ἦμιστα τυγχάνει ὧν ἄξιος τῶν δυσφημιῶν, εἰς ἃς ἐξέθηκεν αὐτὸν ἔκτοτε ἢ παραβολῆ αὐτῆ. Ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς ἀνομολογεῖ ὅτι ἀνευρίσκει εἰς αὐτὸν «ἀπλότητα ἐν τῇ ἐπινοίᾳ καὶ πολλὴν τὴν ἀκρίθειαν ἐν τοῖς καλοῖς αὐτοῦ ἰάμβοις.»—Ὁ αὐτοκράτωρ Λέων ὁ Σοφὸς κατέλιπεν ἐκτὸς τῶν πεζῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων, πλεῖστα ἔμμετρα, εἰς ἃ ὁ κ. Κρουμβάχερ ἀποδίδει τὸν ἀσθενὴ ἔπαινον «ὅτι δὲν στεροῦνται σπουδαιότητος ὑπὸ γραμματολογικὴν καὶ γλωσσικὴν ἔποψιν». Ὁ ἐκ Μιτυλήνης Χριστοφόρος, εἰς τῶν καλλίστων βυζαντινῶν ποιητῶν, ἔχει καλαισθησίαν καὶ πνεύματος χάριν, σπάνια προσόντα τῶν λογίων τῆς περιόδου ταύτης.—Ὁ Θεόδωρος Πρόδρομος στιχουργὸς λίαν γόνιμος, διεξέφυγε τὴν λήθην χάρις εἰς ποιήματα, ὧν ἡ ὑπόθεσις εἶναι εἰλημμένη ἐκ τοῦ συνήθους βίου, γεγραμμένα εἰς κοινὴν γλῶσσαν, ὄντα δὲ ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων μνημείων τῆς δημῶδους φιλολογίας.—Ὁ Ἐμμανουὴλ Φιλῆς, συγγραφεὺς μυριάδων στίχων περὶ διαφόρων ἀντικειμένων, ἔσχε τὴν εὐτυχίαν νὰ τύχῃ ἐκδότου τοῦ σοφοῦ ἐλληνιστοῦ γάλλου, τοῦ μακαρίτου Ε. Μίλλερ. Ὁ δὲ Ἰωάννης Τζέτζης ἐπέγραψε μίαν τῶν πολυαριθμῶν αὐτοῦ συλλογῶν *χιλιάδες*.

Οἱ ποιηταὶ οὗτοι ἔγραψαν ἐμμέτρως ὅ,τι οἱ σύγχρονοι αὐτῶν ἱστορικοὶ ἔγραφον ἐν πεζῷ λόγῳ. Ἐχόμενοι τῶν κλασικῶν ὑποδειγμάτων, προ-

¹ Συνέχεια καὶ τέλος: ἴδε προηγ. φυλλάδιον.

σεπάθουν να εξομοιωθῶσι πρὸς αὐτὰ κατὰ τὸν τύπον, τὸ μόνον καθ' ἃ ἠδύνατο νὰ μιμηθῶσιν αὐτούς. Καὶ ὅτε ἡ ἀρχαία προσῳδία ἀπωλέσθη διὰ τὸ οὐς, ἐγυμνάζοντο ἔτι γράφοντες ἰζύμβους ἢ χρώμενοι μέτρους ἀνακρεοντικοῖς. Μιμηταὶ ἦσαν καὶ οἱ τῆς προηγουμένης περιόδου ποιηταὶ ἀλλ' οἱ Ἀλεξανδρινοὶ ἦσαν ἐγγυτέρω τῶν προτύπων καὶ ἡ ἐπιτήδευσις παρ' αὐτοῖς εἶνε ἤττον καταφανής. Ἴνα δὲ ἀποδῶμεν πλήρη δικαιοσύνην, ἀνάγκη νὰ προσθέσωμεν ὅτι ἂν ἡ Ἀλεξανδρινὴ ἐποχὴ σεμνύνεται ὡς παραγαγούσα τὸν Θεόκριτον, καὶ παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς ἀνεδείχθησαν ποιηταὶ ἐπιτυχῶς μιμηθέντες τοὺς ἀρχαίους· οὕτως αἱ παραποιήσεις ἀνακρεοντικῶν ᾠδῶν ἐπὶ μακρὸν ἐξηπάτησαν τοὺς κριτικούς, οἵτινες κατέτασσον αὐτὰς μετὰ τῶν γνησίων ποιήσεων τοῦ Τῆλου αἰοῦ. Πολλὰ τῶν ἐπιγραμμάτων αὐτῶν κατέχουσι τιμητικὴν θέσιν ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἀνθολογίᾳ. Δυνάμεθα ἐνταῦθα νὰ ἀναφέρωμεν τὸ μόνον περισῶθεν δρᾶμα τῆς περιόδου ταύτης, τὸ ἐπιγραφόμενον «Χριστὸς Πάσχων.» Τοῦτο χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ ΙΑ' ἢ τοῦ ΙΒ' αἰῶνος καὶ ἐπὶ πολὺ ἀπεδόθη τῷ ἁγίῳ Γρηγορίῳ τῷ Νανζιανζηνῷ. Ἀλλὰ καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς φύσιν εὐμοιρον κεκτημένοις μετὰ τῶν μιμητῶν τῆς ἀρχαιότητος, μάτην θὰ ἀναζητήσῃ τις θέρημν καὶ πρωτοτυπίαν ἀληθοῦς ποιητικῆς ἐμπνεύσεως. Τὰ ἔργα τῶν ποιητῶν τούτων τεκμηριοῦσι τὴν διαίωσιν τῶν κλασικῶν παραδόσεων, τιμῶσι τὰ γράμματα καὶ ἐνίοτε τὴν εὐαισθησίαν τῶν συγγραφέων τούτων καὶ κινῶσι τὸ ἐνδιαφέρον ὡς μνημεῖα φιλολογικὰ, ἀλλὰ δὲν εἶνε, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, ἐκδηλώσεις ποιητικῆς πραγματικῆς συναίσθηματος.

Τοιοῦτον συναίσθημα εἶχον ἄρα γε οἱ Ἕλληνας τῆς αὐτοκρατορίας; Ἐξευρέθη τρόπος πρὸς διευκρίνισιν αὐτοῦ; ἐπέπνευσε τὸ συναίσθημα τοῦτο ποιητὰς, δυναμένους νὰ ἐκπροσωπήσωσι τὴν ἐποχὴν αὐτῶν κάλλιον τῶν στιχουργῶν τῶν παραφδούντων τοὺς ἀρχαίους; Ἐνὶ λόγῳ, ὑπάρχει ποίησις ἀξία τοῦ ὀνόματος κατὰ τὴν Χριστιανικὴν περίοδον τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας; Εἰς τὰς ἀπαντήσεις ταύτας καταφατικῶς ἀποκρίνεται ὁ κ. Κρουμβάχερ. Τοῦτ' αὐτὸ δυνάμεθα νὰ πράξωμεν καὶ ἡμεῖς.

Ἰπεστηρίχθη ἐπιμόμως ὅτι οἱ Ἕλληνας τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἐστεροῦντο ἰδεῶδους, μὴ ἐμπορούμενοι ὑπὸ τοῦ ἔρωτος τῆς ἐλευθερίας, ἧς καὶ αὐτὴ ἡ ἰδέα ἐθεωρήθη πλέον παρ' αὐτοῖς ὡς ἀποσβεσθεῖσα. Ἐθεωρήθησαν οἱ τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας Ἕλληνας ὅτι ἦσαν συναθροισμὸς λαῶν συναπτομένων μόνον διὰ τῆς κοινῆς ἐξαρτήσεως ἐκ τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως καὶ μόνην πολιτικὴν ἀρχὴν ἐχόντων τὴν τῆς ρωμαϊκῆς παραδόσεως, μεταμορφωθείσης εἰς ἀσιατικὸν δεσποτισμὸν, λαῶν ἐστερημένων πάσης καλλιτεχνικῆς ἀγωγῆς, πλὴν τῆς δουλικῆς καὶ

ψυχρᾶς τῶν ἀρχαίων ἀπομιμήσεως καὶ μὴ ἐχόντων ἕτερον θρησκευτικὸν συναίσθημα ἢ τὸ τῆς παιδαριώδους ἀφοσιώσεως εἰς τὴν κατ' ἐπιφάνειαν εὐσέβειαν.

Κυρίως εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο ὑπῆρχε πλάνη τις. Τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα, πρέπει ἅπαξ ἔτι νὰ τὸ ἐπαναλάβωμεν, ἦτο καθ' ὅλην τὴν περίοδον ταύτην ἐξ ἴσου βαθύ καὶ ἰσχυρόν. Ἀντικαθίστα ὅλα. Ὁ εἰς τὸ λάβαρον σταυρὸς ἦτο τὸ σύμβολον ὑφ' ὃ καὶ δι' ὃ ἐμάχοντο. Ὁλόκληρος ἡ ὀρθόδοξος αὐτοκρατορία παρίστα τὴν πατρίδα ἔναντι τοῦ πολέμου, ἐν ᾧ διέβλεπον τὸν ἄπιστον ἢ τὸν αἰρετικὸν μᾶλλον, παρὰ τὸν πολιτικὸν ἀντίπαλον. Ἡ θρησκεία ἐν παντὶ ἀνεμίγνυτο, ἐν ταῖς σχέσεσι μετὰ τῶν ξένων χωρῶν, ὅσον καὶ ἐν τοῖς τῆς ἐσωτερικῆς διατάξεως ζητήμασιν. Ἐν τοῖς αἰωνίοις τούτοις ἀγῶσι, τοῖς ἐν ὀνόματι τῆς πίστεως διεξαγχομένοις, ἡ εὐσέβεια μετέπιπτε πολλακίς εἰς φανατισμὸν· δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ προφυλαχθῶσι κατὰ τῆς μισαλλοδοξίας· ἡ εὐλάβεια ἀπέβαινε δεισιδαιμονία.

Τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα δὲν ἦτο μὲν πάντοτε πεφωτισμένον, ἦτο ὅμως ζωηρόν· ἐνεψύχου ἐν μέσῳ τῶν μαχῶν, παρηγόρει ἐν ταῖς κοινῆς συμφοραῖς, ἐνεθάρρυνε τὰ πνεύματα καὶ ἐθέρμαινε τὰς καρδίας. Ἦτο τὸ ἰδανικὸν τῆς ἐποχῆς ταύτης· καὶ ἐκ τούτου προήλθε πᾶν ὅ,τι καλὸν οἱ Βυζαντινοὶ παρήγαγον. Τοῦτο πρὸ πάντων δύναται νὰ λεχθῆ προκειμένου περὶ τῆς τέχνης ἰδίᾳ. «Ἐν τῇ θρησκείᾳ ἐκδηλοῦται αὕτη ἐν ὅλη αὐτῆς τῇ πρωτοτυπίᾳ καὶ ἐν ἀπάσῃ αὐτῆς τῇ αἴγλῃ· δὲν θὰ ἠδύνατο δὲ τις νὰ ἐκπλαγῆ ἐκ τούτου σκεπτόμενος πόσον παρὰ τοῖς Ἕλλησι τοῦ μεσαιῶνος ἡ θρησκεία ἦτο ἰσχυρὰ καὶ ἀνεμίγνυτο εἰς πάντα τὰ τοῦ βίου»¹. Τὰ μνημεῖα, τὰ ψηφιδωτὰ, τὰ λαμπρὰ αὐτῶν χειρόγραφα, ἡ χρυσοχοικὴ, ἡ γλυπτικὴ καὶ ἡ ζωγραφικὴ αὐτῶν πάντα φέρουσι θρησκευτικὸν χαρακτῆρα καὶ ἐνεπνεύσθησαν ὑπὸ τοῦ χριστιανισμοῦ.

Ἐνταῦθα ὄφειλεν ἐπίσης ἡ κριτικὴ νὰ ζητήσῃ τὴν λαμπροτέραν ἐκφανσιν τῆς φιλολογικῆς αὐτῶν μεγαλοφυίας· ἡ φιλολογία αὐτῶν, ἡ ποίησις τῶν δὲν ἔπρεπε νὰ δικασθῶσι καὶ καταδικασθῶσι παραχρῆμα, πρὶν ἢ ἐξετασθῆ πᾶν ὅ,τι ἠδυνήθησαν νὰ παραγάγωσιν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ κυριαρχούντος καθ' ὅλην τὴν ἐποχὴν αἰσθήματος.

Οἱ Ἕλληνας ἱστορικοὶ, οἱ πραγματευθέντες τὸ μέρος τοῦτο τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν ἱστορίας, πάντες κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἤττον παρετήρησαν καὶ ἐξῆραν τὴν ἀξίαν τῆς θρησκευτικῆς αὐτῶν ποιήσεως· ἀλλ' ἡ ἀντίληψις καὶ κρίσις αὐτῶν ἠδύνατο νὰ θεωρηθῆ ἐσφαλμένη, ὡς ἐπηρεαζομένη ὑπὸ μεροληψίας· ἀπόγονοι τῶν χριστιανῶν τούτων, οἵτινες τοσοῦτον ἐφρόντιζον περὶ τῶν θεολογικῶν ζητημάτων, τέκνα μαχητῶν ἀπελευθερω-

¹ Ἡ Βυζαντινὴ τέχνη ὑπὸ Ch. Bayet. ἐν Παρισίοις A. Quantin σελ. 104.

σάντων τὴν ἑαυτῶν πατρίδα καὶ ἐγγραφόντων ἐπὶ τῶν σημαίων των τὴν πίστιν πρὸς τῇ ἐλευθερίᾳ, ἠδύνατο νὰ θεωρηθῶσιν ὡς πάσχοντες ἀπατάτην ἢ τοῦλάχιστον ὡς ἀναζητοῦντες τὸ ποιητικὸν κάλλος ἐν ταῖς προσευχαῖς καὶ τοῖς ὕμνοις, οὓς εἶχον συνειθίσει ν' ἀκούωσιν ἐν παιδικῇ ἡλικίᾳ, καίτοι οἱ Ἕλληνες οὗτοι, ὅσοι καὶ ἂν ἦσαν ἐπιφυλακτικοὶ διὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ποίησιν, δὲν διέφυγον τὴν ἐπιρροὴν τῶν δυτικῶν, οἵτινες περιεφρόνησαν ὀλόκληρον τὴν βυζαντινὴν φιλολογίαν, χωρὶς νὰ ἐξετάσωσι τί δυνατόν νὰ περιεῖχον τὰ εὐχολόγια καὶ αἱ συνόψεις τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Εἶνε ἀληθές ὅτι ἀπὸ τοῦ 1871 οἱ κ.κ. Christ καὶ Παρὰνίκας εἶχον δημοσιεύσει τὴν Ἑλληνικὴν ἀνθολογίαν τῶν χριστιανικῶν ποιημάτων αὐτῶν (Anthologia graeca carminorum christianorum): ἀλλὰ τὸ ἐν τῇ συλλογῇ ταύτῃ, πρὸ πάντων κινήσαν τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἑλληνιστῶν ἦτο τὸ ὅτι ἐπανεῦρον ἐκεῖ ἀκόμη τὴν ἐπιρροὴν τῶν κλασικῶν παραδόσεων καὶ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἀρχαίας μετρικῆς εἰς τινὰ τῶν τεμαχίων ὑφ' ὧν ἀποτελεῖται· ἀκριβῶς δὲ εἰς τὰ γραφέντα μετὰ ρυθμικῶν στίχων οἱ ὕμνογράφοι ἠδυνήθησαν τὰ μάλιστα νὰ ἐπιδείξωσι τὸ τάλαντον αὐτῶν καὶ τὴν μεγαλοφυΐαν. Ἡ φιλολογικὴ ἀξία τῶν ἔργων τούτων εἶχεν ἔτι ἀνάγκην ἀναγνωρίσεως. Ἡ ἀρετὴ τῆς ὑποδείξεως, τῆς σπουδαιότητος αὐτῶν, ἐὰν μὴ ἡ τιμὴ αὐτῆς ἀνακαλύψεως ἀποδίδεται εἰς ἕνα Γάλλον, τὸν μακαρίτην καρδινάλιον Πίτραν. Ἄδυνατοῦμεν νὰ ὑποπτεύσωμεν τὸν αἰδέσιμον πατέρα Ἐδμόνδον Βουβύ καθὼς καὶ τὸν ἔξοχον ἱεράρχην ὡς μεροληπτοῦντα ὑπὲρ τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας. Ἐν τῷ βιβλίῳ αὐτοῦ περὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ τονικοῦ ρυθμοῦ¹ δεικνυσὶν ἡμῖν, χωρὶς νὰ ἐξέρχεται διόλου τοῦ ἀντικειμένου, του, τί ἦτο ἡ ἑλληνικὴ ὕμνογραφία. «Κατὰ τὸν 5' αἰῶνα, λέγει ἡμῖν (σελ. 195), μορφοῦνται δύο εἶδη ὁμιλητικῆς ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος. Ἡ μὲν παραμένει πιστὴ εἰς τὰς παραδόσεις τῆς προηγουμένης ἐποχῆς· ἐκθέτει καὶ ὑπερασπίζει τὸ δόγμα, σχολιάζει τὴν Γραφήν, παρορμᾷ εἰς τὴν ἀρετὴν... ἡ δὲ ἐπιφυλάσσεται διὰ τὰς μεγάλας ἐσοτάς· τότε προσκαλοῦνται οἱ ἔνδοξοι ρήτορες· προετοιμάζουσι τοὺς ἑαυτῶν λόγους, οἵτινες κατ' οὐσίαν δὲν εἶνε πλέον ρητορικὰ ἔργα, ἀλλ' ἀληθῆ ποιήματα. Ἡ ἐπιφώνησις, ὁ διάλογος, ἡ προσωποποιία, αἱ τολμηρόταται εἰκόνες τοῦ ἀρχαίου ποιητικοῦ λόγου διαδεχόμεναι ἀλλήλας ἀλλεπάλληλοι ἐπισωρεύονται ἄμετροι, καὶ αὐτὸς ὁ ρήτωρ διακηρύττει πολλάκις ὅτι ἀπαγγέλλει οὐχὶ λόγον ἀλλὰ θρησκευτικὸν ἄσμα»¹.

Αἱ εὐγλωττοὶ αὐταὶ γραμμαὶ περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς θρησκευτικῆς ποιή-

¹ Poètes et mélodes.— *Études sur les origines du rythme tonique dans l'hymnographie de l'Église grecque*, thèse présentée à la Faculté des let-

σεως αὐξάνουσι τὴν λύπην ἡμῶν διὰ τὸν ὑπὸ τοῦ κ. Κρουμβάχερ ἐκ τοῦ ἔργου αὐτοῦ ἀποκλεισμὸν τῶν ἔργων τῶν ἐκκλησιαστικῶν ρητόρων μετὰ παντός τοῦ ἀφορῶντος εἰς τὴν θεολογίαν.

«Ἡ ἑλληνικὴ ὕμνογραφία, προσθέτει ὁ πατήρ Βουβύ, οὐδόλως εἶνε μίμησις τοῦ βεβήλου ποιητικοῦ λόγου, ἀλλὰ χριστιανικὴ κατὰ τε τὸ βάθος καὶ τὴν μορφήν. Ἐμπνεομένη ὑπὸ τῆς πίστεως, διευθυνομένη ὑπὸ τῶν συνόδων καὶ τῶν ἀρχιερέων, ἄδεται μόνον ἐν τοῖς ναοῖς, οἱ δὲ ρυθμοὶ οὓς ἀκολουθεῖ δὲν εἶνε πλέον τὰ τῆς προσφῆδας μέτρα, ἀλλὰ ρυθμοὶ νέοι, οὓς αὐτὴ ἐδημιούργησε καὶ παρέλαβε καὶ ἐν οἷς κυριαρχεῖ τὸ τονικὸν στοιχεῖον, θριαμβεῦον τότε ἐν τῇ δημῳδαί γλώσσῃ.» Ἀλλαχοῦ δὲ λέγει: «Τὸ ἰσοσύλλαβον καὶ τὸ ὁμότονον εἶνε οἱ δύο θεμελιώδεις νόμοι τοῦ ποιητικοῦ λόγου τῶν Βυζαντινῶν· ὁ πεζὸς λόγος καθίσταται ποιητικὸς ἀνεπιτηδεύτως καὶ οἱ ὕμνογράφοι ἐγένοντο ποιηταί, διότι ὄντως ἄδικον θὰ ἦτο ν' ἀρνηθῶμεν αὐτοῖς τὸ ὄνομα τοῦτο. Ἐχουσι ρυθμὸν οἷος εἶνε καὶ παρ' ἄλλοις, ἐκφράζουσι ὑψηλὰς ἰδέας· ἐχειροτονήθησαν διερμηνεῖς τῆς δημοσίας προσευχῆς, τοῦθ' ὅπερ ἐστὶ κατ' ἐξοχὴν ἡ ἀποστολὴ τοῦ ποιητικοῦ λόγου. Τέλος ἐὰν τὰ βιβλία παρεσιώπησαν τὰ ὀνόματα καὶ τὰ ἔργα αὐτῶν, οἱ συγγραφεῖς ὅμως αὐτῶν τῶν ὕμνων ἐκτῆσαντο δόξαν μονιμωτέραν, τὴν δόξαν τῶν ἀληθῶν ποιητῶν· ἐπιζῶσιν ἔτι μετὰ τὴν πάροδον τῶν αἰῶνων ἐν τῇ μνήμῃ καὶ τῇ γλώσσῃ τῶν λαῶν».

Δὲν ὑποχρεοῦμεθα νὰ ζητήσωμεν συγγνώμην διὰ τὸ μακρὸν τῶν περικοπῶν τούτων· εὐνόητον ὅτι ἐπιθυμοῦμεν νὰ στηριχθῶμεν ἐπὶ μαρτυρίας τόσῃ λαμπρᾷ καὶ εἰλικρινοῦς· ἄλλως τε καὶ ὁ κ. Κρουμβάχερ ἄφθονα τοιαῦτα ἀναφέρει ἐν τῷ μέρει τούτῳ τοῦ βιβλίου του, ὅπερ εἶνε ἐν τῶν μᾶλλον ἐνδιαφερόντων, ἐξετάζει τὴν τῆς ὕμνογραφίας ἱστορίαν καὶ διεξέρχεται τοὺς ποιητάς, οἵτινες παρακολουθοῦσι τὰς διαφόρους φάσεις τῆς. Πολυάριθμοὶ εἰσὶν οἱ ποιηταὶ οὗτοι, ὁ δὲ συγγραφεὺς ἀφιερῶι τοῖς κυριωτέροις τούτων λεπτομερεῖς σημειώσεις· ὁ κ. Παπαδόπουλος ἐπλήρωσεν ὀγκῶδες βιβλίον τῶν μονογραφιῶν των¹. Οἱ κράτιστοι ἀνήκουσιν εἰς τὸν 5' αἰῶνα, ὅστις εἶνε τὸ κατακόρυφον σημεῖον ὄλων τῶν κλάδων τῆς τέχνης καὶ τῆς φιλολογίας παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς.

Ὁ μέγιστος τῶν ποιητῶν τούτων ἐστὶν ὁ Ρωμανός. Ἀνεκνήρυχθη ἅγιος ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, ἅγιος ὡς μελωδός. Ἄλλ' ὡς ἀναφέρει ὁ πατήρ Βουβύ, «ἡ ἐκκλησία μόνη διετήρησε τὴν ἀνάμνησιν τῆς ὑπάρ-

tres de Paris, par le père Edmond Bouvy, des Augustins de l'Assomption. Paris 1888.

¹ Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Ἀθηναί, 1891.

ξεως αὐτοῦ, ὅστις ἀφ' οὗ διὰ τῶν ὕμνων του ἀνεζωπύρησε τὴν θρησκείαν τῶν λαῶν, καὶ ὁ ἴδιος ἔλαβε θέσιν ἐν αὐτῇ· ἡ δὲ ἑορτὴ του ἑορτάζεται τὴν 1 Ὀκτωβρίου καθ' ὅλην τὴν Ἀνατολήν· ἀλλὰ τὰ βιβλία, τὰ σχολεῖα, ἅπανσαι αἱ φιλολογικαὶ παραδόσεις οὐδὲν περὶ αὐτοῦ ἀναφέρουσι.» Δὲν ἔχομεν μάλιστα, ὡς παρατηρεῖ ὁ κ. Κρουμβάχερ, οὐδ' ἀκριβῆ μαρτυρίαν ἐπιτρέπουσαν νὰ ὀρίσωμεν τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν συνέθετε τοὺς ὕμνους του. Ὁ λησμονηθεὶς οὗτος ποιητὴς θὰ ἀναλάβῃ τὴν προσήκουσαν αὐτῷ θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Ὁ κ. Κρουμβάχερ ὑπισχνεῖται ἡμῖν ἐκδοσὶν πλήρη τῶν ἔργων του. Ὀλίγοι τῶν ὕμνων τούτων ὑφίστανται ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς βιβλίοις τοῖς ἐν χρήσει παρὰ τοῖς Ἕλλησιν· οἱ πλείστοι ἐν τῇ πορείᾳ τῶν αἰώνων ἀντικατεστήθησαν ὑπὸ θρησκευτικῶν ποιημάτων, ἅτινα ἢ καλαισθησίᾳ τῆς ἐποχῆς προετίμησε, καίπερ ὑποδεέστερα ὄντα. Ὁ ἐκδότης τοῦ Ρωμανοῦ θὰ ἀναδιοργανίσει τὸ ἔργον τούτου, ἐκθάπτων αὐτὸ τῆς κόνεως τῶν βιβλιοθηκῶν. Ἡ ἐπιχειρήσις εἶνε δυσχερής, ἀλλ' ἐπιδέχεται ἀφ' ἑαυτῆς ἀμοιβήν, ἀφ' οὗ πρόκειται περὶ συγγραφέως, ὃν ἡ ἱστορία τῶν γραμμάτων τοῦ μέλλοντος θὰ ὑμνήσῃ ἴσως ὡς τὸν μέγιστον τῶν θρησκευτικῶν ποιητῶν πάντων τῶν αἰώνων (Κρουμβάχερ σελ. 313). Οἱ ὀλίγοι λόγιοι ὅτινες μέχρι τοῦδε ἐγνώρισαν καὶ ἀνέφεραν τὸ ὄνομα τοῦ Ρωμανοῦ (δὲν εἶνε δὲ πολλοί· ὁ κ. Κρουμβάχερ ἀναφέρει τέσσαρας), συμφωνοῦσι μετὰ τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας περὶ τῆς ἀποδόσεως αὐτῷ τῆς πρώτης θέσεως ἐν τοῖς Ἕλλησιν ὕμνογράφοις. Ὁ πατὴρ Bouvy ἐπικυροῖ τὴν κρίσιν ταύτην. «Ὁ Ρωμανός, λέγει, εἶνε ὁ πρῶτος τῶν μελωδῶν κατὰ τὴν ποιητικὴν μεγαλοφυΐαν· τὰ ἔργα αὐτοῦ παριστῶσι τὸν λειτουργικὸν ὕμνον ἐν τῇ τελειότητι του... ἀκολουθήσατε αὐτὸν καθ' ὅλας τὰς φάσεις τοῦ ἱεροῦ κύκλου... καὶ θὰ συμπεράνητε ἴσως ὅτι ὁ χριστιανισμὸς δὲν πρέπει νὰ ζηλεύῃ τὴν ἀρχαιότητα δι' οὐδένα τῶν λυρικῶν αὐτῆς ποιητῶν».

Τὸ νὰ παραγάγῃ φιλολογία τις νέον εἶδος λόγου καὶ ἐν τούτῳ τοῦλάχιστον ἓνα μεγαλοφυᾶ ποιητὴν, εἶνε μέγα τι. Βλέπομεν ἐκ τούτου ὅτι οἱ Ἕλληγες ἠδύναντο ἔτι ἄμ' ὡς ἐκποδῶν ἐπιουῖντο τὸν κλασικισμὸν, νὰ χαράξωσιν αὐτοῖς νέαν ὁδὸν ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τοῦ κυριεύοντος τῆς ἐποχῆς αἰσθήματος. Διερμηνεῖς τούτου τοῦ αἰσθήματος οἱ ὕμνογράφοι εὕρισκοντο εἰς ἄμεσον ἐπικοινωνίαν πρὸς τὸν ὄγκον τῶν συγχρόνων των. Δὲν ἀπηθύνοντο εἰς ὄμιλον λογάδων, χρώμενοι τῇ φιλολογικῇ γλῶσση τῆς ἐποχῆς ἀλλ' ἄνευ σχολαστικότητος, μὴ φοβούμενοι νὰ προσεγγίσωσι τοὺς δημῶδεις τύπους· εἶχον ἄσμα καταληπτῶν ὑπὸ πασῶν τῶν διανοιῶν καὶ συγκινῶν πάσας τὰς καρδίας. Ἐντεῦθεν προκύπτει ἢ διακρίνουσα αὐτοὺς θέρημῃ καὶ πρωτοτυπία, ἣτις ἐλλείπουσα ἐφεξῆς ἐκ

τῆς βυζαντινῆς φιλολογίας, ἐξασθενίζει ταύτην. Χάρις εἰς τὸν κ. Κρουμβάχερ δὲν θὰ δυνηθῇ τις πλέον νὰ ἐκφέρῃ κρίσιν ἐπὶ τοῦ συνόλου τῆς φιλολογίας ταύτης χωρὶς νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν τοὺς θρησκευτικοὺς ποιητάς· καὶ τότε αὕτη ἔνεκα τούτου θὰ ἐκτιμηθῇ ἔτι περισσότερον. Ναὶ μὲν τὰ σφάλματα ταύτης δὲν θέλουσιν ἀποσθεσθῆ· ἀλλὰ θὰ ἐξαγορασθῶσιν ὑπὸ τῶν προτερημάτων τῶν μελωδῶν· τὰ ἔργα τῶν ποιητῶν τούτων ὑπῆρξαν ἢ ὑψίστη καὶ ὠραιότατη ἔκφανσις τοῦ χριστιανικοῦ αἰσθήματος τοῦ κυριαρχούντος πάσης τῆς περιόδου ταύτης, ἀναφέρουσι δὲ μὲ ζωηρὰ χρώματα τὸν θεμελιώδη χαρακτήρα τοῦ Βυζαντιακοῦ πολιτισμοῦ καὶ δικαιολογοῦσι τὸν χαρακτηρισμὸν τῆς χριστιανικῆς περιόδου, ὃν ἀπεδόσαμεν, ἀρχόμενοι, εἰς τὸ μέρος τοῦτο τῆς ἱστορίας τῆς ἐλληνικῆς φιλολογίας, τὸ τοσοῦτον σπουδαῖον, πλὴν καὶ τοσοῦτον ὀλίγον γνωστόν.

Δ. Βικέλλας.

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΠΑΡΑΔΟΞΑ

Πρὸ τίνος ἀναδιψῶν πρὸς ψυχαγωγίαν τόμον παλαιὸν εἰκονογραφημένου περιοδικοῦ, ἀπῆντησα ἐν αὐτῷ μεγάλην, δισέλιδον εἰκόνα, ἣτις πολλὴν μοῖ ἐνεποίησεν ἐντύπωσιν. Ἀντίγραφον γνωστοῦ πίνακος, ἔργου διακεκριμένου γάλλου καλλιτέχνου ἐκ τῶν νεωτέρων, ἡ ξυλλογραφία αὕτη παρίστα τοπογραφίαν χώρας βορεινῆς, ὑπὸ οὐρανὸν νεφελώδη ἔκτασιν ἀπέραντον θαλάσσης πεπηγυίας, ἐν τῷ μέσῳ δὲ τῶν πάγων ἐσφηνωμένα καὶ ἀκίνητουτα πελώρια σκάφη, ἔχοντα τὰς πλευρὰς προεξεχούσας, τὴν πρύμνην ἀνυψωμένην, καὶ ἐν γένει τὸ βαρὺ καὶ ἄχαρι σχῆμα τῶν πλοίων τοῦ παρελθόντος αἰῶνος. Ἐπὶ τῶν πάγων φαίνονται ἐλσύνοντες καλπᾶδην ἔφιπποι στρατιῶται φέροντες τὴν ἐπιδεικτικὴν καὶ θεατρικὴν στολὴν τῶν γάλλων οὐσάρων τῆς ἐποχῆς τῆς γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, τινὲς δὲ αὐτῶν φαίνονται ἤδη περικυκλοῦντες τὰ πλοῖα καὶ ἀπαιτοῦντες τὴν παράδοσιν αὐτῶν.

Ὅσον παράδοξον καὶ ἂν φαίνεται τὸ γεγονός πλοίων πολεμικῶν συλλαμβανομένων ὑπὸ ἵππικῶν, ἐν τούτοις ἡ ἀπεικονιζομένη σκηνὴ δὲν ἦτο φανταστικὴ, ἀλλὰ πραγματικὴ. Εἶχον ἤδη νύξιν τινὰ περὶ τοῦ συμβάντος καὶ ἐγίνωσκον ὅτι τῷ ὄντι κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔτους 1795 ὁ ὀλλανδικὸς στόλος, καταληφθεὶς ὑπὸ τῶν πάγων παρὰ τὴν νῆσον Τέξελ ἐκυριεύθη ὑπὸ ἵππέων τοῦ τότε ἐπιδραμόντος καὶ τὴν Ὀλλανδίαν κατακτήσαντος γαλλικοῦ στρατοῦ. Ἄλλ' ἢ ἐν τῇ εἰκόνι παράστασις καθι-

στα αίσθητοτέραν τὴν ἐντύπωσιν, διὸ ἀνέτρεξα εἰς τὴν ἱστορίαν πρὸς ἀνεύρεσιν πλειόνων λεπτομερειῶν καὶ ἰδοῦ τίνας τοιαύτας ἀνεύρον.

Ἡ ἀρτιπαγῆς Γαλλικὴ Δημοκρατία ἐπάλαυν ἐρωμένως κατὰ τῶν συνησπισμένων δυνάμεων. Ἐπάλαυν πανταχοῦ, κατὰ θάλασσαν, παρὰ τὰ Πυρηναῖα, παρὰ τὰς Ἄλπεις, παρὰ τὸν Ρήνον. Μένος πολεμικὸν καὶ ἐνθουσιασμὸς ἀκράτητος ἐνέπνεον τοὺς προμάχους τῆς Δημοκρατίας καὶ ὑπὸ τοὺς ἐνθουσιώδεις ἤχους τῆς Μασσαλιώτιδος αἱ ἀσύντακτοι στρατιαὶ τῶν γάλλων μαχητῶν ἐθαυματούργουν. Κατὰ θάλασσαν ἀγωνιζόμενοι πρὸς τὸ ὑπέροχον ἀείποτε ναυτικὸν τῆς Ἀγγλίας οἱ ἀπειροπόλεμοι γάλλοι ναῦται ἠττῶντο. Ἄλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἡττῇ των προεκάλουν τὸν θαυμασμὸν τῶν ἐχθρῶν καὶ τὸ δίκροτον ὁ Ἐκδικητὴς κατὰ τὴν φοβεράν ναυμαχίαν τῆς 1 Ἰουνίου (21 Μαΐου) 1794 διάτρητον ὑπὸ τῶν σφαιρῶν, ἀφοῦ ἐξηκόντιζε τὰς τελευταίας αὐτοῦ βολὰς κατὰ τῶν πολεμίων, κατεβυθίζετο αὐτανόρον, ἐνῶ τὸ πλήρωμα ἐπὶ τοῦ καταστρώματος ἀνεβόα «ζήτω ἡ Δημοκρατία! ζήτω ἡ Ἐλευθερία!» Κατὰ ξηρὰν οἱ Ἰσπανοὶ καὶ οἱ Πεδεμόντιοι συνετρίβοντο καὶ ἡ ὁρμὴ τῶν φαλάγγων τῶν Ξεβρακώτων κατήσχυε τὴν πείραν τῶν πολιῶν στρατηγῶν τῆς αὐστριακῆς μοναρχίας καὶ τὴν περίφημον τακτικὴν τοῦ Μεγάλου Φρειδερίκου. Οἱ στρατοὶ τῆς Δημοκρατίας ἦσαν φυτῶριον πολεμικῆς εὐκλείας. Ἡ λαμμητόμος εἶχεν ἤδη θερίσει πολλοὺς παλαιοὺς καὶ ἱκανοὺς στρατηγούς, ὧν τὸ κυριώτατον ἀμάρτημα ἦτο ἡ εὐγενὴς καταγωγὴ. Ἄλλὰ τὴν θέσιν αὐτῶν κατέλαβον ἀμέσως νέοι εὐέλπιδες, ἐξεληθόντες ἐκ τῶν σπλάγγων τοῦ λαοῦ, ἄσημα φέροντες ὀνόματα, πλὴν τὰ ὅποια ἔμελλε συντόμως νὰ λαμπρύνῃ ἡ αἴγλη τῆς δόξης, ὁ Μαρσὼ καὶ ὁ Λάζαρος Χὸς, καὶ ὁ Κλέμπερ καὶ ὁ Μορώ, ἀετιδαῖς ἐξοικειώσαντες τὰ γαλλικὰ ὄπλα μὲ τὴν νίκην, πρὶν καταστήσῃ ταύτην ὑποχείριον καὶ τὴν σύρην δεσμίαν ἐξόπισθεν τοῦ ἄρματός του ὁ μέγας δορικτήτωρ.

Μεταξὺ τῶν διαπρεφάντων κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην στρατηγῶν ἦτο καὶ ὁ Πισεργὺ, ὅστις εἴμαρτο μετὰ τοσοῦτο κλέος τοσοῦτον οἰκτρῶς νὰ τελευτήσῃ ἐν τῇ εἰρῆτῃ. Γενόμενος πρῶτον ἀρχιστράτηγος τῶν ἠνωμένων στρατιῶν τοῦ Ρήνου καὶ τοῦ Μοζέλλα, διετάχθη κατόπιν, κατὰ τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1794, ν' ἀντικαταστήσῃ τὸν Ζουρδὰν εἰς τὴν ἀρχηγίαν τῆς βορείου στρατιάς, διερχόμενος δὲ διὰ τῶν Παρισίων, πολλῶν ἔτυχε φιλοφρονήσεων καὶ ἐγκωμίων παρὰ τῶν πανισχυρῶν τότε δημαγωγῶν, τῶν ἀρχηγῶν τῆς κρατούσης φατριάς. Ἐπευφημήθη ἐν τοῖς πολιτικοῖς συλλόγοις καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Συνελεύσει καὶ ἀπῆλθε πλήρης τιμῶν καὶ δόξης, ὡσανεὶ ἐκ τοῦ ξίφους αὐτοῦ ἐξηρτᾶτο ἡ τύχη τῆς πατρίδος. Ὁ Πισεργὺ ἐφάνη ἀντάξιός τῶν προσδοκιῶν τούτων. Ἀπωθήσας κρατερῶς

τοὺς Αὐστριακοὺς κατέχοντας τότε σημεῖά τινα τῶν συνόρων καὶ ἀπειλοῦντας εἰσβολὴν, ἐπεχείρησε τὴν εἰς Φλάνδραν νικηφόρον ἐκστρατείαν καὶ ἐνίκησε τοὺς ἐχθροὺς εἰς ἀλλεπαλλήλους μάχας καὶ συμπλοκάς. Οἱ θρίαμβοι αὐτοῦ ἐπανηγυρίσθησαν ἐνθουσιωδῶς ἐν Παρισίοις ἢ ἐν τῷ μεταξὺ ὑπερισχύσασα φατρία τῶν θερμιδωριανῶν θέλουσα νὰ πρόσεταιρισθῇ αὐτόν, τῷ ἀπένειμε πλείστας ὄσας τιμὰς· ἀνεκνήρυχθη σωτήρ τῆς πατρίδος καὶ ἡ προτομὴ αὐτοῦ ἐστέφη ἐν συνεδριάσει τῆς Συνελεύσεως. Ὁ Πισεργὺ ἠθέλησε κατ' ἀρχὰς νὰ διαχειμάσῃ ἐν Βρυξέλλαις· ὁ στρατὸς αὐτοῦ ἐξηντλημένος ἐκ τῶν κακουχιῶν, στερούμενος πάντων τῶν ἀναγκαίων, ἔπασχε τὰ πάνδεινα· ἀξιοματικοὶ καὶ στρατιῶται ἐβάδιζον ρακένδυτοι καὶ γυμνόποδες σχεδόν, αὐτὸς δὲ ὁ στρατηγὸς ἐτάλαιπωρεῖτο ἐκ σοβαρᾶς δερματικῆς παθήσεως. Ἀφ' ἐτέρου ὁ χειμὼν ὑπῆρξε δριμύτατος κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο· οἱ ποταμοὶ ἐπάγησαν καὶ τὸ ψῦχος ἦτο τόσο σφοδρόν, ὥστε τὸ θερμόμετρον κατῆλθεν εἰς τοὺς 18 βαθμοὺς ὑπὸ τὸ μηδενικόν. Ἐν τούτοις αἱ δυσμενεῖς αὐταὶ περιστάσεις ἀντὶ ν' ἀποθαρρύνωσιν ἐξῆψαν ἔτι μᾶλλον τὴν δραστηριότητα τοῦ ἀδαμάστου στρατηλάτου, καὶ ἐν μέσῳ χειμῶνι, κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1794, ἐπωφελοῦμενος τῆς ἀδρανείας καὶ τῆς ἀμεριμνησίας τῶν πολεμίων καὶ τῆς πήξεως τῶν ὑδάτων, ἐπεχείρησε τὴν πολύκροτον εἰς Ὁλλανδίαν ἐκστρατείαν, κατακτῆσας ἐν διαστήματι δύο μόνον μηνῶν πᾶσαν τὴν θαλασσόβρεκτον ταύτην καὶ ποταμόρροτον χώραν.

Τὰ διάφορα τοῦ στρατοῦ του σώματα, τὸ ἵππικόν, τὸ πυροβολικόν, αἱ ἀποσκευαὶ διήρχοντο εὐχερῶς διὰ τῶν πεπηγόντων ποταμῶν καὶ βραχιόνων τῆς θαλάσσης καὶ αἱ πόλεις ἠλίσκοντο μετ' ἀστραπιαίας ταχύτητος, τὴν 9/20 δὲ Ἰανουαρίου 1795 ὁ Πισεργὺ μετὰ τῶν συνοδευόντων αὐτὸν ἀντιπροσώπων τῆς Συνελεύσεως εἰσῆρχετο εἰς Ἀμστελδάμον καὶ κατελάμβανε τὴν πρωτεύουσαν ταύτην ἐν ὀνόματι τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας. Ταυτοχρόνως μία μεραρχία διαβάσα τὴν πεπηγυῖαν λίμνην Bies-Bosch ἐκυρίευσε τὴν Δορδρέχτην καὶ τὴν Χάγην, ἐνθα ἠδρνευεν ἡ ὀλλανδικὴ συνέλευσις. Οἱ Ὁλλανδοὶ πρὸ τοῦ τετελεσμένου γεγονότος ὑπετάγησαν, ἐδέχθησαν καλῶς τοὺς Γάλλους καὶ ἐτροφοδότησαν τὸν ἐξηντλημένον ἐκ τῶν κακουχιῶν καὶ στερησεων στρατόν.

Τότε συνέβη τὸ περίεργον γεγονός, ὅπερ ἐν ἀρχῇ ἀνέφερα. Τὸ θαυμαστόν, κατὰ τὴν ἐκφρασιν τοῦ Θιέρσου, ἀνεμίχθη ἐν τῇ ἐκστρατείᾳ ταύτῃ, τῇ ἤδη τόσοσιν ἐκτάκτῃ. Μία μοῖρα τοῦ ὀλλανδικοῦ στόλου, ναυλοχοῦσα παρὰ τὴν νῆσον Τέξελ, μὴ προφθάσασα ἐγκαίρως ν' ἀπάρη κατελήφθη ὑπὸ τῶν πάγων καὶ ἔμεινεν ἀκίνητος. Ὁ Πισεργὺ τοῦτο μαθὼν, ἐξέπεμψε πρὸς τὴν βόρειον Ὁλλανδίαν ἀποσπάσματα ἵππικῶν

μετά τινων πυροβολαρχιών ελαφροῦ πυροβολικοῦ, ἅτινα διαελθόντα ἐπὶ τῶν πάγων περιεκύκλωσαν τὰ πλοῖα καὶ τὰ προσεκάλεσαν νὰ παραδοθῶσιν. Οἱ ἐν τοῖς πλοίοις ἐπιβαίνοντες βλέποντες ἀδύνατον τὴν φυγὴν καὶ περιττὴν πᾶσαν ἀντίστασιν ἠναγκάσθησαν νὰ συνθηκολογήσωσι καὶ τοιουτοτρόπως διὰ πρώτην καὶ μόνην ἴσως φοράν, ἀφότου ὁ ἄνθρωπος ἐσκέφθη νὰ ἐξοπλίῃ πλοῖα καὶ νὰ ἀναβῆ ἐπὶ τῶν νώτων ἵππου ὅπως πολεμήσῃ τοὺς ὁμοίους του, τὰ δύο ταῦτα ὄργανα τοῦ πολέμου εὐρέθησαν ἀντιμέτωπα καὶ ἐκυριεύθη στόλος ὑπὸ ἵππικου.

Ἄλλ' ἢ Ὀλλανδία εἶνε τόπος ἔνθα συμβαίνουσιν οὐχὶ σπανίως παράδοξα, διότι ἡ φύσις καὶ ὁ σχηματισμὸς τοῦ ἔδαφους τῆς χώρας ὑποβοηθεῖ αὐτά. Τὸ ἔδαφος τῆς παρὰ τὴν παραλίαν ξηρᾶς, ἀποτελουμένης ἀπὸ ἀπεράντους ἀμμώδεις ἐκτάσεις, εἶνε ἰσοῦψές μὲ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης, πάλῃ δὲ λυσσαλέα καὶ προαιώνιος ἐπικρατεῖ μεταξύ τῶν δύο στοιχείων. Τὴν πάλῃ ταύτην περιέγραψε διὰ ζωηρῶν χρωμάτων ὁ ἀμίμητος χρωστήρ τοῦ Ἰταλοῦ Δὲ Ἀμίττις ἐν τῷ περὶ Ὀλλανδίας βιβλίῳ του. Οἱ κάτοικοι ἀνέκαθεν ἐσκέφθησαν νὰ ἀναχαιτίσωσι τὴν ἐπιδρομὴν τοῦ Ὠκεανοῦ, διαρκῶς προσπαθοῦντος νὰ κατακλύσῃ τὴν χώραν, διὰ τεχνητῶν προχωμάτων, περὶ τῆς στερεότητος καὶ ἀντοχῆς τῶν ὁποίων διαρκῆς καταβάλλεται ἐπαγρύπνησις. Ἄλλ' ἐνίοτε ἡ ὄρμη τῶν ἐξηγριωμένων κυμάτων συντρίβει τοὺς χειροποιήτους φραγμούς, τὸ ὕδωρ εἰσπορᾷ καὶ κατακλύζει τὸ ἔδαφος, γαῖα δὲ ἐκτάσεων ἀπεράντων ἐπανέρχονται εἰς τὸ κράτος τοῦ Ὠκεανοῦ. Τοιαύτη καταστροφή φοβερὰ συνέβη κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ ἔτους 1421. Ἡ προμνημονευθεῖσα λίμνη ἢ μᾶλλον λιμνοθάλασσα Bies-Bosch κειμένη μεταξύ Γερτρούδεμπεργ καὶ Δορδρέχτης, ἐσχηματίσθη τότε καὶ καλύπτει χῶρον, ἐφ' οὗ ἄλλοτε ἔκειντο διεσπαρμέναι ἐβδομήκοντα καὶ δύο κῶμαι. Τὰ κύματα κατέστρεψαν ἐν τῶν προχωμάτων καὶ διὰ τοῦ ῥήγματος ἐξεχύθη τὸ ὕδωρ ἀκράτητον καὶ ἐσκέπασε τὰ χωρία καὶ τοὺς κατοίκους. Ὁ ἀκοίμητος αὐτὸς καὶ κινδυνώδης ἀγὼν μεταξύ τῆς θαλάσσης καὶ τοῦ ἀνθρώπου ἦτο γνωστὸς φαίνεται εἰς τινὰ ὀθωμανὸν μονάρχην, ὅστις ἀγανακτήσας ποτὲ ἕνεκα διαφορᾶς τινος μετὰ τοῦ ὀλλανδικοῦ ἔθνους ἀνέκραξεν: «Ἐὰν αὐτοὶ οἱ ἔμποροι μὲ παροργίσωσι, θὰ στείλω εἰς τὸν τόπον των σῶμα σκαπανέων ὅπως καταρτίψωσι τὰ προχώματα καὶ μεταβάλωσι πᾶσαν τὴν χώραν εἰς θάλασσαν.» Ἐὰν ἦτο γνώστης ὁ εἰρημένος μονάρχης τῆς ἐκφραστικῆς φρασολογίας τῆς νεωτέρας ὑμῶν δημώδους γλώσσης, θὰ ἠδύνατο νὰ μεταχειρισθῆ κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην τὴν φράσιν: θὰ τὰ κάμω ὅλα θάλασσα, μὲ φοβερὰν ὄσον καὶ ἐπιτυχεστάτην κυριολεξίαν.

Εἰς χώραν λοιπὸν ἔνθα ἕνεκα τῶν προεκτεθέντων λόγων συμβαίνουσι

τοιαῦτα παράδοξα, καὶ τὰ πλοῖα κυριεύονται ὑπὸ ἵππικου, ἠδύνατο νὰ συμβῆ καὶ τὸ ἀντίστροφον. Καὶ τῷ ὄντι συνέβη. Δεκαοκτῶ αἰῶνας πρὸ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Πισεργού, ἐν τῇ αὐτῇ χώρᾳ, εἰς τὰ βόρεια παράλια τῆς οἰνοῦ χειρσονήσου τῆς κειμένης μεταξύ τῆς Ζουϊδεργζῆ καὶ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἑμς, στρατιὰ πεζικοῦ κατελήφθη καὶ κατεφθάρη ὑπὸ τῆς θαλάσσης. Τὸ ἕτερον τοῦτο παράδοξον γεγονός συνέβη ὡς ἐξῆς.

Ἡ Ρώμη εὐρίσκετο εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς ἀκμῆς της. Ὁ ὦμος καὶ κρυφίνους, ἀλλὰ δεξιὸς κυβερνήτης Τιβέριος εἶχε διαδεχθῆ τὸν Αὐγουστον εἰς τὴν ἀρχήν. Πάντες οἱ λαοὶ εἶχον καθυποταχθῆ εἰς τὸν ρωμαϊκὸν αἰτὸν καὶ μόνον εἰς τὰ πέρατα τοῦ ἀχανοῦς κράτους, οἱ ἀτίθασσοι Πάρθοι, οἱ ἄλκιμοι Βρετανοὶ καὶ ἄλλα τινὰ βαρβαρικά φύλα ἐπάλειον ἀνισχύρως κατὰ τῶν ἀηττήτων λεγεῶνων. Ἄλλ' οἱ ἐπιφοβώτατοι τῶν ἐχθρῶν τῆς Ρώμης ἦσαν οἱ Γερμανοί. Εἰς τοὺς δρυμοὺς τῆς Γερμανίας ὁ ἠρωϊκὸς Ἀρμίνιος, ἐνσάρκωσις τοῦ ἱεροῦ αἰσθήματος τῆς φιλοπατρίας, ἀνθίστατο κρατερῶς κατὰ τῶν κατακτητῶν. Αἱ ρωμαϊκῆ στρατιὰ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ λαοφιλεστάτου καὶ ἱκανωτάτου Γερμανικοῦ διέτρεχον πᾶσαν τὴν χώραν μέχρι τῶν ἀκτῶν τῆς Βορείου Θαλάσσης, μαχόμεναι κατὰ τῶν ποικίλων λαῶν καὶ προσπαθοῦσαι φιλοτίμως ν' ἀποπλύνωσι τὸ πρόσφατον ὄνειδος τοῦ Βάρου. Ὁ ρωμαϊκὸς στόλος ἐστάθμευε παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἑμς, αὐτόθι δὲ ὀδηγήσας τὸν στρατὸν του μετὰ τινὰς συμπλοκὰς ὁ Γερμανικὸς, ἐπεβίβασεν εἰς τὰς ναῦς τὰς λεγεῶνας, ὅπως μεταφέρῃ αὐτὰς διὰ θαλάσσης παρὰ τὸν Ρήνον, ἐκπέμψας ἐν ταυτῷ διὰ ξηρᾶς μέρος τοῦ ἵππικου του καὶ παραγγείλας εἰς αὐτὸ νὰ βαδίξῃ παρὰ τὴν παραλίαν. Ἐπειτα ὅμως, ὅπως καταστήσῃ τὸ φορτίον τῶν νηῶν ἐλαφρότερον διὰ νὰ πλέωσιν αὐταὶ ἀκινδύνως εἰς τ' ἀβαθῆ ἐκεῖνα ὕδατα ἢ διὰ νὰ ἐπιπλεύσωσιν εὐκοπώτερον κατὰ τὴν ὥραν τῆς παλιρροίας, ἀπεβίβασε τὴν δευτέραν καὶ τὴν δεκάτην τετάρτην λεγεῶνα, ἀναθεὶς εἰς τὸν ὑπαρχηγὸν του Βιτέλλιον νὰ ὀδηγήσῃ αὐτὰς διὰ ξηρᾶς εἰς τὸν τόπον τῆς συγκεντρώσεως. Καιρὸς εἶνε ὅμως νὰ παραχωρήσω τὸν λόγον εἰς τὸν Τάκιτον, ὅστις ἀφηγεῖται μετ' ἐξόχου δυνάμειος λόγου καὶ μετὰ θαυμασίας παραστατικότητος τὸ γεγονός ἐν τοῖς Χρονικοῖς αὐτοῦ.¹

«Ὁ Βιτέλλιος, λέγει ὁ μέγας ἱστορικὸς, ἐβάδισε κατ' ἀρχὰς ἀκωλύτως ἐπὶ ἀκτῆς ξηρᾶς, ἢ μὲν βρεχομένης ὑπὸ τοῦ ἐκπνέοντος κύματος. Πλὴν μετ' ὀλίγον ἐξωθουμένη ὑπὸ τοῦ βορείου ἀνέμου πλήμμυρα ἐκ τῶν συνήθων κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἰσημερίας, ὅτε ὁ Ὠκεανὸς ἐξογκοῦται καὶ ἀνέρχεται εἰς τὸ μέγιστον αὐτοῦ ὕψος, προσέβαλε καὶ διέσπασε τὰ ἡμέτερα τάγματα. Ἡ γῆ καλύπτεται ἐπὶ μακρὰν ἔκτασιν· θάλασσα καὶ

¹ Annales, Lib. I, LXX.

παραλία και πεδιάδες, τὰ πάντα παριστῶσι θεῶν ὁμοίομορφον. Δὲν διακρίνεται πλέον τὸ στερεὸν ἔδαφος ἀπὸ τὴν ἐπισηπλη ἄμμον, οἱ πόροι ἀπὸ τῶν ἀθύστων. Οἱ στρατιῶται ἀνατρέπονται ὑπὸ τῶν κυμάτων, πνίγονται ἐντὸς βράθρων, προσκρούουσι κατὰ τῶν ἵππων, κατὰ τῶν ἀποσκευῶν, κατὰ τῶν ἐπιπλεόντων μεταξὺ τῶν τάξεων των πτωμάτων. Οἱ οὐλαμοὶ συναναμίνονται· οἱ ἄνδρες εὐρίσκονται ἐντὸς τοῦ ὕδατος, ποὺ μὲν μέχρι τοῦ στήθους, ποὺ δὲ μέχρι τοῦ τραχήλου, ἐνίοτε καὶ τὸ ἔδαφος ἐκφεύγει ὑπὸ τοὺς πόδας των καὶ καταβυθίζονται ἢ διασκορπίζονται. Εἰς μάτην ἐναρρύνουσι ἀλλήλους διὰ τῆς φωνῆς καὶ παλαίουσι κατὰ τῶν κυμάτων. Οὐδόλως πλεονεκτεῖ ὁ ἀνδρεῖς τοῦ δειλοῦ, ὁ συνετὸς τοῦ ἄφρονος, ἢ περίσκεψις τῆς τύχης· τὰ πάντα περικαλύπτονται ὑπὸ τῆς ἀναποφεύκτου δίνης. Τέλος ὁ Βιτέλλιος κατάρθωσε νὰ φθάσῃ εἰς ὑψωμά τι, ἐνθα συνέταξε τὸν στρατὸν του. Αὐτόθι διενυκτέρευσαν ἄνευ ζωοτροφιῶν, ἄνευ πυρός, οἱ πλείστοι γυμνοὶ ἢ τὸ σῶμα ἔχοντες καταμεμωλωπισμένον, ἀξιοθρήνητοι ὡς νὰ εἶχον περικυκλωθῆ ὑπὸ τοῦ ἔχθρου· κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην τοῦλάχιστον θὰ ἠδύνατο νὰ ἐκλέξωσι θάνατον ἐντιμον, ἐνῶ ἐκεῖ ὁ θάνατος ἦτο ἄδοξος. Ἡ ξηρὰ ἀνεφάνη ἅμα τῆς ἡμέρας, ἀφίκοντο δὲ εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Χούνσιγκ (ποταμοῦ διερχομένου παρὰ τὴν Γρονίγγην), ἐνθα εἶχε καταπλεύσει ὁ Γερμανικὸς μετὰ τοῦ στόλου καὶ ὅπου διέταξε νὰ ἐπιβιβασθῶσιν ἐκ νέου αἱ δύο λεγεῶνες εἰς τὰ πλοῖα.»

Τὰ δύο ταῦτα περιεργα γεγονότα ἀποδεικνύουσιν ὅτι τὰ ὄρια τοῦ φανταστικοῦ καὶ τοῦ πραγματικοῦ συγχέονται δυσδιακρίτως ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἐνίοτε τις ἐκλαμβάνει ὡς τολμηρὸν δημιούργημα τῆς φαντασίας ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἐνυπάρχει ἐν ἀγνοίᾳ του ἐν τῇ φύσει, ἢ ἐτελέσθη ἤδη ἐν τῇ μακραίῳ σειρᾷ τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων.

Χαραλάμπης Ἀγγινος.

Ο ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΣ ΟΡΚΟΣ¹

Ἡ συναίσθησις τοῦ Νομοθέτου, ὅτι καὶ ἡ ἐντελεστέρα φιλοσοφία, καὶ ἡ μᾶλλον ἠθικὴ μόρφωσις, ἀδυνατοῦσιν, ἵνα εἰς πάντας τοὺς ἀνθρώπους ἐμπνεύσωσι τὸ αἶσθημα τῆς φιλοπατρίας, τὸ καθοδηγοῦν εἰς τὴν αὐστηρὰν τοῦ καθήκοντος ἐπιτέλειαν, ἐξώθησεν αὐτὸν εἰς τὴν ἐπίκλησιν τῆς συνδρομῆς τῆς θρησκείας, ἐντεῦθεν δὲ καθιέρωσε τὸν ὄρκον, ὅπως ἐξασφαλίσῃ τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα ἀπὸ τῆς ὀλεθρίας ἐπιρροῆς τῶν βιαιῶν παθῶν καὶ τῶν ἰδιοτελῶν συμφερόντων. Καὶ ἀληθῶς, οὐδεὶς μελετῶν τὴν ποικιλίαν τῶν διαφορῶν τοῦ ἀνθρώπου χαρακτηρῶν, καὶ τὸ ἀνέφικτον τῆς γενικῆς πάντων ἠθικῆς μορφώσεως, δύναται ν' ἀρνηθῆ, ὅτι ἡ ὑπόμνησις τῆς θεότητος, ἢ εἰς τὴν διάνοιαν τοῦ ἀνθρώπου παράστασις τῆς ἄνωθεν, ἐπὶ πασῶν αὐτοῦ τῶν πράξεων, διηνεκοῦς ἐπιβλέψεως, ἢ εἰς πᾶν αὐτοῦ βῆμα συναίσθησις ὅτι ἱερά τις καὶ ἀόρατος δύναμις παρακολουθεῖ αὐτὸν, ὅτι ὅλα ταῦτα συντελοῦσιν εἰς τὴν ἄσκησιν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ἀπὸ πάσης ἀδίκου ἢ ἐθνοβλαβοῦς πράξεως αὐτὸν ἀποτρέπουσιν. Τοῦτου ἕνεκα, πάντες οἱ νομοθέται² καὶ τῶν μᾶλλον ἔτι πεπολιτισμένων ἐθνῶν, ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς, ἀνέγραψαν τὸν ὄρκον ὡς πρωτίστην ὑποχρέωσιν παντὸς ἀναδεχομένου οἰανδήποτε δημοσίαν λειτουργίαν, ἀπὸ τοῦ ἀνωτάτου Ἀρχοντος μέχρι καὶ αὐτοῦ τοῦ δημίου! Ἡ ἐπιβολὴ τοῦ ὄρκου ἐντεῦθεν ἐξεταζομένη, φαίνεται προελθοῦσα ἐκ τῆς ὑπονοίας τοῦ Νομοθέτου, ὅτι δυνατὸν νὰ περιβληθῶσι πολιτικὰ ἀξιώματα, ἢ ν' ἀναδεχθῶσι δημοσίαν ὑπηρεσίαν καὶ ἄνδρες μὴ ἠθικῶς μεμορφωμένοι, μὴ ἐκ φύσεως ἢ ἐξ ἀγωγῆς εὐσυνείδητοι, διὸ καὶ ἐπεζήτησε νὰ καταστήσῃ αὐτοὺς τοιούτους διὰ τῆς ἐμπνεύσεως τοῦ φόβου τῆς θείας δίκης.

Ἐντεῦθεν ἡ ἀρχὴ καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ ὄρκου, ὅστις καὶ παρ' αὐτοῖς ἔτι τοῖς Ἀσσυρίοις, Αἰγυπτίοις, Μήδοις καὶ Πέρσαις ἐπεκράτει³.

¹ Ἀπόσπασμα ἐξ ἀνεκδότου συγγράμματος ἐπιγραφομένου: *Αἱ βουλαι τῆς Ἑλλάδος*.

² Βλ. *Repert. univ. et raison. de jurisprudence par le comte Merlin. T. Douz. εἰς λ. Serment.*

³ *Chamber's Encyclop. εἰς λ. oath ἐκδ. τοῦ 1883.*

Καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίαις ἡμῶν προγόνοις, εἰς ὅλα τὰ πολιτικά Σωματεῖα εἰσῆχθη ὁ ὄρκος, καὶ εἰς τὰ μεταξὺ διαφόρων ἔτι ἑλληνικῶν πόλεων συγκροτούμενα. Οὕτω τὰ μέλη τοῦ Ἀμφικτυονικοῦ συνεδρίου ὤμνουν τὸν ἐπόμενον ὄρκον:

«Μηδεμίαν πόλιν τῶν Ἀμφικτυονίδων ἀνάστατον ποιήσῃς, μηδ' ὑδάτων ναματαίων εἴρξῃς, μήτ' ἐν πολέμῳ μήτ' ἐν εἰρήνῃ. Ἐὰν δέ τις ταῦτα παραβῆ, σφατεύσειν ἐπὶ τούτῳ, καὶ τὰς πόλεις ἀναστήσειν. Καὶ ἐάν τις συλᾷ τὰ τοῦ Θεοῦ, ἢ συνειδῆ τι ἢ βουλευσῆ τι κατὰ τῶν ἐν τῷ ἱερῷ, τιμωρήσειν καὶ ποδὶ καὶ χειρὶ καὶ φωνῇ καὶ πάσῃ δυνάμει»¹. Καὶ ἐν ταῖς ἀρχαίαις ἐκκλησίαις τοῦ Δήμου πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν συνεδριάσεων αὐτῶν, προηγῆτο ὑπὸ τοῦ κήρυκος προσευχὴ εἰς τὸν ὕπατον Δία, οὗ ἄγαλμα ἴστατο ἐν τῇ Πνυκί παρὰ τὸ βῆμα, ὑπὸ δὲ τῶν ὑπηρετῶν περιφέρειτο εἰς τοὺς ἐκκλησιάζοντας καθάρσιον ὕδωρ. «Ἐπειδὴν τὸ καθάρσιον περιενεχθῆ, καὶ ὁ κήρυξ τὰς πατρίους εὐχὰς εὔξεται, προχειροτονεῖν τοὺς προέδρους περὶ ἱερῶν τῶν πατρίων, καὶ κηρύκων καὶ πρέσβων καὶ ὁσίων»². Ἐν τῇ προσευχῇ ταύτῃ, ἣτις ἐνόρκως ἐγένετο, κατηρῶντο καὶ τῶν ἐπὶ δώροις πολιτευομένων. «Δημοσίᾳ ἀρὰς ποιούμενοι κατὰ τῶν πονηρῶν, εἴ τις δῶρα λαμβάνειν, μετὰ ταῦτα λέγει καὶ γινώσκει περὶ τῶν πραγμάτων». Καὶ ἐν ταῖς μεταγενεστέραις τῶν Ἀθηναίων Βουλαῖς, εἰσερχόμενοι οἱ Βουλευταί, κατὰ τὴν ἑναρξιν ἐκάστης βουλευτικῆς περιόδου, προσήχοντο εἰς τοὺς Βουλαίους θεοὺς, ἦτοι τὸν Δία καὶ τὴν Ἀθηνᾶν, ὧν ἱερὸν ὑπῆρχεν ἐν τῷ βουλευτηρίῳ. Ἔθουε δὲ καὶ εἰσητήρια ἢ βουλή, κατὰ Δημοσθένην, ταῦτα δ' ἀπετέλουν τὴν ἐτησίαν ἑναρκτήριον θυσίαν ἐκάστης νέας βουλευτικῆς περιόδου.³ Καὶ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Σόλωνος, οἱ ἀπαρτίζοντες τὴν Βουλὴν τῶν πεντακοσίων ὤμνουν τὸν ἐπόμενον ὄρκον: «Τὰ βέλτιστα βουλευσῶ τῷ Δήμῳ τῶν Ἀθηναίων (κατὰ τοὺς Νόμους βουλευσῶ). Οὐδὲ δῆσω Ἀθηναίων οὐδένα, ὅς ἂν ἐγγυητὰς τρεῖς καθιστῆ τὸ αὐτὸ τέλος τελούντας· πλὴν ἐάν τις ἐπὶ προδοσίᾳ τῆς πόλεως ἢ ἐπὶ καταλύσει τοῦ δήμου συνὼν ἄλῳ, ἢ τέλος τι πριάμενος, ἢ ἐγγυησάμενος, ἢ ἐκλέγων, μὴ καταβάλλῃ»⁴. Ἐκτος τῶν βουλευτῶν, καὶ οἱ κατ' ἔτος ἐκ τοῦ Δήμου ἐκλεγόμενοι ἐξακισχίλιοι πολῖται, οἵτινες νομοθετῶν καὶ δικαστῶν ἅμα καθήκοντα ἐξετέλουν, ὑπεβάλλοντο εἰς ὄρκον, πρὶν ἢ περιδύθῃσι τὴν νενομισμένην αὐτῶν ἐξουσίαν, διὸ καὶ «ὁμωμοκότες» ἐκαλοῦντο.

¹ Pastoret. Stor. del. legisl. VI p. 67. Ραγκαβῆ Φιλολ. τ. ΙΕ', σ. 46.

² Αἰσχίνου κ. Τιμάρχου 11.

³ Ραγκαβῆ, αὐτόθι σ. 266.

⁴ Δημοσθένους κ. Τιμοκρ. 745.

Καὶ ἐν Σπάρτῃ οἱ τε Γερουσιασταὶ καὶ οἱ Ἐφοροὶ ὑπεβάλλοντο εἰς ὄρκον, πρὶν ἢ τὰ καθήκοντα αὐτῶν ἀναδεχθῶσιν. Ἄξιον δ' ἰδιαιτέρας μνησίας κρίνομεν, ὅτι οἱ Βασιλεῖς κατ' ἔτος ὑπεχρεοῦντο νὰ ἐπαναλαμβάνωσι τὸν ἀρχικὸν ὄρκον, δι' οὗ ὑπέσχοντο ὅτι κατὰ τοὺς κειμένους νόμους βασιλεύουσι· κατὰ τὴν ἐπανάληψιν δὲ ταύτην τοῦ ὄρκου τῶν Ἀνάκτων, ἀντῶμνουν καὶ οἱ Ἐφοροὶ, ὅτι «ἐμπεδοροκούντων τῶν Βασιλέων, ἀστυφέλικτον τὴν βασιλείαν παρέξει ἢ πόλις»¹ ἦτοι ἀκλόνητον καὶ ἀδιάσειστον ἀπὸ πάσης τῶν πολιτῶν κατ' αὐτῆς ἐξεγέρσεως.

Καὶ οἱ Βουλευταὶ τῶν τεσσάρων Βουλῶν, τῆς ἀρχαιοτάτης Βοιωτικῆς συμπολιτείας, ὑπεχρεοῦντο, πρὶν ἢ ἀπὸ κοινοῦ συνέρχωνται καὶ ἀποφασίζωσιν, ἵνα δι' ὄρκου συνδέωνται, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Θουκυδίδου. Ὁ Πλούταρχος τέλος ἀναφέρει, ὅτι καὶ πρὶν ἢ ἀνέλθῃ τὸ βουλευτικὸν βῆμα ὁ ὀλύμπιος Περικλῆς, ἤρχετο τοῖς θεοῖς ἵνα, «μηδὲ ρῆμα μηδὲν ἐκπεσεῖν, ἀκοτος αὐτοῦ πρὸς τὴν προκειμένην χρῆσιν ἀνάρμοστον»².

Καὶ οἱ κανονισμοὶ τῶν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν παλιγενεσίας συνελθουσῶν Συνελεύσεων, τοῦ Ἄστρους, τοῦ Ἄργους, τῆς Τροιζῆνος καὶ τῆς Ἐπιδαύρου, καὶ τὰ Συντάγματα τοῦ 1844 καὶ 1864 τὸ ὄρκον ἀνέγραψαν ὡς ἀπαραίτητον τοῖς ἀναδεχομένοις τὸ βουλευτικὸν ἀξίωμα. Ὁ δὲ πρῶτος τοῦ ἡμετέρου ἔθνους Κυβερνήτης, ὁ πολὺς Καποδίστριας, καὶ παρὰ τῶν ψηφοφόρων ἀπήτησεν ἵνα ὀμνύωσιν ὄρκον, πρὸ τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου, ἐντὸς ἐκκλησίας καὶ ἐνώπιον ἱερέως, ὅτι εὐσυνειδήτως διαθέσουσι τὴν ἑαυτῶν ψῆφον.³ Ὁ κατὰ τὸ ἦδη ἰσχύον Σύνταγμα ὄρκος τῶν βουλευτῶν ἔχει οὕτως: «Ὀμνύω εἰς τὸ ὄνομα τῆς ἀγίας καὶ ὁμοουσίου καὶ ἀδιαίρετου Τριάδος, νὰ φυλάξω πίστιν εἰς τὴν πατρίδα καὶ εἰς τὸν Συνταγματικὸν βασιλέα, ὑπακοὴν εἰς τὸ Σύνταγμα καὶ εἰς τοὺς Νόμους τοῦ Κράτους, καὶ νὰ ἐκπληρώσω εὐσυνειδήτως τὰ καθήκοντά μου.» Ἀλλόθρησκοι βουλευταί, ἀντὶ τῆς ἐπικλήσεως, «ὀμνύω εἰς τὸ ὄνομα τῆς ἀγίας καὶ ὁμοουσίου Τριάδος», ὀρκίζονται κατὰ τὸν τύπον τῆς ἰδίας αὐτῶν θρησκείας.⁴ Ἐκ τῆς διατάξεως ταύτης, ἣν καθιέρωσεν ὁ ἡμέτερος Νομοθέτης, ἐγείρονται τὰ ἐπόμενα ζητήματα.

Α'. Συνάδει πρὸς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, ἣν ἐν Ἑλλάδι πρεσβεύομεν, ἢ διατάξεις αὐτῆ τοῦ ἡμετέρου Νομοθέτου;

Β'. Συνάδει πρὸς τε τὸ Σύνταγμα καὶ τὸν ἐν ἰσχύι Κανονισμόν τῆς

¹ Θουκυδίδ. Ε. 38.

² Πλούταρχου, Περικλῆς Μ. Α'. σ. 289.

³ Ἄρθρ. 57 τοῦ Συντάγμ. τοῦ 1844 καὶ 64 τοῦ Συντάγμ. τοῦ 1864.

⁴ Ἄρθρ. 64 τοῦ Συντάγματος.

Βουλῆς ὁ τρόπος, καθ' ὃν εἴθισται ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Βουλῇ ἵνα δίδωσι τὸν ὄρκον οἱ βουλευταί ;

Γ'. Πρὸ τῶν ἐξελέγξων τῶν ἐκλογῶν, ἢ μετὰ τὸ πέρας αὐτῶν δέον νὰ ὀμνύωσι τὸν ὄρκον ;

Δ'. Δικαιοῦται ὁ βουλευτὴς ν' ἀρνήται ἵνα δώσῃ τὸν νενομισμένον ὄρκον, ἢ νὰ προτείνῃ ἐπιφυλάξεις κατὰ τὴν ὀρκωμοσίαν ;

Ε'. Ἐξυπηρετεῖ τὰ ἔθνικα συμφέροντα ὁ ὄρκος τῶν βουλευτῶν ;

Σ'. Εἶνε διατηρητέος ἢ καταργητέος ὁ ὄρκος οὗτος ;

Τὴν λύσιν τοῦ πρώτου ζητήματος παρέχει ἡμῖν ἡ μελέτη τῶν χριστιανικῶν ἀρχῶν, ἃς διέσωσαν οἱ Εὐαγγελισταί, ἔτι δὲ ἡ τῶν συγγραμμάτων τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καὶ πρακτικῶν τῶν οἰκουμενικῶν Συνόδων. Ἐκ τῶν Εὐαγγελιστῶν, ὁ Ματθαῖος ἀναγράφει τὴν ἐν προκειμένῳ γνώμην τοῦ θεμελιωτοῦ τῆς ἡμετέρας πίστεως, καὶ πᾶσαν τὴν ἐπὶ τοῦ ὄρκου πρὸς τὸν λαὸν ἀνάπτυξιν τῶν ἀρχῶν τοῦ χριστιανισμοῦ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἰησοῦ, ἐν ᾗ ἀναφέρει περὶ ὄρκου τὰ ἐπόμενα :

« Εἶπεν ὁ Κύριος, ἠκούσατε, ὅτι ἐρρέθη τοῖς ἀρχαίοις· Οὐκ ἐπι-
ορκήσεις, ἀποδώσεις δὲ τῷ Κυρίῳ τοὺς ὄρκους σου. Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, μὴ ὀμόσαι ὅλως μῆτε ἐν τῷ οὐρανῷ ὅτι θρόνος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ· μῆτε ἐν τῇ γῆ, ὅτι ὑποπόδιόν ἐστι τῶν ποδῶν αὐτοῦ· μῆτε εἰς Ἱεροσόλυμα, ὅτι πόλις ἐστὶ τοῦ μεγάλου βασιλέως· μῆτε ἐν τῇ κεφαλῇ σου ὀμόσης, ὅτι οὐ δύνασαι μίαν τρίχα, λευκὴν ἢ μέλαιναν ποιῆσαι. Ἔστω δ' ὁ λόγος ὑμῶν Ναί, ναί, Οὐ, οὐ· τὸ δὲ περισσὸν τούτων ἐκ τοῦ πονηροῦ ἐστίν.»¹

Ἐκτὸς τῶν ἀνεπιδέκτων διαφορουμένης ἐννοίας αὐτῶν ἐκφράσεων, καὶ πάντες οἱ ἱεροὶ συγγραφεῖς, καὶ οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ἀπὸ τοῦ μεγάλου Βασιλείου² μέχρι τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου³, καὶ αὐταὶ αἱ Σύνοδοι, θεωροῦσι τὸν ὄρκον ὡς ἀντιστρατευόμενον εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ χριστιανισμοῦ, καὶ συνιστῶσι τὴν ἀποφυγὴν αὐτοῦ. Καὶ πρῶτον ὁ μέγας Βασιλεὺς λέγει· « Ὁρκος μὲν ἅπας ἐξοριζέσθω τοῦ καταλόγου τῶν ἀσκουμένων· ἢ δὲ κατάνευσις τῆς κεφαλῆς καὶ ἡ διὰ τῆς φωνῆς κατάθεσις ἀντὶ ὄρκου κρινέσθω καὶ τῷ λέγοντι καὶ τῷ ἀκούοντι. Εἰ δὲ τις ἀπιστήσῃ τῇ ψιλῇ διαθεβαίῳσει, κατηγορίαν τοῦ ἰδίου συνειδότος παρέχεται».

Τὸ ἀντιχριστιανικὸν τοῦ ὄρκου γλαφυρώτατα καταδεικνύει καὶ ὁ θεολόγος Γρηγόριος διὰ τοῦ λαμπροῦ ἐκείνου διαλόγου μεταξὺ αὐτοῦ καὶ

¹ Εὐαγγέλ. κ. Ματθ. V. 33.

² Τόμ. Α', σ. 155.

³ Αὐγουστ. ὁμιλ. εἰς Ἰακ. Φιλολ. Συνέκδ. ἀριθ. 3. Non jurare omnino.

τινος πολυόρκου, χαρακτηρίζων ἅμα αὐτὸν ὡς καρπὸν τῆς μελαίνης ρίζης τοῦ Χόλου. Καὶ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἐπιλέγει· « Περὶ παντὸς ὁ ὄρκος ἀπέστω».

Καὶ αὐταί, ὡς ἀνωτέρω ἐξέθημεν, αἱ οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι, ἰδίᾳ δὲ ἡ ἔκτη, ἐν τῷ δευτέρῳ αὐτῆς κανόνι, ρητῶς τὸν ὄρκον ἀνακηρύττει ὡς ἀπαγορευόμενον ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελίου¹. Καὶ ἡ ἐβδόμη οἰκουμενικὴ Σύνοδος ὡς ἀντιχριστιανικὸν ὡσαύτως τὸν ὄρκον καταδικάζει, ἢ δὲ ἔκτη οἰκουμενικὴ καὶ αὕτη Σύνοδος καὶ δι' ἀφορισμοῦ τιμωρεῖ τοὺς ὀμνύοντας ὄρκους. Ὁ πειστικώτερον παντὸς ἄλλου ἱεροῦ συγγραφέως τὸ ἀντιχριστιανικὸν τοῦ ὄρκου καταδεικνύων εἶνε ὁ Χρυσόστομος. Ἐρωτώμενος ὑπὸ τινος τί ὀφείλει νὰ πράξῃ ὅταν ἡ ἀνάγκη ἀπαιτῇ τὸν ὄρκον, ὁ Χρυσόστομος ἀπαντᾷ ὅτι ὅπου ὑπάρχει παράβασις νόμου, οὐδεμία ἀνάγκη χωρεῖ. Ἄλλ' ὁ ἐρωτῶν ἐξακολουθεῖ ἀπευθυνόμενος πρὸς τὸν Χρυσόστομον ὅτι εἶνε ἀδύνατον ὁ ἄνθρωπος νὰ μὴν ἀναγκασθῇ νὰ ὀμόσῃ ποτέ· ὁ Χρυσόστομος ὁμῶς καὶ αὕτως ἀπαντᾷ· Ὁ Θεὸς διέταξεν, ἵνα μηδέποτε ὀρκιζώμεθα, καὶ σὺ ἐρωτᾷς ἂν εἶνε δυνατόν νὰ τηρήσῃς ἢ νὰ παραβιάσῃς τὴν προσταγὴν αὐτοῦ; *Δεῖξόν μοι εἰς ποῖον μέρος τοῦ Εὐαγγελίου ἀναφέρεται ὅτι ἐπιτρέπεται ὁ ὄρκος, καὶ ἐγὼ πείθομαι*· ἀλλὰ τοῦναυτίον, τσοῦτον ἀπολύτως ὁ Χριστὸς ἐμποδίζει τὸν ὄρκον, ὥστε ἐξομοιοῖ τὸν ὀμνύοντα πρὸς τὸν διάβολον. «Τὸ περισσὸν ἐκ τοῦ πονηροῦ ἐστίν». Εἶνε ἀληθές, ὅτι ὁ Χρυσόστομος παραδέχεται ὅτι οἱ νόμοι τῶν βασιλέων ἐπιτρέπουσι τὸν ὄρκον, ἀλλὰ συγχρόνως ἀποφαίνεται ὅτι οἱ βασιλεῖς δὲν καθιεροῦσι πάντοτε νόμους πρὸς τὸ γενικὸν συμφέρον, ἄλλως τε καὶ κατ' ἄλλους νόμους τῶν αὐτῶν βασιλέων ἄκυροι θεωροῦνται πάντες· οἱ εἰς τοὺς ἱεροὺς κανόνας, τὰς θείας Γραφάς, καὶ τὸ Εὐαγγέλιον ἐναντιούμενοι νόμοι².

Οὐ μόνον δὲ οἱ τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ τῆς Δυτικῆς συγγραφεῖς παραδέχονται ὅτι ἡ δόσις οἰουδήποτε ὄρκου ἀντίκειται εἰς τὸν χριστιανισμόν³. Ἐκτὸς ὅλων αὐτῶν τῶν ἀποτελούντων τὰς γρανιτικὰς στήλας τοῦ ἡμετέρου θρησκευματος, καὶ τινες ἔτι τῶν αυτοκρατόρων ἀπέφυγον τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ ὄρκου ὡς ἀσυμβίβαστον πρὸς τὸν χριστιανισμόν, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῶν νεαρῶν Βασιλείου τοῦ Μακεδόνο, τοῦ Λέοντος καὶ τοῦ Κωνσταντίνου. Μετὰ τὰς προφανεῖς

¹ Πηδάλιον τῆς νοητ. νῆος τῆς Ἀγ. καθ. Ἀποστολ. τῶν Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν σ. 597.

² Δογ. ΙΕ' εἰς τοὺς ἀνδριάντ. τ. Σ', σ. 566.

³ S. Cyprian, de mortalit, c. 4.

ΤΟΜΟΣ ΙΕ'. Ὀκτώβριος.

ταύτας ἀποδείξεις περὶ τῆς ἀντιχριστιανικῆς ιδιότητος παντὸς ὄρκου, ἐκπλήσσειται τις ἀναλογιζόμενος ὅτι ἡ Νομοθεσία ὄλων τῶν χριστιανικῶν ἔθνων συστηματικῶς καθιέρωσε τὸν ὄρκον. Τὴν ἐξήγησιν τοῦ φαινομένου τούτου ὑποδεικνύει ἡμῖν αὐτὸς ὁ Χρυσόστομος διὰ τῆς περὶ τῶν βασιλέων φράσεως, ἣν ἀνωτέρω παρεθέσαμεν. Οἱ βασιλεῖς, οἱ κατὰ διαφόρους ἐποχὰς εὐρεῖαν ἐν ἑαυτοῖς ἐξουσίαν συγκεντρώσαντες, ἐθέσπιζον καὶ νόμους οὐχὶ πρὸς τὸ γενικὸν συμφέρον πολλάκις συνάδοντας. Καθ' ἡμᾶς, οὐ μόνον οἱ βασιλεῖς, ἀλλὰ καὶ πάντες σχεδὸν οἱ τὴν κυβέρνησιν τῶν ἔθνων ἀναδεχθέντες, ἐκ τῆς γενικῆς τῶν λαῶν ἱστορίας, εἰμὴ καὶ ἐξ ἰδίας πείρας ὀδηγούμενοι, ἐμόρφωσαν τὴν πεποθησιν ὅτι οἱ λαοὶ δὲν ἀρκοῦνται εἰς τὴν ἀφηρημένην τῆς θρησκείας ἰδέαν, ἀλλ' ἔχουσιν ἀνάγκην, ὅπως ἐμμείνωσιν ἐν αὐτῇ πιστοί, καὶ ὕλικῆς αὐτῆς ἀντιλήψεως ἐντεῦθεν αἱ εἰκόνας, αἱ τελεταὶ καὶ πάντα τὰ μέχρι σήμερον διασωζόμενα μέσα τῆς ἐξωτερικῆς λατρείας. Τὸ συμφέρον ἀφ' ἐτέρου, εἰς ὃ ἀπέβλεψαν οἱ ἐκάστοτε ἡγεμόνες καὶ κυβερνήται τῶν λαῶν, ἵνα διατηρῶσιν αὐτοὺς ὑποτεταγμένους ἐφ' ὅσον ἠδύναντο ὑπὸ τὸ κράτος αὐτῶν, ἐπέπνευσεν αὐτοῖς τὴν ἰδέαν τοῦ νὰ καθιερώσωσι τὸν ὄρκον ὡς μέσον θρησκευτικόν, οὔτινος τὰ πλήθη καὶ ὕλικῶς ἀντιλαμβάνονται, ὅπως ἐπιτύχωσι τοῦ σκοπούμενου. Εἰς τοιαύτην θολερὰν πηγὴν δέον ν' ἀναχθῆ ἢ ὑπὸ τῶν χριστιανικῶν ἔθνων καθιέρωσις τοῦ πολιτικῶ ὄρκου.

Τοῦτο ὁμως, ὅσα εὐλογον καὶ ἂν θεωρηθῆ, δὲν δύναται νὰ περιβάλλῃ τὸν ὄρκον διὰ τῆς χριστιανικῆς ιδιότητος, ἧς ἐντελῶς στερεῖται. Καταδείξαντες ἤδη τὸ ἀντιχριστιανικὸν τοῦ ὄρκου τῶν βουλευτῶν, εὐκαιρον κρίνομεν ἵνα ὑπομνήσωμεν ὅτι καίτοι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν ἐπετρέπετο ὁ ὄρκος, πολλοὶ ἔξοχοι συγγραφεῖς, ἀπεδοκίμαζον αὐτόν, ὡς ἐξευτελίζοντα τὸν ἀνδρικὸν χαρακτήρα,¹ εἰς δ' αὐτῶν, ὁ Ἀντιφάνης, προσήγγισε καὶ αὐτῷ τῷ Ἰησοῦ, ὡς διδάξας, ὅτι «ὁ διδοὺς τὸν ὄρκον, τῷ ποτηρῷ μαινεται»².

Προβῶμεν ἤδη εἰς τὴν μελέτην τοῦ δευτέρου ζητήματος. Συνάδει πρὸς τὸ Σύνταγμα καὶ πρὸς τὸν Κανονισμόν τῆς Βουλῆς ὁ τρόπος, δι' οὗ οἱ Ἕλληνες βουλευταί, ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῶν ἐλληνικῶν Βουλῶν, ὀρκίζονται;

¹ Ὁ Αἰσχύλος λέγει «ὄρκον φεῦγε καὶ δικαίως ὀμνύης. Οὐκ ἀνδρὸς ὄρκοι πίεσις, ἀλλ' ἀνήρ».

² Ὁ δὲ Βασιλείος ἀναφέρει, ὅτι ὁ μαθητὴς τοῦ Πυθαγόρου Κλεινίας, καίπερ ἔθνικός, ἀπέφυγε νὰ δώσῃ ὄρκον, ὃν ἂν ἔδιδεν, ἥθελεν ὠφελῆθῃ τρία τάλαντα. Πηδάλ. σ 303.

Τὰ περὶ τούτου προβλέπουσι τὰ ἐξηκοστὸν τέταρτον καὶ ἐξηκοστὸν πέμπτον ἄρθρα τοῦ Συντάγματος, καὶ τὸ δέκατον ἑνατον τοῦ Κανονισμοῦ τῆς Βουλῆς. Κατὰ τὸ ἐξηκοστὸν τέταρτον ἄρθρον: «οἱ βουλευταὶ ὀμνύουσι πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν καθηκόντων αὐτῶν ἐν τῷ βουλευτηρίῳ καὶ εἰς δημοσίαν συνεδρίασιν τὸν ἐξῆς ὄρκον». Κατὰ τὸ ἐπόμενον τοῦ προταχθέντος ἄρθρον: «ἡ Βουλὴ προσδιορίζει διὰ κανονισμοῦ πῶς θέλει ἐκπληροῦν τὰ καθήκοντά της». Κατὰ τὸ ἄρθρον τέλος δέκατον ἑνατον τοῦ Κανονισμοῦ τῆς Βουλῆς: «ἀρξαμένης τῆς συνεδριάσεως, μόνον οἱ βουλευταὶ καὶ ὑπουργοὶ διαμένουσιν ἐν αἰθούσῃ, οἱ ὑπάλληλοι τῆς Βουλῆς καὶ οἱ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν ἐν τῇ αἰθούσῃ τεταγμένοι κλητῆρες δύνανται νὰ διαμένωσιν ἐν τῇ αἰθούσῃ ἢ νὰ εἰσέρχωνται εἰς αὐτήν, ἐφ' ὅσον ἡ ἀνάγκη τῆς ὑπηρεσίας τὸ ἀπαιτεῖ». Ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν παρατεθεισῶν διατάξεων προφανῶς προκύπτει ὅτι οὔτε ἐνώπιον ἱεροῦ λειτουργοῦ, οὔτε ἐπὶ ἱερᾶς εἰκόνας ἢ ἱεροῦ Εὐαγγελίου ὑποχρεοῦται ὁ Ἕλλην βουλευτὴς ἵνα ὀμνύῃ τὸν ὄρκον. Ἐν τούτοις ἐπεκράτησεν ἵνα πᾶς βουλευτὴς ἐνώπιον ἱερέως καὶ ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου ὀρκίζηται, τὰς διατυπώσεις δὲ ταύτας τὸ μὲν Σύνταγμα οὐδόλως ἀναγράφει, τὴν δὲ τοῦ ἱερέως παρουσίαν ἐμμέσως ἀποκρούει τὸ μνησθὲν ἄρθρον τοῦ κανονισμοῦ τῆς Βουλῆς, ἀφοῦ μόνον εἰς τοὺς ὑπουργούς, τοὺς βουλευτάς, τοὺς ὑπαλλήλους τῆς Βουλῆς καὶ τοὺς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν ἐν τῇ αἰθούσῃ τεταγμένους κλητῆρας ἐπιτρέπει ἵνα κατὰ τὰς δημοσίας συνεδριάσεις τῆς Βουλῆς ἐν τῇ αἰθούσῃ αὐτῆς παρίστανται. Καὶ ὁ τρόπος λοιπόν, καθ' ὃν εἴθισται νὰ ὀμνύωσι τὸν ὄρκον οἱ ἡμέτεροὶ βουλευταί, εἶνε παράνομος. Ὅθεν δέον ἢ Βουλὴ νὰ τροποποιήσῃ ὡς πρὸς τοῦτο τὸν Κανονισμόν αὐτῆς πρὸς ἀποφυγὴν ζητημάτων καὶ ματαίων τοῦ πολυτίμου αὐτῆς χρόνου ἀνάλωσιν. Ἴσως θεωρηθῆ ἀνάξιον λόγου τὸ ζήτημα τοῦτο, ἀλλ' οἱ μελετήσαντες τὰ πρακτικὰ ὄλων τῶν ἡμετέρων βουλῶν, καὶ ἰδίᾳ τὰ τῆς πρώτης συνόδου τῆς τρίτης βουλευτικῆς περιόδου, πεισθήσονται ὅτι τὸ ζήτημα τοῦτο ἐνέχει σπουδαίαν πρακτικὴν σημασίαν, καὶ ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας εἰς οὐχὶ εὐπρεπεῖς συζητήσεις τὴν Βουλὴν ἐξέθετο. Ἄν ποτε εὐρεθῶσι βουλευταὶ ἀρνηθησόμενοι ἵνα δώσωσιν οὕτω παρανόμως τὸν ὄρκον, ἢ δὲ πλειονοψηφία τῆς βουλῆς ἀποφανθῆ, ὡς κατὰ τὴν πρώτην σύνοδον τῆς τρίτης βουλευτικῆς περιόδου ἀπεφάνητο, δύνανται ν' ἀποκλείσῃ τῆς βουλῆς πάντας τοὺς ἀποστέργοντας νὰ ὀμνύωσι κατὰ τὰς παρανόμους διατυπώσεις, τὸν ὄρκον καὶ στερήσῃ ἐφ' ὅσον εὐαρεστηθῆ αὕτη, ἰσαριθμούς ἐπαρχίας τῶν νομίμων αὐτῶν ἀντιπροσώπων.

Ἐκ τοῦ ἐνὸς δὲ τούτου ἀτόπου καὶ ἄλλα πλείονα δύνανται νὰ ἐπέλ-

θωσιν. Οὕτω προεδρός τις τῆς Βουλῆς, ὑποκύπτων εἰς τὴν ἀξίωσιν αὐθαιρέτου τινὸς Κυβερνήσεως, δὲν προσκαλεῖ ἱερέα ἵνα ὀρκίσῃ ἀντιπολιτευομένους βουλευτάς, ὅπως, ἔστω καὶ προσκαίρως, πρόσπορση κοινοβουλευτικὴν δύναμιν τῇ φιλίως διαχειμμένη αὐτῷ Κυβερνήσει. Ἴσως ἀδύνατόν τινες θεωρήσουσιν ὅτι τοιοῦτος Βουλῆς πρόεδρος ἀναδειχθήσεται ἡμεῖς ὅμως, φρονούντες ὅτι ἡ δυσπιστία ὑπαγορεύεται ὑπὸ τῆς φρονήσεως, ἀναλογιζόμενοι δὲ ὅτι ἕτερος πρόεδρος τῆς Βουλῆς ἐθεώρησεν ὡς βουλευτὴν ἄνθρωπον μὴ ὀρκισθέντα παρτελῶς, καὶ τὸν ἐθεώρησε τοιοῦτον ὅπως τὸν καταρτισμὸν τῆς ἀπαρτίας διευκολύνη, οὐδόλως διατάζομεν ἵνα ὡς ἐνδεχομένην θεωρήσωμεν καὶ τὴν προεκτεθεῖσαν περιπτώσιν. Διὸ προορατικότητος ἔργον καὶ στοιχειώδες καθήκον ἡ Βουλὴ ἐπιτελέσει, ἂν μεταρρυθμίσῃ ὡς πρὸς τὴν διατύπωσιν τοῦ ὅρκου τὸν κανονισμὸν αὐτῆς, συμφώνως πρὸς τὸ ἐπικρατήσαν ἐν αὐτῇ ἔθιμον.

Ὡς πρὸς τὸ τρίτον ζήτημα, ἂν πρὸ τῶν ἐξελεγχέων, ἢ μετ' αὐτάς, δεόν νὰ δίδωσι τὸν ὅρκον οἱ βουλευταί, φρονοῦμεν ὅτι οὔτε τὸ Σύνταγμα, οὔτε ὁ Κανονισμὸς τῆς Βουλῆς σαφῶς ὀρίζουσι τὸ τοιοῦτον. Μόνη διάταξις τοῦ Συντάγματος σχετικὴ πρὸς τὸ προκειμένον ζήτημα εἶνε ἡ τοῦ ἄρθρου ἐξηκοστοῦ τετάρτου, ὡς ὀρίζοντος ὅτι οἱ βουλευταὶ ὁμνύουσι πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν καθηκόντων αὐτῶν τὸν ἐν τῷ αὐτῷ ἄρθρῳ διατυπούμενον ὅρκον. Ἄλλ' ἐκ τῆς διατάξεως ταύτης ἐγείρεται ἕτερον ζήτημα: Ἀπὸ τίνος χρονικοῦ διαστήματος μετὰ τὴν ἐνάρξιν τῆς Βουλῆς, οἱ βουλευταὶ ἐπιλαμβάνονται τῆς ἐκτελέσεως τῶν καθηκόντων αὐτῶν, ἀπὸ τῆς ἐξελεγχέως τῶν ἐκλογῶν, ἢ μετὰ τὴν λήξιν αὐτῶν; ὁ δοκιμώτερος τῶν ἐπιζώντων τοῦ συνταγματικοῦ δικαίου ὁμοεθνῶν συγγραφέων ἀποφαίνεται ὅτι τὰ καθήκοντα τῶν βουλευτῶν ἄρχονται μετὰ τὰς ἐξελεγχέεις, ὅτι μετ' αὐτάς μόνον καθίσταται ἀληθὴς βουλευτὴς ὁ εἰσερχόμενος εἰς τὴν Βουλὴν, μέχρι δὲ τῆς ἐξελεγχέως διατελεῖ ὑπὸ δοκιμασίαν, δυνάμενος καὶ νὰ ἐξωσθῇ τοῦ βουλευτηρίου· συνεπῶς ἀνάρμοστον θεωρεῖ νὰ ὀρκίζεται ὁ βουλευτὴς πρὸ τῶν ἐξελεγχέων, κατειρωνεύμενος τοῦ Θεοῦ, χλευάζων τὸν πρὸς τὸν ὅρκον προσήκοντα σεβασμὸν, ὅτι θέλει ἐκπληρώσει καθήκοντα, ἅτινα δὲν ἀναλαμβάνει εἰσέτι.¹ Ὅρθως ὁ μνησθεὶς συγγραφεὺς ἀποφαίνεται ὅτι ἀληθὴς βουλευτὴς πᾶς βουλευτὴς ἀναδεικνύεται μετὰ τὴν ἐξελεγχίαν τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἐκλογῆς, πλανᾶται ὅμως φρονῶν ὅτι καὶ πρὸ τῆς ἐπικυρώσεως τῆς ἐκλογῆς αὐτοῦ δὲν ἀναλαμβάνει τὴν ἐκπλήρωσιν καθηκόντων. Ἴνα ἡ γνώμη αὕτη στηριχθῇ εἰς τὴν λογικὴν, δεόν ν' ἀποδεχθῶμεν ὅτι ἡ προεξελεγχίς καὶ ἡ ἐξελεγχίς τῶν ἐκλογῶν δὲν ἀνάγονται εἰς τὸν κύκλον τῶν καθηκόντων

¹ Ἐγγειρ. Σύνταγμ. Δικ. Θ. Ν. Φλογαίτου. § 143, σ. 242.

τῶν βουλευτῶν, ἢ ὅτι ἡ ἐργασία αὕτη τῶν βουλευτῶν στερεῖται ἀξίας καὶ σπουδαιότητος. Ἄλλὰ τίς μελετήσας τὴν σπουδαιότητα, ἣν περιβάλλονται αἱ ἐξελεγχέεις τῶν ἐκλογῶν, τίς ἀναλογιζόμενος ὅτι ἀπ' αὐτῶν ἐξαρτᾶται ὁ γνήσιος καταρτισμὸς τῶν Βουλῶν, τοιαύτην γνώμην ἀποδεχθήσεται; Πάντες οἱ πολιτειολόγοι ἀποφαινόμενοι ὅτι αἱ ἐξελεγχέεις τῶν ἐκλογῶν ἐνέχουσι μεγίστην σπουδαιότητα. Αἱ ἐξελεγχέεις εἶνε ἡ λυδία λίθος τῶν ἔργων ἐνὸς ἐθνικοῦ συνεδρίου. «Ἀπὸ τῆν ἐξελεγχίαν κρίνεται μία βουλὴ. Αἱ ἐξελεγχέεις εἶνε, ὡς προσφυῶς ἀπεικόνισεν εἰς τῶν εὐφραδεστέρων βουλευτῶν, ὡς αἱ γεωργικαί, βιομηχανικαὶ καὶ καλλιτεχνικαὶ ἐκθέσεις ἀπὸ τὰ ἐκτιθέμενα δείγματα κρίνεται ὁ βαθμὸς τῆς προόδου ἐκάστου ἔθνους»¹. Τέλος αὕτη ἡ Βουλὴ ὁμοφώνως ἀπεδέξατο κατὰ τὴν πρώτην αὐτῆς ἐπὶ τῆς νέας βασιλείας συγκρότησιν, ὅτι τὸ ζήτημα τῶν ἐξελεγχέων τῶν βουλευτικῶν ἐκλογῶν εἶνε ζήτημα «ἐθνικῆς τιμῆς, καὶ ὑπὲρ πᾶν ἄλλο σοβαρὸν καὶ σπουδαῖον»². Πῶς λοιπὸν δυνάμεθα ἐλλόγως νὰ ὑποστηρίξωμεν ὅτι ὁ τόσῳ σπουδαῖα καθήκοντα ἀναδεχόμενος οὐδὲν ἐκπληροῖ καθήκον; Καὶ ἂν ἀξιώμεν παρὰ τοῦ βουλευτοῦ ἵνα δίδῃ ὅρκον, προκειμένου νὰ ἐπιψηφίσῃ καὶ τὸν ἐπουσιωδέστερον νόμον, πόσῳ μᾶλλον δεόν τὴν αὐτὴν ἀξίωσιν νὰ διατηρήσωμεν, προκειμένου περὶ τοῦ γνησίου καταρτισμοῦ, τοῦ μόνου ἐκ τῆς ἐθνικῆς κυριαρχίας προερχομένου σωματείου, καὶ τῆς περιφρουρήσεως τοῦ ἐλευθέρου τοῦ λαοῦ φρονήματος, τοῦ ἐν πάσῃ ἐκλογῇ ἐκδηλουμένου;

Καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ οἱ βουλευταὶ δίδουσι τὸν ὅρκον ἅμα τῇ εἰσόδῳ αὐτῶν εἰς τὴν Βουλὴν, πρῶτος δὲ πάντων ὁμνύει, ὁ πρόεδρος³ (Speaker). Ἄλλὰ τὸ ἐν Ἀγγλίᾳ ἰσχύον σύστημα δὲν δύναται νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν λύσιν τοῦ προκειμένου ζητήματος, διότι ἡ ἐξελεγχίς τῶν ἐκλογῶν ἐνεργεῖται αὐτόθι ὑπὸ εἰδικοῦ δικαστηρίου, καὶ οὐχὶ ὑπὸ τῶν βουλευτῶν συνεπῶς ὅταν τὸ πρῶτον οἱ βουλευταὶ εἰσερχονται εἰς τὴν Βουλὴν, ἀνεγνωρίσθησαν ἤδη ὡς νομίμως ἐκλεχθέντες καὶ οὐδαμῶς ἐπιλαμβάνονται τῶν ἐξελεγχέων.

Ἐν Γαλλίᾳ πρὸ τοῦ 1875, ὅτε κατηργήθη ὁ βουλευτικὸς ὅρκος, κατὰ τὸ πρὸ τῆς Δημοκρατίας ἰσχύον σύστημα, τὸν ὅρκον ὤμνουσιν οἱ βουλευταὶ πρὸ τῶν ἐξελεγχέων τῶν ἐκλογῶν⁴ (verification des pouvoirs).

Ἐν Ἰταλίᾳ, παρ' ἣ ἐπικρατεῖ τὸ καὶ παρ' ἡμῖν ἰσχύον σύστημα,

¹ Ἰδ. ἀγορ. Α. Ρηγοπούλου Ἐφημ. τ. Συζ. τῆς Βουλ. τοῦ 1882, σ. 49.

² Ἐφημ. τ. Συζητ. τῆς Β. Συν. Α' Περ. Α' Τ. Α', σ. 28, 29, 55, 61.

³ Rules, Orders and Forms of proceeding of the House of Commons Art. 20, p. 6.

⁴ Journal des Débats, 17 Fevr. 1865.

τῆς ὑπὸ τῆς Βουλῆς ἐξελέγξωσ τῶν ἐκλογῶν (della verificazione delle elezioni) οἱ βουλευταὶ ὀρκίζονται πρὸ τῶν ἐξελέγξεων¹.

Ἐν Πρωσσίᾳ, Ὀλλανδίᾳ, τοῖς μεγάλοις δουκάτοις τῆς Γερμανίας, Ἰσπανίᾳ, Πορτογαλίᾳ καὶ Βελγίῳ, οἱ βουλευταὶ πρὸ τῶν ἐξελέγξεων ὀμνύουσιν, ὡς ἀπὸ τῶν ἐξελέγξεων ἀρχόμενοι τῆς ἐπιτελέσεως τῶν καθηκόντων αὐτῶν.²

Καὶ ἡ κοινοβουλευτικὴ ἄρα νομολογία τῶν ἀνωτέρω ἐθνῶν ὀρθότερον καταδεικνυσι τὸ καὶ παρ' ἡμῶν ἰσχύον σύστημα, ἵνα οἱ βουλευταὶ ὀρκίζονται πρὸ τῶν ἐξελέγξεων. Κατ' αὐστηρὰν ὁμῶς λογικὴν, ὀρθότερον πάντων σύστημα θεωροῦμεν ἵνα διπλοῦν ὄρκον δίδωσιν οἱ βουλευταὶ, τὸν μὲν ἅμα τῇ ἐνάρξει τῆς Βουλῆς, περιοριζόμενον εἰς τὰ καθήκοντα τῶν ἐξελέγξεων, τὸν δὲ μετὰ τὴν λήξιν αὐτῶν, ὅτε ἀναμφισβητήτως ἀναδέχονται τὰ κυρίως βουλευτικὰ καθήκοντα. Πρὸς λύσιν τοῦ τετάρτου τῶν ὑποβληθέντων ζητημάτων, ἂν ὁ βουλευτὴς δικαιῶται ν' ἀρνηθῇ νὰ ὁμώσῃ τὸν νομοθετημένον ὄρκον, δεόν νὰ διακρίνωμεν τίνες οἱ λόγοι, δι' οὓς ἀρνεῖται. Ἐκ τῆς μελέτης τῶν βουλευτικῶν πρακτικῶν τοῦ τε ἡμετέρου ἔθνους καὶ ἄλλων κοινοβουλευτικῶς συντεταγμένων ἐθνῶν, ἐμορφώσαμεν τὴν πεποιθησιν, ὅτι οἱ λόγοι τῆς ἀρνήσεως βουλευτῶν ἵνα ὑποβληθῶσιν εἰς τὴν διατύπωσιν τοῦ ὄρκου ἀνάγονται εἰς δύο κατηγορίας, εἰς θρησκευτικοὺς καὶ εἰς πολιτικούς.

Οἱ ἀρνηθέντες μέχρι τοῦδε νὰ δώσωσιν ὄρκον βουλευταὶ ἠρνήθησαν, τινὲς μὲν διότι δὲν ἐπρέσβευον τὴν θρησκείαν πρὸς τὰ δόγματα τῆς ὁποίας διετυποῦτο ὁ ὄρκος, τινὲς δὲ διότι δὲν ἀπεδέχοντο τὸ εἶδος τοῦ πολιτεύματος, εἰς ὃ διὰ τοῦ ὄρκου αὐτῶν ὑπέσχοντο ἀνεπιφύλακτον πίστιν καὶ ὑποταγὴν. Ἡ διὰ θρησκευτικὸς λόγους ἀρνήσις τοῦ ὄρκου ἤρξατο ἀφ' ἧς ἐποχῆς ἐξελέχθησαν βουλευταὶ καὶ ἄνδρες ἀνήκοντες εἰς θρησκείαν ἀνεκτὴν μὲν, ἀλλὰ μὴ καθιερωμένην ἐν τῷ Κράτει, ἢ δὲ νομοθεσία, διατελοῦσα εἰσέτι ὑπὸ τὸ κράτος τῆς μισαλλοδοξίας, οὐδὲ κ' ἀνπροέβλεψε περὶ ἀναγραφῆς εἰδικῆς διατάξεως πρὸς διατύπωσιν τοῦ ὄρκου συμφώνως τοῖς δόγμασι καὶ ἄλλων, ἐκτὸς τῆς ἐπιστήμου, θρησκειῶν. Ἴνα δὲ στηριχθῇ ἡ ἔλλειψις αὕτη τοῦ Νομοθέτου, ἐδέησε νὰ στερηθῇ ὁ λαὸς τοῦ δικαιώματος τῆς ἐλευθέρως ἐκλογῆς τῶν ἀντιπροσώπων του, καὶ ἐμμέσως παραβιασθῇ ὁ σπουδαιότερος τοῦ Κράτους νόμος. Ἐν αὐτῇ τῇ Ἀγγλίᾳ, μέχρι πρὸ πεντηκονταετίας, οἱ τὸ καθολικὸν θρήσκευμα

¹ Manuale ad uso dei Senat. del Regno e dei Deputati del. Cam. Cap. I. Art. 3. p. 169.

² Les Constit. modernes, par F. R. Dareste T. I.-La Constit. Belge par J. S. Thonissen p. 137.

πρεσβεύοντες βουλευταὶ, δὲν ἠδύναντο νὰ μετάσχωσι, καίπερ νομιμῶς ἐκλεγόμενοι, τῆς Βουλῆς, ὡς μὴ δυνάμενοι νὰ δώσωσι τὸν ὄρκον κατὰ τὸν τύπον τῆς Διαμαρτυρήσεως, ἧτις ἀνεγνωρίσθη αὐτόθι ὡς ἐπίσημος τοῦ Κράτους θρησκεία. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ May, μόλις τὸ ἔτος 1829 ἐπετράπη ἵνα γίνωνται ἀποδεκτοὶ οἱ καθολικοὶ βουλευταὶ καὶ ὀμνύωσι τὸν βουλευτικὸν ὄρκον κατὰ τὸ ἴδιον αὐτῶν θρήσκευμα. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ὁ Νομοθέτης κατεδείχθη ὑστερῶν τῆς προνοίας ἐκείνης, ἣν ὁ λαὸς βραδύτερον παρ' αὐτοῦ ἐξεβίασεν. Δὲν ἐφαντάζετο ὅτι ὁ λαὸς ἠδύνατο νὰ περιβάλῃ διὰ τῆς ἐμπιστοσύνης αὐτοῦ καὶ Ἰουδαίους, διὸ καὶ ἡ ἔλλειψις αὕτη τοῦ Νομοθέτου νέαν τοῦ υπερτάτου δικαιώματος τοῦ Λαοῦ παραβίασιν προεκάλεσεν, ἐξ ἧς ὁμῶς προήλθεν ἡ ὀριστικὴ λύσις τοῦ περὶ τοῦ τρόπου τῆς ὀρκωμοσίας πάντων τῶν ἀλλοθρήσκων βουλευτῶν ζητήματος. Τὸ 1847 ἀπεκλείσθη τῆς Βουλῆς τῶν Κοινοτήτων, καίπερ νομιμώτατα ἐκλεχθεὶς, ὁ Ἰσραηλίτης Lionel de Rothschild, μετὰ πέντε δ' ἐτῶν παρέλευσιν ἀπεκλείσθη ὡσαύτως ἕτερος τοῦ αὐτοῦ θρησκευματος βουλευτῆς, ὁ Alderman Solomos, βουλευτῆς ἐκ Greenwich, ὅστις δὲν ἠρνήθη κατ' ἀρχὴν νὰ δώσῃ τὸν ὄρκον, ἀλλ' ἠτήσατο μόνον ν' ἀφαιρεθῇ ἀπὸ τῆς διατυπώσεως αὐτοῦ ἡ ἐπομένη περὶ τῆς ἀληθοῦς πίστεως τοῦ Χριστιανῶ ἐκφρασις¹ (The true faith of a Christian). Αἱ ἐπανελημμένα αὐταὶ ἐξώσεις τῶν Ἰουδαίων βουλευτῶν, ἐξεγείρασαι τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ λαοῦ, ὅστις ἐπιμόνως ἐξηκολούθει ἐκλέγων καὶ Ἰουδαίους βουλευτάς, ἐξεβίασαν παρὰ τοῦ Νομοθέτου τὸ 1858 εἰδικὸν νόμον, ἐπιτρέποντα τὴν βουλευτικὴν ὀρκωμοσίαν κατὰ τὰ δόγματα τῆς ἰδίας ἐκάστου θρησκείας, τὴν ἀρχὴν δὲ ταύτην ἀπεδέξαντο πάντα τὰ ἔθνη, τὰ διατηροῦντα τὸ σύστημα ἵνα οἱ βουλευταὶ δίδωσι πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν καθηκόντων αὐτῶν ὄρκον². Ὡς ὁμῶς ἀνεφάνησαν ἀλλόθρησκοι βουλευταὶ, ἀρνηθέντες νὰ δώσωσι τὸν ὄρκον, ὡς μὴ συμφώνως πρὸς τὰ δόγματα τῆς θρησκείας αὐτῶν διατυπούμενον, οὕτω εὐρέθησαν καὶ βουλευταὶ τὸ αὐτὸ μὲν θρήσκευμα τῶν διαμαρτυρομένων πρεσβεύοντες, ἀλλ' εἰς αἰρέσεις αὐτοῦ ἀνήκοντες, ὅτινες κατ' ἀρχὴν ἠρνοῦντο ἵνα δίδωσιν ὄρκον, ὡς εἰς τὸ μεγαλεῖον τῆς θεότητος, καὶ τῆς ἰδίας αὐτῶν θρησκείας ἀντικείμενον. Τοιοῦτοὶ εἰσιν οἱ Quakers Moravians, καὶ Separatists. Δι' αὐτοὺς ὁ Νομοθέτης καθιέρωσε τὴν

¹ Gladstone and his Contempor. fifty years of social and polit. progress, by Thomas Archer T. III p. 12.

² Ἐν Ἑλλάδι καθιερώθη ἡ ἀρχὴ αὕτη διὰ τοῦ Συντάγματος τοῦ 1864. Τὰς σχετικὰς συζητήσεις ὄρα εἰς Ἐπίσ. Ἐφημ. Συνελ. Τ. ΣΤ', σ. 558. Πότε εἰσήχθη ἐν Γαλλίᾳ ὄρα Locté, Legisl. de France T. 2104.

άπλην διαβεβαίωσιν (affirmation), ἐκτιμήσας τοὺς λόγους ἐξ ὧν ὠρμήθησαν, ἀρνούμενοι πάντα ὄρκον, οἵτινες εἶνε ἐξόχως ἠθικοὶ καὶ θρησκευτικοί. Οὕτως ἐν Ἀγγλίᾳ ἐλύθη καὶ τὸ ζήτημα τοῦ ὄρκου τῶν αἵρετικῶν βουλευτῶν.

Ἄλλ' ὁ ἀγγλικὸς λαὸς ἐν τῇ ἀπολύτῳ αὐτοῦ κυριαρχίᾳ ἐξελέξατο βουλευτὰς ὄχι μόνον ἀλλοθρήσκους, Ἰουδαίους, αἵρετικούς, ἀλλὰ καὶ ἐντελῶς ἀθέους! (Atheists). Οἱ φρονούντες λίαν εὐλόγως ὅτι ἡ ἀναγνώρισις τοῦ ὑπερτάτου ὄντος ἀποτελεῖ τὸ πρῶτιστον συστατικὸν παντός ἐντίμου ἀνδρός, ἀξιούντος μάλιστα ἵνα τιμηθῇ διὰ τῆς ἐμπιστοσύνης τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ, ἐκπλήσσονται ἴσως ἀκούοντες ὅτι ὁ ἀγγλικὸς λαὸς ἐξελέξατο βουλευτὴν ἐντελῶς ἄθεον. Καὶ ὅμως εἶνε γεγονὸς πρὸ δεκαετίας μὲν συμβάν, καὶ τὸ ὁποῖον εὐρυτάτην συζήτησιν, καὶ οὐχὶ ἐν πᾶσιν εὐπρεπῆ προεκάλεσεν ἐν τῇ βουλῇ τῶν Κοινοτήτων. Οἱ ἐκλογεῖς τῆς Northampton, κατὰ τὰς γενικὰς βουλευτικὰς ἐκλογὰς τοῦ 1880, ἐξελέξαντο βουλευτὴν καὶ ἄθρησκόν τινα ὀνόματι Bradlaugh. Ὅταν οὗτος προσεκλήθη ὑπὸ τοῦ διαρκούς τῆς Βουλῆς γραμματέως (Clerk of the House) ἵνα ὁμώσῃ τὸν βουλευτικὸν ὄρκον, καὶ περ διαμαρτυρούμενος, ἠρνήθη, ὡς λόγον δὲ τῆς ἀρνήσεως αὐτοῦ προσέβαλεν, ὅτι οὐδεμίαν θρησκείαν πρεσβεύει, οὐδ' ἐπικαλεῖται πίστιν, ἣν θεωρεῖ καθαρὰν δεισιδαιμονίαν (superstition). Εἰμί πρόθυμος, προσέθηκεν, ἵνα ὡς ἐντίμος ἄνθρωπος διαβεβαίωσω τὴν Βουλὴν ὅτι θὰ ὑπηρετήσω πιστῶς τὴν Βασιλίссαν, καὶ θὰ τηρήσω τὸ Σύνταγμα, ἀλλ' οὐδένα ὄρκον ὀμνύω. Ὁ πρόεδρος τῶ ἀπήντησεν ὅτι ὁ νόμος δὲν ἀρκεῖται εἰς τὴν ἄπλην ταύτην διαβεβαίωσιν καὶ ἤξιωσε παρ' αὐτοῦ ἵνα δώσῃ τὸν ὄρκον· ὁ Bradlaugh ἠρνήθη καὶ αὖθις, ἐντεῦθεν δὲ ἡ Βουλὴ ἔξωσεν αὐτὸν τοῦ βουλευτηρίου, ὡς ἀρνηθέντα ἵνα ἐκτελέσῃ τὸ πρῶτιστον καθήκον παντός βουλευτοῦ. Ἡ κυβέρνησις ἀποδεχθεῖσα τὴν γνώμην ταύτην τῆς Βουλῆς, διέταξε τὴν ἐπανάληψιν τῆς ἐκλογῆς ἐν Northampton· ἀλλ' οἱ ἐκλογεῖς αὐτῆς ἀνεξελέξαντο αὐτὸν βουλευτὴν. Ἡ Βουλὴ καὶ αὖθις τὸν ἀπέπεμψεν, ὅτε δὲ ὁ Bradlaugh, καίπερ ἐκδιωχθεὶς εἰσῆλασεν εἰς τὸν περίβολον τῆς Βουλῆς, ἐξεδιώχθη βιαίως ὑπὸ τοῦ στρατιωτικοῦ αὐτῆς φρουροῦ, διὸ καὶ κατήγγειλεν αὐτὸν καὶ ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου ἐπὶ προσβολῇ διαπραχθείσῃ κατὰ τὴν εἰς τὴν Βουλὴν εἰσοδόν του. Τὸ δικαστήριον ὅμως ἀπέρριψε τὴν κατηγορίαν ταύτην, θεωρήσαν ὡς νόμιμον τὴν μνησθεῖσαν πράξιν τοῦ φρουροῦ τῆς Βουλῆς, ὡς συνεπεῖα ἀποφάσεως αὐτῆς τελεσθεῖσαν. Μετὰ τὴν ἐκ τρίτου αὐτοῦ ἐκλογὴν, τῶ ἐπετρέπη νὰ μετάσχη τῶν συνεδριάσεων τῆς Βουλῆς καὶ ἄνευ τῆς ὀρκωμοσίας, μέχρις οὗ εἰσαχθῇ εἰδικὸς νόμος,

πρὸς ὀριστικὴν λύσιν τοῦ ἀναφυέντος ἐντεῦθεν ζητήματος· ἀλλ' ἐν τούτοις οὐδεὶς εἰσῆχθη τοιοῦτος νόμος, τὸ δὲ δικαστήριον κατεδίκασε τὸν Bradlaugh ὡς παρανόμως ἐνασκοῦντα τὰ τοῦ βουλευτοῦ καθήκοντα· ἐντεῦθεν ὑπέβαλε τὴν παραίτησιν αὐτοῦ, ἀλλ' οἱ ἐκλογεῖς τοῦ Northampton, μιμούμενοι τοὺς πρὸ ὀλοκλήρου αἰῶνος ἐκλογεῖς τῆς Middlesex, ὡς ἐκεῖνοι τετράκις τὸν John Wilkes ἀνεξελέξαντο, οὕτω καὶ οὗτοι ἰσαριθμῶς τὸν ἐκλεκτὸν αὐτῶν¹. Μετὰ τὴν ἐκ τετάρτου ἐκλογὴν αὐτοῦ, ὁ Bradlaugh συνήνεσεν ἐπὶ τέλους ἵνα δώσῃ τὸν ὄρκον, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐπιφυλάξεως· προέταξε μόνον ὅτι ἠρκεῖτο εἰς τὴν ἐνώπιον τῆς βουλῆς μετὰ παρησίας ἐκδήλωσιν τῶν ἀθεϊστικῶν αὐτοῦ ἰδεῶν. Ἡ τοιαύτη ὅμως ἐκδήλωσις νέαν ἐξήγειρεν ἐν τῇ βουλῇ θύελλαν. Πρωτεῦον τῆς βουλῆς τῶν Κοινοτήτων μέλος, ἀνήκον εἰς τὸ ἐκτὸς τῆς ἐξουσίας τότε διατελοῦν κόμμα τῶν συντηρητικῶν, ὁ Randolph Churchill, ἤξιωσε ὅτι ὁ ὄρκος ἐκεῖνος ἐδίδοτο καθ' ὑπόκρισιν, καθῆκον δ' εἶχεν ἡ Βουλὴ ν' ἀποπέμψῃ τοιοῦτον ἄνδρα ἀπὸ τοῦ περιβόλου αὐτῆς, καὶ ὡς μὴ δοθέντα τὸν ὄρκον αὐτοῦ θεωρήσῃ. Ἡ Βουλὴ ἀπέδεδεξε τὴν πρότασιν ταύτην, διὸ καὶ ἀπηγόρευσε τῷ Bradlaugh ἵνα εἰσέρχηται εἰς τὴν Βουλὴν, καὶ μετέχη τῶν συνεδριάσεων αὐτῆς. Ἄλλ' ὁ ἀνὴρ οὗτος, ὡς πάντες οἱ μετὰ πάθους εἰς ἰδέαν τινα προσηλούμενοι καὶ ὡς ἔμβλημα τῆς πορείας αὐτῶν τὴν ἐπίτευξιν αὐτῆς ἀναγράφοντες, οὐδαμῶς ἀπεθαρρύνθη ἐκ τῶν συνεχῶν ἀποτυχιῶν, ἀλλὰ κατέφυγε καὶ αὖθις εἰς τὸ δικαστήριον (The jury). Τὸ ζήτημα ἤτο ἤδη ὅλως διάφορον τοῦ προηγουμένου. Πρῶτερον ἐπρόκειτο περὶ τοῦ ἂν ἠδύνατο ἡ Βουλὴ νὰ ἐξώσῃ αὐτόν, ὡς ἀρνηθέντα ἵνα δώσῃ τὸν ὄρκον· ἤδη ὅμως, ἂν ἠδύνατο ἡ Βουλὴ τὴν αὐτὴν νὰ τηρήσῃ πορείαν πρὸς αὐτόν, καίπερ, ἔστω καὶ καθ' ὑπόκρισιν, ὁμώσαντα τὸν ὄρκον. Ὁ εἰσαγγελεὺς ὑπεστήριξεν ὅτι ὁ παρὰ τοιούτου ἀνδρός, ἐντελῶς ἀθρήσκου, διδόμενος ὄρκος ἐξισοῦται πρὸς τὴν μὴ δόσιν αὐτοῦ, διότι ὁ νομοθέτης, ἀξιώσας τὴν δόσιν τοῦ ὄρκου, ἀπέβλεψεν εἰς τὴν θρησκευτικὴν ἰδιότητα τοῦ ὀμνύοντος, ταύτης δ' ἔλλειπούσης, οὐδαμῶς ἐκπληροῦται ὁ σκοπὸς τοῦ νόμου, συνεπῶς ὤφειλε τὸ δικαστήριον νὰ θεωρήσῃ τὸν δοθέντα ὄρκον, ὡς ἄνευ ἀποτελέσματος, καὶ ἐγκρίνη τὴν ἐν προκειμένῳ ἀπόφασιν τῆς Βουλῆς. Τὸ δικαστήριον ἀπέδεδεξε τὴν γνώμην ταύτην δικαιολογήσαν τὴν ἀπόφασιν αὐτοῦ διὰ τῶν σκέψεων ὅτι, ἵνα τις θεωρηθῇ ἱκανὸς πρὸς δόσιν ὄρκου, δεόν νὰ πιστεῖται εἰς τὸ ὑπέρτατον ὄν, ὁ δὲ μὴ πιστευθῶν

¹ Οὗτος ἐξελέχθη βουλευτὴς τὴν 19 Ἰανουαρίου 1764, ἀλλ' ἡ Βουλὴ ἠρνήθη νὰ τὸν δεχθῇ ὡς δημοσιεύσαντα λίβελλόν τινα κατ' αὐτῆς, ὑπὸ τὸν τίτλον «Le North Briton».

εἰς αὐτό, εἶνε ἐντελῶς ἀνίκανος πρὸς δόσιν οἰουδήποτε ὄρκου. (A person who has not a belief in a Supreme Being, cannot take an oath). Ὁ Bradlaugh ἐξεκάλεσε τὴν ἀπόφασιν ταύτην καὶ ἐνώπιον τοῦ Ἐφετείου (The Court of Appeal), ἀλλὰ καὶ αὐτὸ οὐδένα νόμιμον λόγον ἀνεύρε πρὸς μεταρρῦθμισιν τῆς τοῦ κατωτέρου δικαστηρίου ἀποφάσεως¹. Ἡ ἀμετάτρεπτος ἐν τούτοις ἐπιμονὴ τῶν ἐκλογέων τῆς Northampton, ἐξεβίασε παρὰ τῆς Βουλῆς εἰδικὸν νόμον, ἐπιτρέψαντα εἰς τὸν Bradlaugh ἵνα θεωρηθῆ ὡς μέλος τοῦ κοινοβουλίου, καίπερ καθ' ὑπόκρισιν ὁμόσαντα.

Ἐκτὸς ὅμως τῶν διὰ θρησκευτικούς λόγους ἀρνηθέντων νὰ ὁμόσωσιν, ἠρνήθησάν τινες καὶ διὰ λόγους πολιτικούς. Ἐξελέχθησαν ἐν πολλοῖς ἔθνεσι βουλευταί, πρεσβεύοντες πολιτικὰς ἀρχὰς ἀντικειμένας πρὸς τὸ καθεστῶς πολίτευμα. Οὕτως ἐν Ἰσπανίᾳ ἠρνήθη ὁ δημοκρατικὸς Καστελλάρ, ἐν Πρωσσίᾳ οἱ Keyger καὶ Ahlman² ἐν τῇ Γαλλικῇ Βουλῇ τῇ συνελθούσῃ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1815 ἠρνήθησαν νὰ ὁμόσωσι ὄρκον ἄνευ ἐπιφυλάξεως εἰς τὸ νέον Σύνταγμα οἱ βουλευταί Jules de Polignac καὶ Labourdonnaye³ ἐπὶ Ναπολέοντος Γ' δὲ οἱ πλείστοι τῶν δημοκρατικῶν βουλευτῶν. Ἄλλοι βουλευταί δὲν ἠρνήθησαν ἀπολύτως, ἀλλὰ προέβαλον ἐπιφυλάξεις κατὰ τὴν ὀρκωμοσίαν. Ἀξίας ἰδιαιτέρας μνείας κρίνομεν τὰς ἐν τε τῇ ἡμετέρᾳ Βουλῇ καὶ τῇ τῆς πρώην Ἑπτανήσου τσιαυτάς ἀρνήσεις ὡς τὸ ἡμέτερον ἔθνος διαφερούσας.

Τὴν δεκάτην Μαρτίου 1850, καθ' ἣν ἐκηρύχθη ἡ ἑναρξίς τῆς ἐνάτης Βουλῆς τοῦ πρώην Ἰονίου Κράτους, ἐξ βουλευταί, ἀνήκοντες εἰς τὸ κόμμα τῶν Ριζοσπαστῶν, ἦτοι τῶν ἀποκρουόντων πᾶσαν παρὰ τῆς Ἀγγλίας μεταρρῦθμισιν, ἠρνήθησαν νὰ ὁμόσωσι τὸν ὑπὸ τοῦ διαγγέλματος τοῦ Ἀρμοστοῦ διατυπωθέντα ὄρκον, ὡς ἐνέχοντα τὴν φράσιν ὅτι ὁ Ἰόνιος βουλευτὴς θὰ μείνῃ πιστὸς εἰς τὸ Σύνταγμα τοῦ 1817 καὶ εἰς «τὰ δικαιώματα τῆς ἀγγλικῆς προστασίας, τὰ πηγάζοντα ἐκ τῆς συνθήκης τῶν Παρισίων». Ὁ ὄρκος οὗτος ἀντέκειτο προφανῶς εἰς τε τὰς ἀρχὰς καὶ τὰ αἰσθήματα τῶν ριζοσπαστῶν, ἂν δὲ τοιοῦτον ἄμνηον ὄρκον, ἐπιόρκοι καθίσταντο, ὡς οὐχὶ τὴν διατήρησιν, ἀλλὰ τὴν ἐξῶσιν τῆς ἀγγλικῆς προστασίας ἐπιδιώκοντες. Εἰς μάλιστα τῶν βουλευτῶν⁴ διεκήρυξεν, ὅτι οὐδέποτε θέλει δώσει ἐπὶ πίνακι τὴν κεφαλὴν τῆς πατρίδος, τοιοῦτον ὁμνύων ὄρκον, διεμαρτυρήθη δὲ κατ' αὐτοῦ ὡς ἐναντίου εἰς τε

¹ Times 30 June and 8 Decemb. 1884 and 29 Jan. 1885.

² Journal des Débats 9 Decem. 1867.

³ Histoire de la Restaur. par un homme d'état p. 251.

⁴ Ὁ τῆς Κεφαλληνίας Γεώργιος Τυπάλδος.

τὴν ἐν Παρισίους συνθήκην, τῆς πέμπτης Νοεμβρίου 1815, «καὶ εἰς τὸ ἑλληνικὸν μέλλον τῆς Ἑπτανησίας Ἑλλάδος, τὸ εἰς αὐτὴν ἐπιφυλασσομενον¹». Τέλος δι' ἀποστολῆς πρεσβείας βουλευτῶν πρὸς τὸν Ἀρμοστὴν καὶ κατόπιν συννενοήσεως μετ' αὐτοῦ, ὑπεχρέωθησαν οἱ ἀνωτέρω βουλευταί νὰ ὁμόσωσιν, ὡς ἔπεται, τροπολογηθέντα τὸν ὄρκον: «Ὁρκίζομαι ἐπισήμως νὰ ἐκπληρώσω πιστῶς καὶ εὐσυνειδήτως τὰ καθήκοντα τοῦ ἀντιπροσώπου τοῦ λαοῦ τοῦ Ἠνωμένου Κράτους τῶν Ἰονίων νήσων, νὰ τηρήσω τοὺς ἐν ἰσχύϊ νόμους τοῦ κράτους, καὶ νὰ σεβασθῶ καὶ διατηρήσω τὰ συνταγματικὰ δικαιώματα τῆς προστάτιδος Ἀνάσσης, τὰ πηγάζοντα ἐκ τῶν ὑπὸ τῆς συνθήκης τῶν Παρισίων ὠρισμένων σχέσεων, μεταξὺ τῆς προστάτιδος δυνάμεως καὶ τοῦ προστατευομένου κράτους». Καίτοι ὁ ὄρκος οὗτος συνεβιάζετο ἐν μέρει πρὸς τὰ ἑλληνοπρεπῆ φρονήματα τῶν ἐθνικῶν ἐκείνων βουλευτῶν, μετὰ τὴν δόσιν αὐτοῦ προέβησαν, ἐξ ἄκρας πρὸς τὴν ἱερότητα τῆς θρησκείας προσηλώσεως, καὶ εἰς τὴν ἐπομένῃν δῆλωσιν: «Θεωροῦντες τὴν δεινὴν θέσιν καὶ τὴν ἀνάγκην εἰς τὰς ὁποίας εὐρισκόμεθα, ὡς ἐκ τῆς ἐγερθείσης δυσκολίας περὶ τοῦ ὄρκου τῶν ἀντιπροσώπων, ἕνεκα τῶν πρὸς τὴν Βουλὴν διαγγελεμάτων τοῦ Ἀρμοστοῦ τῆς χθὲς καὶ σήμερον, καὶ ὀφείλοντες νὰ μὴ ριψοκινδυνεύσωμεν εἰς τοιαύτην μάλιστα στιγμὴν τὰ συμφέροντα τῶν ἐντολέων μας· θεωροῦντες ἀφ' ἑτέρου καὶ ἐννοοῦντες τὸν παρὰ τοῦ Ἀρμοστοῦ προτεινόμενον τύπον τοῦ ὄρκου ὡς μὴ δυνάμενον κατ' οὐδένα τρόπον νὰ προσβάλλῃ τὰ ἐθνικὰ ἀπαράγραπτα δικαιώματα τοῦ ἑπτανησίου λαοῦ, οὔτε νὰ παραλλάξῃ τὴν ἀληθῆ ἔννοιαν τῆς περὶ τῶν Ἰονίων νήσων συνθήκης τῶν Παρισίων, ἢ νὰ προσκόψῃ τὰς συνεπείας αὐτῆς τῆς ἐννοίας, διὰ τοὺς λόγους τούτους, κρίνομεν ἀρμόδιον νὰ καθυποβληθῶμεν εἰς τὸν προμνησθέντα τύπον». Διὰ τῆς δηλώσεως ταύτης παρέκαμψαν τὸν σκόπελον τῆς ἐπιόρκιας καὶ ἐξησφάλισαν τὴν ἐλευθέραν αὐτῶν ἐνέργειαν.

Καὶ ἐν τῇ Βουλῇ τῆς ἐλευθέρης Ἑλλάδος ἀνεφάνησαν βουλευταί μὴ ἀρνηθέντες μὲν κατ' ἀρχὴν ἵνα ὑποβληθῶσιν εἰς τὴν διατύπωσιν τοῦ ὄρκου, προβαλόντες ὅμως ἐπιφυλάξεις τινάς, ὡς πρὸς τὸ καθεστῶς πολίτευμα. Τέσσαρες μόνον βουλευταί, δημοκρατικοὶ τὸ φρόνημα², μετὰ τὴν δόσιν τοῦ ὄρκου προέβησαν εἰς τὴν ἐπομένῃν δῆλωσιν: «ἐφ' ὅσον ἡ ἐθνικὴ κυριαρχία δὲν ἐκδηλοῦται ὑπὲρ τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος.» Αἱ δηλώσεις αὗται οὐδεμίαν κατ' ἀρχὰς παρ' οὐδενὸς ἀντίρρησιν προσέκαλεσαν. Κατὰ τὴν συνεδρίασιν ὅμως τῆς δωδεκάτης Νοεμβρίου 1883, σπου-

¹ Ἐπίσ. Πρακτ. Θ' Βουλῆς, συν. 15 Μαρτίου 1850. II. Χιῶτου Ἰστορ. Ἰον. Κρ. Τ. Δ', σ. 209.

² Οἱ Τιμολ. Φιλῆμων, Ρόκος Χοιδᾶς, Γρηγόγιος Μαυρομαρᾶς καὶ Α. Πετσάλης.

δαιότατα μέλη τοῦ κοινοβουλίου προέβαλον ἀντιρρήσεις ἐπὶ παραπλησίας δηλώσεως τοῦ ἐξ Ἀττικῆς δημοκρατικοῦ βουλευτοῦ, αὐτὸς δ' ὁ πρωθυπουργὸς προέβη εἰς πρότασιν μειοῦσαν τὸν πρὸς τὴν ἐλευθέραν ἐκδήλωσιν τοῦ φρονήματος τῶν βουλευτῶν ἀναμφήριστον αὐτοῦ σεβασμόν, ὡς σκοποῦσαν τὴν μὴ ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῆς Βουλῆς ἀναγραφὴν τῆς προεκτεθείσης ἐπιφυλάξεως. Τὴν πρότασιν ταύτην τοῦ τότε προέδρου τῆς Κυβερνήσεως ἀπεδέξατο καὶ αὐτὴ ἡ Βουλὴ, παραβιάσασα ὁλόκληρον τὸ ἕνατον κεφάλαιον τοῦ Κανονισμοῦ αὐτῆς, τὸ ἐπιβάλλον τὴν αὐτολεξεί καὶ λεπτομερῆ ἀφήγησιν τῶν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους ἐκάστης συνεδριάσεως λεγομένων¹. Πρὸς τιμὴν τῆς Βουλῆς εὐκαιρον κρίνομεν ἵνα ὑπομνήσωμεν ὅτι, ὅτε κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1874 πρωτεύον τῆς Βουλῆς μέλος ὁμοίαν ὑπέβαλε πρότασιν, περὶ μὴ ἀναγραφῆς ἐν τοῖς πρακτικοῖς ὁλοκλήρου τοῦ ἐθνικῆν θύελλαν ἐξεγείραντος περὶ δημοκρατίας λόγου ἐτέρου πρωτεύσαντος βουλευτοῦ², ἡ Βουλὴ ἀπέκρουσε τὴν πρότασιν ταύτην, ὀρθότερον καὶ συμφώνως τῷ κανονισμῷ αὐτῆς κρίνασα. Ἀκατάληπτος ἄλλως τε ἡμῖν παρίσταται ἡ ἀπόκρυψις γεγονότων ἡμιστὰ τῷ ἔθνει ἢ καὶ αὐτῷ τῷ ἡγεμόνι, ἐπιβλαβῶν, ἰδίᾳ δὲ ὅταν αὐτὴ ἐπιτυχάνηται διὰ τῆς θυσίας ρητῶν διατάξεων τῶν ἐν ἰσχύι νόμων. Οἱ ἄλλως σκεπτόμενοι ἄς ἀναλογισθῶσι τὴν σχετικὴν γνώμην τοῦ Βάκωνος, καθ' ἣν τὸ ἀπαγορευόμενον σύγγραμμα τεκμαίρεται περιέχον σπινθηρὰ τινὰ ἀληθείας, ὃν οἱ ἀπείργοντες αὐτὸ ἐπιζητοῦσι νὰ σβέσωσιν.

Αἱ προεκτεθεῖσαι τῶν δημοκρατικῶν βουλευτῶν περὶ τὸν ὄρκον ἐπιφυλάξεις παρίστανται ἡμῖν ἀσυμβίβαστοι πρὸς τὴν σπουδαιότητα τῶν προβαλόντων αὐτὰς καὶ ἡμιστὰ τὸν σκοπὸν δι' ὃν ὑπεβλήθησαν ἐξυπηρετοῦσαι, εἰμὴ ἐὰν ὁ σκοπὸς αὐτῶν εἰς ἐπίδειξιν μόνον τῶν δημοκρατικῶν φρονημάτων περιορίζετο. Ἀφ' ἐνός ἀντιφάσκουσι πρὸς τὸ περιεχόμενον τοῦ ὄρκου, ὡς οὗτος ὑπὸ τοῦ Συντάγματος διατυποῦται ἀφ' ἐτέρου εἰσὶν ἐντελῶς ἄσκοποι, διότι, ἐν ἣ περιπτώσει ἡ ἐθνικὴ κυριαρχία εἴτε ὑπὲρ τοῦ δημοκρατικοῦ, εἴτε ὑπὲρ ἄλλου τινὸς πολιτεύματος, ἢ τοῦ ἤδη ἐπικρατοῦντος, ἐκδηλωθήσεται, ἢ αὐτὴ ἐθνικὴ κυριαρχία συμφώνως τῷ νέῳ αὐτῷ πολιτεύματι καὶ τὴν τοῦ ὄρκου διατύπωσιν καθορίσει. Τίς, τὴν ἀκεραιότητα τῆς διανοίας αὐτοῦ διατηρῶν δύναται νὰ ὑποστηρίξῃ, ὅτι ἂν τὸ ἔθνος καθιέρωσῃ τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα, διατηρήσει ὄρκον ἀναγράφοντα πίστιν εἰς συνταγματικὸν βασιλεῖα; Καὶ ἡ μᾶλλον πρόχειρος τῆς ἱστορίας τῶν πολιτευμάτων μελέτη πάντας τοὺς παρέ-

χοντας πίστιν εἰς τὰ γεγονότα πείθει ὅτι τὴν μεταβολὴν τοῦ πολιτεύματος ἀείποτε παρηκολούθησεν ἢ συμμεταβολὴ τῆς διατυπώσεως τοῦ πολιτικοῦ ὄρκου. Οὕτως ἐν Γαλλίᾳ, ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῆς ἀπολύτου μοναρχίας, ὁ ὄρκος περιεῖχε τὴν ἔκφρασιν τῆς ὑπακοῆς πρὸς τὸν Μονάρχην· ἀπὸ τοῦ ἔτους ὅμως 1789, ὅτε ἀνιδρῦθη τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα, καὶ ἡ τοῦ ὄρκου διατύπωσις μετεβλήθη, ἀντὶ δὲ τῆς ὑπακοῆς πρὸς τὸν Μονάρχην, τὴν πρὸς τὸ Σύνταγμα, πρὸς τὸ ἔθνος καὶ πρὸς τὸν βασιλεῖα πίστιν ἀνέγραψε¹. Μετὰ τριῶν μόλις ἐτῶν παρέλευσιν, ὅτε κατελύθη ἡ συνταγματικὴ βασιλεία καὶ ἀνιδρῦθη ἡ Δημοκρατία, μετετρέπη καὶ ἡ τοῦ ὄρκου διατύπωσις, τὰ μέλη δὲ τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ὤμνουν ὅτι πάσῃ δυνάμει διατηρήσουσι τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἰσότητα. Μετὰ τριῶν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐτῶν παρέλευσιν, ὅτε ἐν Γαλλίᾳ ἀκράτητον ἐπεκράτησε τὸ κατὰ τῆς βασιλείας μῖσος, εἰδικὸς νόμος ἀνέγραψεν ἐν τῇ διατυπώσει τοῦ ὄρκου καὶ τὰς ὅλως ἀναρμόστους δι' ὄρκον ἐκφράσεις, ὅτι θὰ τρέφωσι μῖσος κατὰ τῆς βασιλείας! («Je serment de haine à la royauté»). Καθ' ἕτερον εἰδικὸν περὶ ὄρκου νόμον, τὸν τῆς τριακοστῆς Ἰουλίου 1799, οἱ βουλευταὶ ὤμνουν πίστιν εἰς τὴν Δημοκρατίαν, καὶ ὅτι θ' ἀντισταθῶσι δι' ὅλων αὐτῶν τῶν δυνάμεων εἰς τὴν ἀνίδρυσιν τῆς βασιλείας ἐν Γαλλίᾳ, ἢ οἵασδήποτε ἄλλης τυραννίας². Τέλος καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν μεταβολῶν τοῦ πολιτεύματος, τοῦ αὐτοῦ ἔθνους, καὶ ἐπὶ τῆς Ἰταλείας, καὶ ἐπὶ τῆς ἀνιδρύσεως τῆς βασιλείας, καὶ ἐπὶ τῆς Αὐτοκρατορίας, αἱ διατυπώσεις τοῦ ὄρκου τῶν τέ βουλευτῶν καὶ τῶν ὑπαλλήλων ἔτι συνετάχθησαν συμφώνως τῷ ἐκάστοτε ἐπικρατήσαντι πολιτεύματι.

Ὅθεν καὶ λογικῶς καὶ ἱστορικῶς φρονοῦμεν ὅτι τὸ ὅλως ἄσκοπον τῶν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ βουλῇ προβληθειῶν ἐπιφυλάξεων κατεδείξαμεν. Ἐξ ὧν ἤδη ἀνωτέρω ἐξέθημεν, ἀρνούμεθα τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ βουλευτῆς ἔθνος, οὕτινος ὁ θεμελιώδης νόμος ἀπαιτεῖ ἐπιτακτικῶς τὴν δόσιν τοῦ ὄρκου, οὐδαμῶς δικαιούται ν' ἀρνηθῇ αὐτὴν, ἢ νὰ προτείνῃ ἐπιφυλάξεις τὴν οὐσίαν αὐτοῦ ἀναιρούσας. Καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ ὄρκος διετυποῦτο συμφώνως τοῖς δόγμασιν ὠρισμένης θρησκείας, οἱ μὴ πρεσβεύοντες αὐτὴν ἐδικαιοῦντο θεβαίως ἀρνούμενοι τὴν δόσιν τοιοῦτου ὄρκου· καθ' ἣν ὅμως διαγομῆν ἐποχὴν, ὅτε πάντα τὰ ἔθνη καθιέρωσαν τὴν τοῦ ὄρκου διατύπωσιν εἰς τρόπον πάντων τὰς θρησκευτικὰς δοξασίας ἀχράντους ἀσφαλίζοντα, οὐδεὶς δικαιούται τὴν δόσιν αὐτοῦ ἀρνηθῆναι. Ὁ βουλευτῆς ὁ ἀποστέρ-

¹ Loi du 30 Decembre 1789.

² «Je jure de m'opposer de tout mon pouvoir au rétablissement de la royauté en France, et à celui de toute espèce de la tyrannie».

¹ Κανονισμὸς τῆς Β. Κεφ. Θ' ἀρθ. 68 κ. ε.

² Τοῦ βουλευτοῦ Ζακύνθου Κ. Λομβάρδου

γων ἵνα ὁμῶς τὸν ὄρκον, παραβιάζει ρητὸν καὶ σπουδαιότατον τοῦ Κράτους νόμον, ἐνῶ πρῶτιστον ἔχει καθήκον ἵνα τηρῇ πάντας αὐτοῦ τοὺς νόμους. Διὰ τῆς τοιαύτης αὐτοῦ διαγωγῆς παρέχει τοῖς πολίταις τὸ ἀντεθνικὸν διδάγμα τῆς παρακοῆς αὐτῶν εἰς τοὺς νόμους, λυμαίνεται τὸ κύρος αὐτῶν, αὐτὴν ἔτι τὴν ιδιότητα αὐτοῦ ὡς νομοθέτου καθυβρίζει. Ἐν τίνι δικαίωματι ὁ βουλευτὴς οὗτος ἀξιώσει παρὰ τῶν πολιτῶν τὸν πρὸς τοὺς νόμους σεβασμὸν, ἐνῶ αὐτὸς οὗτος παραβιάζει αὐτούς, ἅμα τῇ εἰς τὴν Βουλὴν εἰσελεύσει του! "Ἄς ἀναλογισθῶσιν οἱ τὴν παραβίαν τῶν νόμων ὡς ἀβλαβὴ τυχὸν κρίνοντες βουλευταὶ τὴν ἐπομένην γνώμην τοῦ Πλάτωνος: «Ἐν ἧ μὲν πόλει ἀρχόμενος ἦ καὶ ἄκυρος ὁ νόμος, φθορὰν ὄρω τῇ τοιαύτῃ, ἐτοιμὴν οὖσαν· ἐν ἧ δ' ἂν δεσπότης τῶν ἀρχόντων, οἱ δ' ἄρχοντες δοῦλοι τοῦ νόμου, σωτηρίαν καὶ πάνθ' ὅσα θεοὶ πόλεσιν ἔδωκαν ἀγαθὰ γινόμενα καθορῶ».

Τὸ ἀπολύτως ὑποχρεωτικὸν τοῦ βουλευτοῦ εἰς τὴν ἀνεπιφύλακτον δόσιν τοῦ ὄρκου καθιέρωσεν ὡς νόμιμον καθ' ὅλας τὰς περιστάσεις καὶ ἡ ἡμετέρα Βουλὴ, ὁ νομομαθέστερος¹ δὲ τῶν ἀνεληθόντων εἰς τὴν προεδρείαν αὐτῆς ἐξέφρασε τὴν γνώμην ταύτην διὰ τῆς ἐπομένης αὐτοῦ δηλώσεως:

«Τὸ πολίτευμα δὲν ἔχει ἀνάγκην ἀνοχῆς, ὑπάρχει διὰ τῆς ἀποφάσεως τῆς ἐθνικῆς θελήσεως, καὶ πάντες ὠρκίσθημεν εἰς αὐτό. Τὸ προεδρεῖον δὲν δύναται νὰ πράξῃ ἄλλο εἰμὴ νὰ ἐκτελέσῃ τὸ Σύνταγμα καὶ τὸν Κανονισμόν. Ταῦτα οὐδεμίαν ἐπιτρέπουσι μεταβολὴν τοῦ ὄρκου. Ὁ κ. Χοϊδᾶς ἀνεκηρύχθη βουλευτὴς Ἀττικῆς, προσκαλεῖται λοιπὸν νὰ δώσῃ τὸν νόμιμον ὄρκον, ὅστις εἶνε ἡ ἐπίσημος δήλωσις πρὸς τὴν Βουλὴν καὶ τὸ Ἔθνος. Τί φρονεῖ, τίνας θεωρίας ἔχει, ποίας θέλει καὶ ὑποστηρίζει, πῶς θέλει νὰ ἴδῃ τὸ μέλλον τῆς Ἑλλάδος, εἶνε ὅπως ἀτομικά. Ἡμεῖς δὲν γνωρίζομεν ἄλλο ἢ τὸν διδόμενον ὄρκον, τὸν ὅποιον προκαλεῖται νὰ δώσῃ²».

Διον. Θ. Σωμερίτης

¹ Ὁ Παῦλος Καλλιγᾶς, Ἐφημ. Συζητ. τ. Β. Περ. Θ', Συνόδ. 5', σ. 17.

² Ὅρα ἀγόρευσιν Π. Καλλιγᾶ, προέδρου τότε τῆς Βουλῆς εἰς Ἐφημ. Συζητ. τ. Β. Περ. Θ', Συν. Γ', σ. 17.

ΤΙ ΝΑ ΕΙΝΑΙ;

Ἡρεμία ἀπόλυτος ἐβασίλευε σήμερον ἐν τῇ πλάσει, γαλήνη ἀκύμαντος ἐν τῇ θαλάσῃ, αἰθρία γαλανὴ εἰς τὸν οὐρανόν. Περιχαρῆς ὁ ἥλιος ἐθέρμαινε καὶ κατέλαμπε τὸν ἀγαλλόμενον κόσμον, τὸν ὅποιον ἐβασάνισε χθὲς ὁ μανιώδης Νότος καὶ ἡ θύελλα· οὐδ' ἔχνος ἀτμοῦ ἐθάμπωνε τὴν διαυγῆ ἀτμόσφαιραν καὶ καθαρὰ καθαρὰ τὰ βουνὰ τῆς Κεφαλληνίας ἐφαίνοντο ἐγγύτατα ὡς ἐκ τῆς εὐδίας. Μόνον οἱ λάλοι μάρτυρες, οἱ καταδόται τῶν ἀγρίων νησσῶν, ἐφλυάρουν διαρκῶς ραμφίζοντες τοὺς σεσηπότας καλάμους, καὶ δύο—τρεῖς ἀλκυόνες μὲ τὴν βασιλικὴν στολήν των ἐπέτων ἀπὸ καλαμωτῆν εἰς καλαμωτῆν. Ἐνίοτε μέγας τις κέφαλος ἐτάραττε τὰ νερά, φυγαδεύων τὰ δειλὰ ψαράκια, καὶ πολυπληθεῖς οἱ καρκίνοι, καταλιπόντες τὰς κρύπτας των, ἐτέλουν ἀνενόχλητοι τοὺς γάμους των ὑπὸ τὸν θαλπερὸν εὐεργέτην ἥλιον.

Ἀπῆλθαιον καὶ ἐγὼ τὴν γαλήνην τοῦ κόσμου.

Ἄφησα εἰς τὴν πόλιν τὰς πολυταράχους μερίμνας καὶ τὰς βιωτικὰς ἀηδίας καὶ ἐκάθησα ν' ἀναπαυθῶ εἰς τὸ ἐπιθαλάσσιον παράπηγμα, τὸ πληροῦν μὲν χρήσεις καὶ προορισμοὺς πολυειδεῖς, ὀνομαζόμενον δὲ μετριοφρόνως ἀκαφενίον ἢ Ὠρέα Ἑλλάδος· ὁ ὑπηρέτης μου ἔφερε τὴν Ἀκρόπολιν καὶ ἀνεγίνωσκον τοὺς διαφόρους τίτλους.

«Τὸ ζήτημα τοῦ στρατοῦ.

Διαμελισθεῖσα γυνή.

Τὸ ψιμμύθιον τῶν Ὀττεντόττων· καταδίκη εἰς θάνατον δι' ὀλίγην μελάνην.

Οἱ ἡμίονοι τῶν Ἀβυσσιῶν καὶ ἡ καθαριότης.

Τί θέλει ὁ ΒΕΒΕΛ—».

Πλὴν ὁ νοῦς μου ἦτο ἀπὸν καὶ τὸ βλέμμα μου ἐπλανᾶτο εἰς τὰς ποικίλας γραμμὰς τῶν βουνῶν, τὸν ἄπειρον ὀρίζοντα, τὰ γλυκύτατα χρώματα, χωρὶς νὰ σταματήσῃ εἰς τίποτε· ἀσαφῆς ψυχικὴ κατάστασις ἐγγίζουσα εἰς τὴν ἀνυπαρξίαν, ἀνέκφραστος καὶ ἄδολος ἡδονή.

Πέραν ἐκεῖ τὰ καίκια εἶχον ἀπλώσῃ εἰς τὸν ἥλιον τὰ βραχένητα χθὲς πανία των, κρεμάμενα οὕτως ἀπὸ τῶν ἰστῶν, ἀκίνητα ὡς ἐν ζωγραφίᾳ. Αἰφνῆς ἐσταμάτησε τὸ βλέμμα μου εἰς λευκὸν τι σημεῖον κινούμενον. Πῶς τὸ τολμηρὸν ἰστίον ἐκηλίδου τὴν γενικὴν ἡρεμίαν;

Ἦτο ἐν πριάρκι μὲ ἀπλωμένον τὸ πανί του· ἄλλ' εἰς μάτην· οὐδὲ ριπή ἀνέμου τὸ ἐκόλπου καὶ ἐκρέματο ἐκεῖ ταλαντευόμενον καὶ ἀπηλπισμένον· τὸ πριάρι ὠθεῖτο βραδέως διὰ σταλίκιου.

— Παράδοξον, ἐσκέφθη, τί θέλει αὐτὴν τὴν ὥραν τὸ πριάρι εἰς τὴν πόλιν, καὶ μὲ κρεμασμένον ἔτσι τὸ πανί του! τὰ καμάκια; δὲν εἶναι ἡ ὥρα τους νὰ γυρίσουν· γιὰ τράινα; δὲν κάνει καιρός· τί νὰ εἶναι! Θὰ εἶναι ἴσως κἀνεὶς καρaboκύρης ἰθαριῶ· ῥωμαλέος ψαρᾶς μὲ τὴν πλατειὰν ψάθαν του καὶ τὴν ἄσπρη βράκα του, καὶ πηγαίνει στοῦ σπίτι του· ποῖος ξεῦρει τί ἀνάγκη τὸν κράζει τὸν δυστυχή! ἴσως εἶναι ἄρρωστα τὰ παιδάκια του, ἴσως τοῦ μῆνυσε ἡ καπετάνισσα. . . . Ἡ μὴν εἶναι καμμιὰ καρaboκύρισσα καὶ πῆγε χθὲς στοῦ ἰθαρί νὰ ἰδῇ τὸν ἄνδρα της, καὶ τὴν ἔκλεισεν ἡ θαλασσοφορτοῦνα; ἡ καλὴ καρaboκύρισσα καὶ γυρίζει σήμερα στοῦ σπίτι της· τὴν περιμένουν τάγοράκια της, τὴν περιμένει ὁ παπᾶς νὰ τοῦ πληρώσῃ τὸ σαρανταλείτουργον· τὴν περιμένει ἡ φτώχεια τῆς γειτονιάς· τὴν τιμημένη νοικοκυρὰ μὲ τὴν ἀνοιχτὴ καρδιά καὶ τὰ ἰλαρὰ μάτια της, μὲ ταῖς μακραιῖς πλεξίδαῖς καὶ τὰ πλοῦσια στήθια της. . .

Μὰ κύτταξε πῶς καταντεύεται ἐκεῖνο τὸ πανί! τί χρειάζεται ἔτσι ἀπλωμένο χωρὶς νὰ παίρῃ διόλου;

— Τὴ θέλτε ἄλλο τὴν Ἀκρόπολις ἢ νὰ νῆ πάρου; ἐγρύλλισεν ὁ ὑπηρέτης τοῦ καφφενείου, γιὰτί θὰ ντῆ πλήσω ἑπτὰ λεπτά σῆναν καφφετζῆ ἀπανωχωρίτη.

— Πάρε τὴν.

Ἡ μὴν εἶναι ἡ κόρη τοῦ καρaboκύρη; ἡ καυμένη εἰμπορεῖ νὰ ἦτον ἄρρωστη καὶ πῆγε νὰναρρώσῃ στοῦ ἰθαρί μεσ' στοὺν ἀρμυρὸν ἀέρα τῆς λίμνης. ὦ! πῶς θὰ κἀθηται τώρα στὴ ρίζα στοῦ κατάρτι, μὲ τὸ κεφάλι ἀκουμδημένο στοῦ ἀδύνατο χεράκι της, μὲ τὸ λευκὸ μαντήλι στοῦ λαϊμό, τὴν κεντητὴ ποδίτσα της! τὴν καυμένη! πῶς ἀδυνάτησε! πῶς τὰ φλογερά της μάτια ἔγειναν τώρα ὑγρά καὶ περιπαθῆ! πῶς τὸ χρῶμά της τὸ γλυκομελάχρονον ἔγεινε τόσο χλωμόν! Λὲς καὶ τῆς φέρουν βάρος καὶ αἱ χονδραῖς κατὰμαυραῖς πλεξίδαῖς της— κληρονομία μητρική· καὶ μόλις κινεῖται τὸ μαραμμένον καὶ ὠχρὸ χεῖλάκι της νὰ τραγουδήσῃ ἤθελα νὰ πεθῆνησκα

καὶ πάλι νάταν ψέμμα,

γιὰ νὰβλεπα ποῖος μάγαπᾶ

ποῖος λέει καλὸ γιὰ μένα.

Ἄλλὰ τί παράξενον πριάρι! πῶς κινεῖται τώρα ἔτσι! τώρα εἶχε τὴν πλώρη στοῦ γυαλό, καὶ νὰ ποῦ στρέφει στοὺν Προκοπάνιστον· καὶ πῶς ἀμπώνει ἀργὰ τὸ ἰθαροκόπελλο σὰν νάταν βαρυφορτωμένο! Τότε τὸ

βλέμμα μου ἔπεσεν εἰς ἄλλο σημεῖον· τὸ μόνον κινούμενον δὲν ἦτο τὸ πριάρι μὲ τὸ πανί· δεύτερον πριάρι τὸ ἠκολούθει κατὰ πόδας, στιβαρὸς αὐτῆς ὠθεῖ καὶ ἀπέσυρε τὸ σταλίκι μὲ σύντονον, μὲ θαυμαστὴν γοργότητα· ὀλίγον ἀκόμη καὶ τὸ πρῶτον πριάρι κατεφθάνετο· τί νὰ εἶναι; τότε ἄλλο ἀνάστημα διεγράφη εἰς τὸ δεύτερον πριάρι· αὐτὸς δὲν ἐλεύκαζεν ὡς ψαρᾶς· στίλβουσα ἀντανάκλασις ἐξεπορεύετο τῆς κεφαλῆς του, ὡσανεὶ ἦτο περιβεβλημένος διὰ χρυσοῦς στεφάνης ὡς οἱ ἅγιοι· βεβαίως δὲν ἦτο ὁ ἅγιος Νικόλαος, θὰ ἦτο μᾶλλον κάποιος ἀξιωματικὸς μὲ καινουργὲς πηλήκιον καὶ κατὰχρυσά γαλόνια· πλὴν τί θέλει ἐκεῖ ὁ ἀξιωματικὸς; πῶς; κунηγεῖ τὴν ψαροποῦλαν; εἶναι ἐρωτικὴ συνέντευξις μελετημένη ἐκεῖ ἐν μέσῳ τοῦ πόντου, ὑπὸ τὰ βάσκανα βλέμματα τοῦ Ποσειδῶνος; ἢ πρόκειται περὶ ἀπαγωγῆς; καὶ ὁ χρυσοκέφαλος αὐτὸς σπαθοφόρος εἶναι εὐτυχῆς ἐραστής; εἶναι τολμηρὸς ἀπαγωγεύς; ἢ μᾶλλον εἶναι ὁ προστάτης ἄγγελος, ὁ θεράπων τῆς Δίκης, ὁ ἄνθρωπος τοῦ νόμου, καὶ καταδιώκει τὸν ἀπαγωγέα, τὸν ἀγροῖκον ψαρᾶν μὲ τὴν τραχεῖαν φωνὴν καὶ τὰς ὀξώδεις χεῖρας; τί νὰ εἶναι;

Ἄλλ' ἰδοῦ τὸν φθάνει· τότε δύο χεῖρες προέκυψαν ἀπὸ τὸ πρῶτον πριάρι κρατοῦσαι ἐν σακκίον πληρὸς· πρέπει νὰ ἦτο βαρὺ πρᾶγμα ἐντὸς τοῦ σακκίου, διότι μόλις τὸ ἔσυρον ἔξω τοῦ χεῖλους καὶ μετὰ βίας τὸ ἔρριψαν εἰς τὴν θάλασσαν· ὁ ἀξιωματικὸς ἔκαμε μιαν χειρονομίαν, ὁ ψαρᾶς συνέστειλε τὸ ἰστίον, καὶ τὸ πρῶτον πριάρι ὠθούμενον συντόνως, ἔφυγεν ὡς βέλος πρὸς ταῖς Σκρόφαις.

ὦ! εἶναι λοιπὸν μυστήριον· τί ἦτο τὸ βαρὺ σῶμα τὸ ἐντὸς τοῦ σακκίου, τὸ ῥιφθὲν εἰς τὴν θάλασσαν; ὦ! ἐδῶ βεβαίως συμβαίνει ἐγκλημα, ἀνοσιούργημα· τί νὰ εἶναι;

Τὸ δεύτερον πριάρι ἔστρεψε πρῶταν πρὸς τὴν πόλιν, καὶ μετ' ὀλίγα λεπτά ὁ ἀξιωματικὸς ἀπεβιβάζετο χειρονομῶν καὶ βλασφημῶν.

— «Τὰ τέρατα· τοὺς ἀχρεῖους· μὰ ἔννοια τους καὶ ξέρω τὰ λημέρια τους· νύχτα αὔριο εἶμαι γιὰ τὸ μύλο τοῦ Σίζα· θάφαναίσω τὸ φεῖδι μὲς' στὴν τρύπα του! — παιδί, κάμε μου ἕναν καφφέ, φιλό καϊμάκι — θὰ τοὺς τσακίσω — ἔχεις καὶ παξιμάδια, κουλούρια, ψωμί, κουραμάνα; ὅ,τι ἔχεις φέρε.

Ὁ ἀκάθαρτος ὑπηρέτης, μὲ τὸ ὀστεῶδες πρόσωπον καὶ τὰ σγουρὰ μαλλιά, ἐθροβήθη.

— «Κὺρ ἀξωματ'κέ, παρείμτο' χάρ' κουραμάνα ἔχομε, μὰ εἶναι μερῶνε· τ' φρέσκ' νῆ κλειδῶν' ἢ ἀδερφόσι μ'· γιὰτ' ἔρχονται, παρείμτο' χάρ' οἱ μουστερῆδες καὶ νῆ τσ'μπᾶν, καὶ νῆ τρῶνε, παρήμτο' χάρ.

— «Τοὺς κλέφταις, τοὺς ληστὰς τοῦ δημοσίου. . . φέρε μου ὅ,τι εἶναι·
ΤΟΜΟΣ ΙΒ'. Ὀκτώβριος.

— βρέ σύ, πώς τὰ φκιάνεις ἔτσι τὰ μαλλιά σου; μὲ αὐγὰ τὰ λείφεις καὶ σγουρένουν ἔτσι; — τοὺς ζεύρεις, βρέ, αὐτοὺς τοὺς κακοήθεις τοὺς ἀτίμους;

— «Ὅχι, μὰ τὰ οὐλα τὰ κουνίσματα, καπιτάνιε, δὲν τσ' ξέρου.

— «Κλέφτης θάσαι καὶ σύ.

— «Ὅχι, μὰ τὴν Παναγία τ' αἰ Παντελεημόνο, δὲν εἶμαι.

— «Ἄϊ στὸ διάβολο· ἔχεις καμμιά ἐφημερίδα βρέ; τὴν Ἐφημερίς;

— «Ἐχουμε τὸν Ἀχελῷο.

— «Πνίξου μέσα, ζευζέκη.

Μοῦ ἐφάνη ὅτι ἦτο ἡ κατάλληλος στιγμή νὰ πλησιάσω τὸν κ. ἀνθυπολοχαγόν.

— «Ἐλα ἴδω, παιδί, εἶπα, δῶσε τὸ Ἄστυ στὸν κ. ἀξιωματικόν, ἂν θέλῃ.

— «Ἄ! εὐχαριστῶ, κύριε· λέγει τίποτε γιὰ τοὺς προβιθασμούς;

— «Δὲν λέγει, μὰ...

— «Εἶναι βέβαιοι θὰ πῆτε τὸ ξεύρω, μὰ, τέλος πάντων...

— «Κοπιάζετε πολὺ, κ. ἀνθυπολοχαγέ, ὑπὲρ τῆς δημοσίας τάξεως καὶ ἀσφαλείας.

— «Τὰ τέρατα!

— «Μὰ τί ἦτο πάλι μὲς' στὸ πριάρι;

— «Τί ἄλλο νᾶναι; ἓνας κατεργάρης εἶχε χαθάνι, κέκοβε πίσω ἀπὸ τὸ πανί, καπνὸ καὶ σὰν τὸν ζύγωσα, γὰρ νὰ τὸν ἀδράξω, τῆρριψε στὴ θάλασσα καὶ φοῦ... Εὔρε λύκον, καθβαλίκα τώρα.

Μεσολόγγιον.

Α. Τραυλαντώνης

ΣΤΗΝ ΣΦΙΓΓΑ'

Παρθένα λιονταρόκορμη, μυστήριον πετρωμένο,

Ὅταν ἐμπρός σου σκεπτικός καὶ μ' ἀπορία μένω,

Τὸ χωματένιο μου κορμὶ

Ἐὰν νὰ πετρώνεται κι' αὐτὸ νομίζω ἄν καὶ ἴσως.

Κι' ὁ νοῦς μου φτερωτὸς πετᾶ σὲ χρόνια περασμένα

Μὲ θεῖα κι' ἀκράτητη ὄρμη.

¹ Ἐκ τῆς ὅσον οὕτω δημοσιευομένης συλλογῆς τοῦ ἄρτι κατὰ τὸν Φιλαδέλφειον διαγωνισμὸν βραβευθέντος ποιητοῦ κ. Γ. Στρατήγη καὶ ἐκ τῆς σειρᾶς ἰδίως τῶν *Αἰγυπτιακῶν*, παρέχμεν τοῖς ἀναγνώσταις ἡμῶν ὡς δείγμα τὸ παρὸν πλήρες κἀλλους καὶ ἐμπνεύσεως ποίημα.

Καὶ τότε πόθος μυστικὸς μέσα μου καλεῖ τὰ στήθεια,
Ὁ πόθος ὅπου μᾶς γεννᾷ ἢ φλογερὴ Ἀλήθεια,

Μὲ φλόγα θεϊκῆς πνοῆς,

Κι' ἐνῶ ἡ σκέψι βάσανα ἄγρυπνα φέρνει μύρια,

Θέλει ἡ ἀθάνατη ψυχὴ τὰ σκοτεινὰ μυστήρια

Νὰ ξεσφραγίσῃ τῆς ζωῆς.

Ἄχ! πές μου, σύ, ποῦ μέσα σου κλεῖς κάθε ἀπορία,

Βιβλίον πέτρινον, κλειστό, γεμάτο ἱστορία

Ἐστὰ στήθεια σου τὰ σκαλιστά,

Βασίλισσα τῶν Φαραῶ μὲ Πυραμίδες θρόνο,

Ποῦ τὸ μεγαλοδύναμο βλέπεις νὰ γέρνῃ χρόνον,

Σκλάβο ἔστα πόδια σου ἔμπροστά,

Σὺ, ποῦ εἶδες νὰ διαβαίνουνε τοῦ κόσμου οἱ βασιληάδες,

Καὶ νὰ συντρίβονται στρατοὶ ἑρηφάνοι χιλιάδες

Καὶ δοξασμένοι στρατηγοί,

Πές μου, τί θέλει ὁ ἄνθρωπος ἄπανου σ' αὐτὴ τῇ σφαῖρα,

Καὶ ἡ ψυχὴ μας τί ποθεῖ καὶ νύχτα καὶ ἡμέρα

Ἐπάνω ἔστη μικρὴ μας γῆ;

Πές μου, ποῖο εἶνε τῆς ζωῆς τὸ σφραγιστὸ μυστήριο,

Καὶ ποῖο εἶνε τάχα τὸ ἄγνωστο κι' ἀόρατο ἐλατήριο,

Ὅπου τὸν ἄνθρωπο κινεῖ;

Σὺ ποῦ γνωρίζεις τοῦ καιροῦ τὰ μυστικὰ στοιχεῖα,

Ποιὸς τοῦ ἀνθρώπου ὁ σκοπὸς, καὶ ποιά ἡ εὐτυχία,

Ποῦ μᾶς ἀρνοῦνται οἱ οὐρανοί;

Εἶνε ἡ Γνώσι, τῆς ψυχῆς ἢ ἄσβεστη λαχτάρα,

Ποῦ μ' ὅλη τῇ θανατικῇ μέσ' ἔστην Ἐδεμ κατάρρα,

Κάνει φτερὰ ἔστους οὐρανοῦς,

Καὶ ἀπὸ κεῖ ἔστης μάννας γῆς βυθίζεται τὰ στήθεια,

Κι' ἀπὸ τὰστέρια, ποῦ ζητεῖ νὰ μάθῃ τὴν ἀλήθεια,

Διαβαίνει τοὺς ὠκεανούς;

Εἶνε ἡ Δόξα, ποῦ χρυσᾶ φτερὰ ἔστων κόσμον ἀπλώνει,

Καὶ τοὺς μεγάλους στρατηγούς μὲ δάφνη στεφανώνει,

Ποῦ μέσ' ἔστο αἷμα ἔχει βαφῆ,

Ἡ Δόξα, ὅπου τὸ σπαθί, τῇ σμίλῃ, τὸ κονδύλι,

Καὶ ἀκονίζει καὶ κινεῖ καὶ τὴν λατρεύουν χίλιοι

Τεχνίται, ποιηταί, σοφοί;

Ὁ Ἔρωσ, ποῦ τοῦ Πλάστη μας ἐφύσησε τὸ στόμα,
 Ποῦ γῆ, ἀστέρια, πέλαγα, καὶ τὸ ἄπειρον ἀκόμα,
 Μὲ μιὰ πνοή του κυβερνᾷ ;
 Ποῦ μέσ' ἔστο χάος χύνει φῶς, ἔστην ἔρημο πλημμύρα,
 Κάνει τὸν ἄνθρωπο θεό, καὶ ἔστη πικρὴ μας μοῖρα,
 Αἰώνιο βάλαμο κερνᾷ ;
 Πές μου, γιατί ἐπλάσθηκες γυναῖκα καὶ λιοντάρι ;
 Ἡ δύναμι κι' ἡ ὠμορφιά, ποῦ ἔκανες ζευγάρι,
 Ποιὰ ἔννοια ἔχουν μυστικὴ ;
 Μήπως λοιπὸν ἡ δύναμι τὴν εὐτυχία δίνει,
 Κι' ἡ ὠμορφιά ἔστα στήθεια μας μὲ μιὰ ματιὰ της χύνει
 Χαρὰ οὐράνια, μαγικὴ ;
 Οἰδίπους ποιὸς τὰ σκοτεινὰ αἰνίγματα θὰ λύσῃ,
 Βουβὴ κι' ἀμίλητη θεά, καὶ πότε θὰ ἔμιλῃσῃ
 Τὸ στόμα σου τὸ μυστικὸ ;
 Πότε θὰ ἔλθῃ ὁ σοφὸς Μεσσίας τῶν αἰώνων,
 Ποῦ ἀπ' αὐτὸ τὸν πέτρινο θὰ σὲ ἔγκρεμίσῃ θρόνον
 Μῆνα του λόγου μαντικὸ ;
 Ἡ γνῶσι, ἡ δόξα, ὁ ἔρωτας, ἡ δύναμι, τὰ κάλλη,
 Ὅ,τι ἔστον κόσμος λάμπει, ἀνθεῖ, γελᾷ, φωτίζει, ψάλλει,
 Εἶνε ὅλα ὄνειρα λοιπὸν ;
 Ἡ πλάνη θᾶνε πάντοτε ἡ τύχη μας ἡ μαύρη ;
 Καὶ ἡ πρωτόπλαστη ἀστραπή, ὁ νοῦς μας, δὲν θὲ ναῦρῃ
 Κανένα τῆς ζωῆς σκοπὸν ;
 Ἀπάτη ὅλα ! ἐδιάβηκαν μάγοι σοφοὶ ἐμπρός σου,
 Καὶ δὲν εἰμπόρεσε κανεὶς νὰ μάθῃ τὸνειρό σου,
 Τὸ πρόβλημά σου τὸ δεινὸ !
 Ἐστὸ βράχο σου συντριβεται ἡ γνῶσι τοῦ ἀνθρώπου,
 Καὶ τῆς ζωῆς τὸ ἀπόκρυφο τοῦ χρόνου καὶ τοῦ τόπου
 Θὰ μένη αἰώνια σκοτεινὸ !
 Πῆρε τῆς Δόξης τὰ φτερά κι' ἀνέβῃ ὁ Ναπολέων
 Ἐστὴ συννεφώχτιστη κορφὴ τῶν τάφων τῶν ἀρχαίων
 Μὲ ὑπερηφάνεια περισσή·
 Καὶ ὅμως αὐτὸς ὁ γίγαντας, ποῦ ἔστα οὐράνια εἶδες,
 Εὐρῆκε μνήμα ταπεινὸ, ἀντὶ σὲ Πυραμίδες,
 Ἐπάνω σῆρημο νησί !

Τῆς Ρώμης τῆς ἀνίκητης, ποῦ εἶχε τὴ σφαῖρα σκλάβια,
 Τὸ στρατηγὸ ἐνίκησε τοῦ ἔρωτος ἡ λάβια,
 Τῆς Κλεοπάτρας μιὰ ματιὰ.
 Τῶν λεγεῶνων σκλάβωσε ἡ ὠμορφιά τὸ πλῆθος,
 Μὰ ἐνέκρωσε τᾶθᾶνατο βασιλικὸ της στήθος
 Ἐνὸς φειδιοῦ δαγκωματιὰ !
 Μάντισσα, πές μου, τῆς ζωῆς ποῖο εἶνε τὸ μυστήριον,
 Καὶ ποῖο εἶνε τὸ ἄγνωστο κι' ἄορατο ἐλατήριο,
 Ὅπου τὸν ἄνθρωπο κινεῖ ;
 Σὺ, ποῦ γνώριζεις τὰ κρυφὰ καὶ μυστικὰ στοιχεῖα,
 Ποιὸς τοῦ ἀνθρώπου ὁ σκοπὸς καὶ ποιὰ ἡ εὐτυχία,
 Ποῦ μᾶς ἀρνοῦνται οἱ οὐρανοὶ ;
 Παρθένα λιονταρόκορμη, μυστήριον πετρωμένον,
 Ἀνώφελα ἀπ' τὸ στόμα σου ἀπάντησι προσμένω,
 Θὰ μένη αἰώνια σφαλιστό.
 Χίλιοι αἰῶνες θὰ διαβοῦν, ἡ γῆ θὰ σθύσῃ ἀκόμα.
 Ὁ ἥλιος πάγος θὰ γενῆ, μὰ τὸ δικό σου στόμα
 Θὰ εἶνε πάντοτε κλειστό.

Γεώργιος Στρατήγησ

ΘΕΑΤΡΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΤΑ ΚΩΜΕΙΔΥΛΛΙΑ

Τὸ διάταγμα τῆς λήξεως τῆς θερινῆς περιόδου τῶν θεάτρων υπογράφεται ἄνωθεν. Εἶνε ἡ πρώτη βροχὴ τοῦ φθινοπώρου, ἡ τρέπουσα ἐπὶ τὸ ψυχρότερον τὴν ἀτμόσφαιραν, ἀραιοῦσα δὲ καὶ ἐκδιώκουσα τοὺς θαμῶνας τοῦ ἔσπερινου καὶ νυκτερινου ὑπαίθρου.

Καθ' ἣν ὥραν θάναγινώσχετε τὰς γραμμὰς ταύτας, νομίζω ὅτι τὸ ἀναμενόμενον κακὸν θὰ ἔχῃ γίνεαι. Ἡδὴ ψεκάδες τινὲς μόνον κατέπεσαν καὶ αἱ ὑπαίθριοι παραστάσεις ἐγένοντο ἀπτόλομοι καὶ προβληματικά. Χθὲς τοὺς θεατὰς τῆς Ὀμοροίας, ἐξημμένους ἐκ τῶν πολλῶν γελώτων, τοὺς ὁποίους προκαλεῖ ὁ Καπετὰν-Γιακουμῆς — ἡ ἐσχάτη attraction τῆς περιόδου, — κατέβρεξε βροχὴ παροδική, ἡ ὅποια ἀπῆλπισε καὶ μερικὸς φανατικὸς θαμῶνας τῶν Ὀλυμπίων, εἰς μάτην περιμείναντας ἔξω

νάνολιξη τὸ θέατρον. Σήμερον ἡ ἡμέρα εἶνε εὐήλιος, γλυκεῖα καὶ πιθανόν, μὲ μικρὰν μόνον ζημίαν ὀλίγων καταρροῶν, νὰ διεξαχθῶσιν αἱ προκηρυχθεῖσαι παραστάσεις. Ἄλλὰ διὰ τὴν αὐριον, τῆς ὁποίας ἀπόψε θὰ διανεμηθῶσι δειλὰ-δειλὰ τὰ προγράμματα, τίς ἐγγυᾶται;

Ἡ κρίσιμος αὕτη ἐποχὴ, ὡς πᾶσα λήξις, μᾶς κάμνει νὰ ριψωμεν μετὰ τῶν φιλάτων ἀναγνωστῶν τοῦ *Παρνασσῶ* ἐν βλέμμα πρὸς τὰ ὀπίσω, πρὸς τὴν θεατρικὴν κίνησιν τοῦ θέρου, ἡ ὁποία πολλὰ ἐνδιαφέροντα σημεῖα παρουσιάζει καὶ πολλὰς σκέψεις εἰμπορεῖ νὰ προκαλέσῃ. Τὸ βλέμμα αὐτὸ πιθανόν νὰ φανῇ ὀλίγον τολμηρὸν καὶ αὐθαδες, ὅταν ὑπάρχῃ κίνδυνος νὰ μὴ ἴδῃ τὰ πράγματα συμφώνως πρὸς τὴν ὄρασιν καὶ τὴν γνώμην τοῦ πολλοῦ κοινοῦ ἢ τῶν νεοχειροτονητῶν κριτικῶν, ἐξ ἐκείνων ἐπὶ τῶν κεφαλῶν τῶν ὁποίων καταπέμπει ἐκάστοτε τὸ χρίσμα ἢ ἰδιότροπος θέλησις τῆς *Ἀκροπόλεως*. Ἄλλ' εἶνε εὐλαβικὴ καὶ εὐπαρησιαστος τοῦλάχιστον, ἔχω δὲ τὴν ἀξίωσιν νὰ μὴ σκανδαλίση κανένα, ὅταν παρίσταται ὑπὸ τὸ πρόσχημα γνώμης ἀτομικῆς, πρὸς τὴν ὁποίαν οὐδένα ἀπολύτως ζητῶ νὰ παρασύρω.

Ἐν πρώτοις ὀφείλομεν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι τὸ κοινὸν τῆς πρωτεύουσας ἔδειξε φέτος ἔκτακτον πρὸς τὸ ἑλληνικὸν θέατρον προσοχὴν καὶ ἐνδιαφέρον. Τὰ δύο καὶ τὰ τρία θεάτρα μας ἦσαν καθ' ἐκάστην σχεδὸν ἐσπέραν κατάμεστα καὶ ὄχι ἐκ τοῦ κατωτέρου πάντοτε κόσμου, ἢ δὲ λαϊκὴ δόξα, ἢ περιβάλλουσα ἠθοποιούς τινὰς καὶ συγγραφεῖς, ἐξηργουροῦτο προθύμως τοῖς μετρητοῖς, προπάντων κατὰ τὰς ἐκτάκτους ἐσπείρας, πολὺ ὅμως συχνὰς καὶ σχεδὸν τακτικὰς, ὅταν ἀπερίγραπτος ἦτο ἡ συρροή. Ἄγνοοῦμεν κατὰ πόσον τὸ εὐχάριστον τοῦτο φαινόμενον ἦτο σταθερὸν ἀποτέλεσμα τῆς ὠθήσεως, ἣτις ἐδόθη πρὸ τινος εἰς τὴν ἑλληνικὴν σκηνὴν διὰ τῶν ὀλίγων ἀλλ' ἀλησιμονητῶν ἐκείνων παραστάσεων ἐν τῷ μεγάλῳ Θεάτρῳ, ἢ παροδικὴ μόνον ἔξαψις, ἢ συνήθης εἰς τὸ κοινὸν μας, τὸ φερόμενον ἐδῶ κ' ἐκεῖ χωρὶς νὰ γνωρίζῃ πάντοτε τί ζητεῖ, ἀποτέλεσμα τοῦ θορύβου τοῦ γενομένου περὶ τὴν *Εὐαγγελίαν Παρασκευοπούλου* ἢ περὶ τὰ κωμειδύλλια τὰ καταστάντα πλέον τοῦ συρμοῦ, — καθαρῶς ἀθηναϊκοῦ τούτου. Ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ τὸ πρᾶγμα, τὸ βέβαιον εἶνε ὅτι διὰ τὴν ἑλληνικὴν σκηνὴν ἀνέτειλε νέα ἐποχὴ, ἐποχὴ ὑπάρξεως καὶ χειραφετήσεως, τῆς ὁποίας εὐόλινα καὶ λίαν ἐνθαρρυντικὰ εἶνε τὰ πρῶτα ταῦτα συμπτώματα, τοῦλάχιστον ὑπὸ μίαν, ὄχι ὀλίγον οὐσιώδη ἐποψίαν. Καὶ ἐν ᾧ ἀπάγονται τὰ λείψανα τῆς θερινῆς κατασκηνώσεως καὶ φεύγει ὁ κ. Παντόπουλος διὰ τὰς Πάτρας καὶ καταφεύγει ὑπὸ τὴν δάνειον στέγην τοῦ χειμερινοῦ θεάτρου ἢ κ. Παρασκευοπούλου, καὶ ἔρχεται νὰ ἐπιδείξῃ τὴν διαφημισθεῖσαν τέχνην

τῆς ἢ Δις Βερώνῃ εἰς τὸ θέατρον τῆς Κωμωδίας ἐν ᾧ μονιμώτερος θὰ εἶνε ὁ ξένος θίασος, — οἱ μαρμαρίνοι κρότοι τῶν σφυρῶν, οἱ ἀναδιδόμενοι ἀπὸ τῆς ὁδοῦ ἀγίου Κωνσταντίνου, ὅπου κτίζεται ὄλονεν τὸ Ἐθνικὸν Θέατρον, βαυκαλίζουσι γλυκύτατα τὰ ὄνειρα τοῦ ἀναπλάττοντος τὴν μέλλουσαν πρόοδον τοῦ Ἔθνους, ἐν τῶν κυριωτέρων στοιχείων τῆς ὁποίας θεωρεῖται κοινῶς ἡ ἐθνικὴ φιλολογία καὶ ἡ σκηνή.

Ἀνωτέρω συνέδεσα τὸ ὄνομα τῆς κ. *Εὐαγγελίας Παρασκευοπούλου* μετὰ τῶν κωμειδύλλων ὄχι διότι κατεβιβάσθη ποτὲ ἡ τραγικὴ ἠθοποιὸς μέχρι τοῦ νὰ παίξῃ κωμειδύλλιον, — ὡς ἐφοβήθησαν ἴσως οἱ μετ' ἀνησυχίου ὄμματος παρακολουθήσαντες τὴν ἐπίτασιν τοῦ σκηνικοῦ συρμοῦ, — ἀλλὰ διότι αὐτὰ τὰ δύο, ὑπὸ τὰ δεύτερα κρυπτομένου τοῦ ὀνόματος τοῦ κ. Παντοπούλου, ἦσαν καθ' ὅλην τὴν θερινὴν ἐποχὴν τὸ διαρκὲς θεατρικὸν ζήτημα τῆς ἡμέρας. Εἶνε κατάλληλος ἡ ἀφορμὴ νὰ εἴπωμεν τὴν γνώμην μας περὶ τῆς Κας *Εὐαγγελίας Παρασκευοπούλου*, ὡς ἠθοποιού, ἂν καὶ κανεὶς βεβαίως δὲν ἐνδιαφέρεται νὰ τὴν ἀκούσῃ. Ἄλλὰ καὶ πόσοι ἄλλοι δὲν τὴν εἶπον ὑπὸ τὰς αὐτὰς συνθήκας! Κριτικὸν μὲ κῦρος ὁ τόπος μας δὲν ἔχει ἀκόμη κανένα, εἰς κανένα κλάδον. Ὁ ἐκφράζων ἀτομικὴν γνώμην μὲ ὅλην τὴν μετριοφροσύνην, βαρύνει ἰσάκεις ἐπὶ τῆς κοινῆς γνώμης, καὶ ἐνίοτε περισσότερον ἀπὸ τὸν ἔχοντα τὸν κόμπον καὶ τὴν ἀξίωσιν νὰ ἐπιβληθῇ ἀφ' ἑαυτοῦ ἢ ὑπὸ ἄλλων. Τοῦτο δ' ἀποτελεῖ σήμερον τὴν μόνην μου δικαιολογίαν.

Τὴν *Εὐαγγελίαν Παρασκευοπούλου* εἶδα πολλάκις καὶ εἰς πολλὰ ρόλα, ἐκάστοτε δ' ἐκράτυνα τὴν ἰδέαν τὴν ὁποίαν ἐσχημάτισα περὶ αὐτῆς ἀπὸ τὴν πρώτην φορὰν. Εἶνε σχετικῶς ἡ ἀρίστη τῶν ἑλληνίδων ἠθοποιῶν ἀλλὰ τὰ ἐλαττώματά τῆς εἶνε τόσῳ πολλὰ, ὥστε ἐπισκιάζουσι συνεχῶς τὰ προτερήματα καὶ καθιστῶσιν αὐτὴν ἀπολύτως μετριότητα. Πρῶτον καὶ κύριον δὲν ἔχει φωνήν. Τὸ μέταλλον τοῦ λάρυγγός τῆς εἶνε ἐξ ἐκείνων τὰ ὁποῖα ἐπὶ τῶν περισσοτέρων νεύρων ἀσκούσιν ἀλγεινὴν ἐπίδρασιν. Γνωρίζω ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι θὰ καθίσταντο παράφρονες, ἐὰν ὑπὸ ἀπανθρώπου δικαστηρίου κατεδικάζοντό ποτε νὰκούσωσι μίαν ὀλόκληρον παράστασιν, πρωταγωνιστούσης τῆς *Παρασκευοπούλου*. Ἄλλὰ τὸ φυσικὸν τοῦτο ἀτύχημα, διὰ τὸ ὁποῖον μᾶλλον οἴκτου ἢ ἐπικρίσεως εἶνε ἀξία ἢ ἠθοποιός, ἐξαίρει καὶ καθιστᾷ ἔτι μᾶλλον ἀνυπόφορον ἢ φοικώδης προσποίησις τῆς ὀμιλίας, ἐλάττωμα πλέον ἐπίκτητον, τὸ ὁποῖον ἀγνοῶ ποῖος κακὸς δαίμων ὑπηγόρευσε καὶ παρέστησεν ὡς ὄρον ἐπιτυχίας ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ εἰς τοὺς περισσοτέρους ἑλληνας σκηνικούς. Κανεὶς τῶν δὲν ἔμαθεν ἀκόμη, καὶ πολὺ ὀλιγώτερον ἢ Κ. Παρασκευοπούλου, ὅτι ἡ ἀπὸ

σκηνής όμιλία κατ' ούδέν πρέπει νά διαφέρη τῆς καθημέραν, τῆς φυσικῆς· ἔχομεν δὲ ἐκ τῆς ἀγνοίας τοῦ στοιχειώδους τούτου παραδείγματα ἀξιολύπητα τῶ ὄντι πολλῶν ἠθοποιῶν, οἱ ὅποιοι, ἐν ᾧ εἰς τὸν κόσμον εἶνε συμπαθητικώτατοι καὶ κατὰ τοὺς τρόπους καὶ κατὰ τὴν φωνήν, τρέπουσιν εἰς φυγὴν τοὺς θεατάς, μόλις ἀνοίξωσι τὸ στόμα ἐπὶ τῆς σκηνῆς. . .

Ἐπειτα ἡ κ. Παρασκευοπούλου δὲν γνωρίζει διόλου ἀπαγγελίαν. Σπανιώτατα ὁ χρωματισμὸς τῶν φράσεων τῆς ἀποδίδει τὴν λεπτὴν ψυχολογικὴν αὐτῶν ἔννοιαν, ὡς τὴν ἐνοεῖ ὁ συγγραφεὺς. Αἱ μεταπτώσεις τῆς φωνῆς τῆς, πλούσιαι καὶ ποικίλαι ὥστε νά ἐκπλήττωσι τοὺς ἀπλουστέρους, οὐδέποτε σχεδὸν εἶνε κατάλληλοι καὶ ψυχολογημένοι. Σύρει κατὰ τρόπον ἀφόρητον τὰ ρ καὶ τὰ ς, τέμνει τὰς λέξεις, κάμνει παύσεις πρὸ τῶν τελειῶν καὶ τῶν κομμάτων, ὥστε φράσεις ὀλόκληροι κατόπιν ἴστανται εἰς τὸν ἄερα, καὶ ἐν γένει ἡ ἀπαγγελία τῆς στερεῖται τῆς φυσικότητος ἐκείνης, ἥτις, ἐν ᾧ εἶνε τὸ ἀπλούστερον πρᾶγμα τοῦ κόσμου, εἶνε συγχρόνως καὶ τὸ δυσκολώτερον, χρησιμεύει δὲ ὡς ἡ λυδία λίθος τῆς συστηματικῆς μορφώσεως τοῦ ἀπαγγέλλοντος. Ἄλλ' ἡ κ. Παρασκευοπούλου εἶνε ἀπλαστος καὶ ἀκαλλιέργητος. Ὅχι μόνον δὲν ἐφοίτησέ ποτε εἰς σχολὴν ἀπαγγελίας, ἀλλ' οὔτε μόνη τῆς καὶ ἐκ τῶν ἐνόητων ἐφρόντισέ ποτε, καθὼς φαίνεται, νά ἐκμάθῃ τοὺς στοιχειώδεις κανόνας τῆς τέχνης τῆς, περὶ τῶν ὁποίων ἄλλοι ξένοι ἠθοποιοὶ συνέγραψαν καὶ βιβλία. Ἄν εἶχον τὴν τιμὴν νά τὴν γνωρίζω προσωπικῶς, ἢ μᾶλλον νά τὴν ἔχω φίλην, —διότι ἔτυχον καὶ ἐγὼ τῆς τυπικῆς ἐκείνης συστάσεως, τὴν ὅποیان ὄλος ὁ κόσμος ἐδῶ ἐπροθυμοποιήθη νά λάβῃ, —θὰ τῇ ἔλεγα ὅτι ὁ Δεγκουβὲ δὲν ἔχει γράψει μόνον τὴν Ἀδριανὴν Δεκουβρὲρ τὴν ὅποیان γνωρίζει, ἀλλὰ καὶ ἐν βιβλίον περὶ ἀπαγγελίας, τὸ ὅποιον θὰ τῇ συνίστων ἐνθέρμως νά μελετήσῃ ὡς τὸ μᾶλλον εὐμέθοδον τῶν ἐπὶ τοῦ θέματος γραφέντων. Ἄν τυχὸν μοὶ ἐπρόβαλλε τὴν ἐνστάσιν ὅτι δὲν γνωρίζει γαλλικά, θὰ προσεπάθουν νά τῇ τὸ ἐξηγήσω μόνος μου καὶ νά τῇ τὸ ἀναπτύξω πρακτικῶς, χωρὶς νά διστάσω διόλου, διότι τὰς ἑλλείψεις τῆς διδασκαλίας μου θὰνεπλήρου ἢ ἔμφυτος εὐθυγνωσία τῆς ἐξόχου μαθητρίας. Πράγματι μοὶ λέγουν ὅτι ἡ κ. Παρασκευοπούλου εἶνε γυνὴ ἐκτάκτου εὐφυΐας καὶ ἀντιλήψεως, ὡς δὲν εἶνε καὶ δύσκολον νά τὸ ἀναγνωρίσῃ τις, μόνον ἀτενίζων τοὺς μαύρους καὶ ἀστραπηθόλους ὀφθαλμούς τῆς. Ἀπορῶ δὲ τῇ ἀληθείᾳ πῶς δὲν εὐρέθη ἀκόμη κανεῖς, φίλος ἀληθῆς καὶ αὐτῆς καὶ τῆς τέχνης, νά τὴν συμβουλεύσῃ νὰναπληρώσῃ τὰς ἑλλείψεις τῆς, ἑλλείψεις οὐσιώδεις, αἱ ὁποῖαι καὶ ἰσχυροτέρου φυσικοῦ ταλάντου καλλιτέχνηδα θὰ ἦσαν ἱκαναὶ νά ἐκμηδενίσουν πρὸ κοινοῦ

ὀλίγον περισσότερο τοῦ ἰδιοῦ μας ἀνεπτυγμένου καὶ ἀπαιτητικοῦ. Δύσκολον ἄρα γε θὰ τῇ ἦτο;

Ἄλλὰ μεθ' ὅσης εἰλικρινείας ὠμίλησα περὶ τῶν ἐλαττωμάτων τῆς, ἄδικος θὰ ἦμην ἐὰν δὲν ἐξῆρα ἐδῶ τὸ μέγα καὶ ἐξοχον αὐτῆς προτέρημα, τὰ σκηνικά τῆς, τὴν μιμικὴν τῆς. Νὰ κλείη τις τὰ ὅσα καὶ νά βλέπῃ ἀπὸ σκηνῆς τὴν Παρασκευοπούλου δὲν θέλει ὠραιότερον θέαμα. Ὅποια ὑπόκρισις, ὅποιος βηματισμὸς, ὅποια κινήσεις, ὅποια ἐκφράσεις! Μὲ τὸ σῶμά τῆς σχηματίζει πλαστικὰς εἰκόνας, ἀξίας γλύπτου καὶ ζωγράφου, εἰς ἐκάστην σχεδὸν σκηνήν. Ἀπὸ τῆς ἀγαλματώδους ἀκινήσιας τῆς εἰς τὴν Γαλάτειαρ, μέχρι τοῦ σπαρακτικοῦ θανάτου τῆς εἰς τὴν Κυρίαρ μετὰ τὰς Καμελλίας, παντοῦ εἶνε ἐξοχος, παντοῦ τελεία. Εἶνε θαῦμα καλλιτέχνης τραγικῆς. Δὲν ἤξεύρει μόνον νά κλαύσῃ καὶ νά γελάσῃ· ἤξεύρει νά ἐξογκώσῃ τὰς φλέβας τῆς, νά παραμορφώσῃ ὑπὸ σπασμοῦ τὸ πρόσωπόν τῆς, νά ἐξακοντίσῃ κεραυνὸν ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῆς· ἴσως εἶνε ὑπερβολικὸς ὁ πρὸς αὐτὴν ἄκρατος θαυμασμὸς τῶν θαυμαστῶν τῆς καὶ βαρὺ τὸ θυμίαμα τὸ καιόμενον διαρκῶς ὑπὸ τὴν ρινὰ τῆς. Ἄλλὰ πιστεύσατε καὶ ἐμέ, ὁ ὅποιος ἔχω τὴν ἀξίωσιν ὅτι οὐδεμία μετὰ παρασύρει συμπάθεια ἢ ἀντιπάθεια: Στιγμάς τινὰς, κατὰ τὰς ὁποίας πρὸς τὴν ἀμίμητον ὑπόκρισιν τῆς Παρασκευοπούλου ἔτυχε νά εὐάρμοστῇ τὸ μέταλλον τῆς φωνῆς καὶ ἡ ἀπαγγελία τῆς, —διότι συμβαίνοσι καὶ τοιαῦται συμπτώσεις, — τὰς θεωρῶ ὡς τὰς καλλιτεχνικωτέρας, τὰς ὁποίας ἀπήλαυσά ποτε ἐν θεάτρῳ.

Ἄλλ' ἀρκοῦσιν ἄρα γε αἱ στιγμαί, ὅσα συχναὶ καὶ ἂν ὑποτεθῶσι, νά σώσωσι τὸ σύνολον; Ἐκτὸς ὅλων τῶν ἑλλείψεων τῆς φωνῆς καὶ τῆς ἀπαγγελίας, εἶνε ἄρα γε καὶ ἡ μιμικὴ πάντοτε ψυχολογημένη οὕτως, ὥστε νάποτελῇ τι συνεχὲς καὶ νά ἐρμηνεύῃ τὸν ὑπὸ τοῦ δραματικοῦ συγγραφῆως περιγραφόμενον χαρακτήρα; Λυποῦμαι διότι δὲν δύναμαι νάπαντήσω ναι μετὰ τοῦ αὐτοῦ ἐνθουσιασμοῦ. Σπανίως ἡ κ. Παρασκευοπούλου ἐρμηνεύει πλήρη χαρακτήρα, σπανιώτερον δὲ ἀκόμη πλάττει τοιοῦτον—ἂν ἀντελήφθῃ καλῶς, διότι δὲν εἶνε καὶ πολὺ πλούσιον εἰς πρωτότυπα ἔργα τὸ δραματολόγιόν τῆς. Μόνον ὁ δυνάμενος νά ἐκτιμῆσῃ πόσον διαφέρει ἠθοποιὸς συνεργάτης καὶ διερμηνεὺς τοῦ συγγραφῆως, ἀπὸ ἠθοποιὸν καταστροφέα καὶ πλαστογράφου του, θὰ μὲ δικαίωσῃ ἂν εἶπον ἐν ἀρχῇ ὅτι ἐν γένει ἡ κ. Παρασκευοπούλου εἶνε μετριότης, μεμονωμένης τινὰς ἀρετᾶς ἔχουσα, τὰς ὁποίας ὑπὲρ τὸ δέον ἐξετραγῆδῆσαν οἱ θεωροῦντες τὴν Γαλάτειαρ ὡς τὸ ἐξοχώτερον δραματικὸν ἔργον τῆς φιλολογίας μας! Ἄλλ' ἄρα γε δὲν δικαιοῦται ἡ κ. Παρασκευοπούλου νά εἶνε ὑπερήφανος, ἀφ' οὔ, μεθ' ὅλας τῆς τὰς

ἐλλείψεις καὶ τὴν ἀνισοροπίαν, παραμένει ἀκόμη μοναδικὴ καλλιτέχνης ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς σκηνῆς ; Ἄν ἐξαιρέσωμεν τὴν Δα Βερόνη, περὶ τῆς ὁποίας πολλὰ λέγονται, ἀλλὰ τὴν ὁποίαν δὲν εἶδομεν ἀκόμη καὶ πρέπει νὰ ἡμεθα ἐπιφυλακτικοί, — ποία ἄλλη ἠμπορεῖ νὰ καυχήθῃ ὅτι ἔτυχε τάλαντου γενναιοτέρου τῆς Εὐαγγελίας Παρασκευοπούλου ;

Ἄν τόρα θελήσωμεν νὰ ἐξετάσωμεν τὸν κ. Εὐάγγελον Παντόπουλον, τὸν πρωτεύοντα μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν θὰ τὸν εὐρωμεν ἀσυγκρίτως ἀνώτερον καὶ τελειότερον καλλιτέχνην. Ἔχει εἰς μέγα βαθμὸν ἀνεπτυγμένα καὶ ἰσοροπημένα ὄλα τὰ προτερήματα, τὰ συνιστῶντα τὸν ἄξιον σκηنيκόν. Φωνὴν, ἀπαγγελίαν, σκηνικά, — δημιουργικὸν τάλαντον, μόρφωσιν, εὐφυΐαν. Εἰς ταῦτα προσθέσατε τὸ κωμικὸν χρῶμα, τὴν δύναμιν δι' ἧς εἶνε πάντοτε ὁ κύριος τοῦ γέλωτος τοῦ ἀκροατηρίου του, καὶ θὰ ἔχετε πλήρη καὶ ἐπεξηγημένον τὸν τύπον ἑνὸς τῶν τεσσάρων σκηπτούχων τοῦ ἀθηναϊκοῦ γέλωτος, οἱ ἄλλοι τρεῖς τῶν ὁποίων εἶνε οἱ δύο Ἄννιοι καὶ ὁ μέγας Σουρῆς.

Δὲν θὰ ἐπεκταθῶ ἐδῶ ὁμιλῶν περὶ τοῦ Παντοπούλου καὶ ἀπλῆ μόνον σκιαγραφία του θὰ ὑπερέβαινε τὰ ὅρια τοῦ παρόντος ἄρθρου, θὰ προελάβανε δὲ ἄλλο εἰδικόν, τὸ ὁποῖον θὰ γράψω προσεχῶς περὶ αὐτοῦ. Ἄλλὰ δὲν θὰ φήσω νὰ παρέλθῃ ἡ εὐκαιρία, χωρὶς νὰ ἐκφράσω τὸν θαυμασμόν μου καὶ τὴν ἀγάπην μου πρὸς τὸν καλλιτέχνην, ὁ ὁποῖος μὲ κάμνει καὶ γελῶ καὶ φρικιῶ τὸ φρικὸς ἐκεῖνο τῆς γνησίας καλλιτεχνικῆς ἀπολαύσεως καὶ ὁ ὁποῖος μοὶ παρέσχε τόσας εὐτυχεῖς ὥρας, ὅσας φεῦ ! οὐδέποτε θὰ δυνηθῶ νὰ τῷ ἀποδώσω . . . Τὸ μόνον τὸ ὁποῖον μὲ λυπεῖ, καὶ μὲ λυπεῖ κατάκαρδα, εἶνε ὅτι ὁ κ. Παντόπουλος δὲν ἔχει νὰ παίξῃ ὄλα ἀνάλογα πάντοτε πρὸς τὴν καλλιτεχνικὴν του ἀξίαν καὶ τὴν μόρφωσιν, ἀναγκαζόμενος δὲ νὰ ὑπέικῃ εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ πολλοῦ κοινοῦ κάμνει πράγματα ἀπὸ σκηνῆς, διὰ τὰ ὁποῖα αὐτὸν μὲν τὸν ἐλέγχει ἡ καλλιτεχνικὴ του συνείδησις, τὴν δὲ τέχνην του ζημιοῖ πρὸ τῶν ὁμμάτων ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶνε εἰς θέσιν νὰ ἐννοήσωσι τὴν θυσίαν του.

— Καλὲ δὲν βαρύνεσαι ! μοὶ ἔλεγεν ὡς ἐν ρεμβασμῷ ἡμέραν τινά, κατὰ τὴν ὁποίαν τῷ ἔθιξα τὸ ζήτημα τοῦτο· ἐγὼ δὲν εἶμαι καλλιτέχνης, εἶμαι παληάτσος ! . . .

Ὁ λόγος οὗτος ὁ εἰρωνικός, ἀπόρροια ναὶ μὲν τῆς βαθείας ἀλλὰ δικαίας συναισθήσεως τῆς ἀξίας του, μαρτυρεῖ συγχρόνως καὶ περὶ τῆς πικρίας καὶ τῆς ἀπογοητεύσεως, ἧτις ἐνυπάρχει εἰς τὸ βάθος τῆς ψυχῆς τοῦ καλλιτέχνου, ἀναγκαζομένου μὲ φαιδρὸν πρόσωπον νὰ παίξῃ ἐπὶ ἀναριθμήτους ἑσπέρας τοὺς *Μυλωνάδες* καὶ νὰ κάμνῃ τὴν γραΐαν

Φροσὰρ εἰς τὰς *Δύο Ὀρφάρας*... Ἄλλ' εἶνε ἄρὰ γε συντελεστικώτερα ἢ ἱκανοποιητικώτερα καὶ τὰ νέα πρωτότυπα κωμειδύλλια, εἰς τὰ ὁποῖα περιορίζεται ὅλη ἡ διὰ τὸν μοναδικὸν μας κωμικὸν προωρισμένη παραγωγή τῆς θεατρικῆς μας μουσῆς ; Ἐκτὸς τοῦ μπάρμπα-Λινάρδου ἐν τῇ *Τύχῃ τῆς Μαρούλας*, ἑνὸς ἀληθοῦς ἀνθρώπου μὲ χαρακτήρα καὶ πάθη, καὶ τοῦ ἰδιορρύθμου ἐκεῖνου καὶ ἐκκεντρικοῦ Ζαχαρία Παραδαρμένου, ποῖος ἄλλος ἦρως κωμειδουλλίου, ἐξ ὅσων ὑποδέεται ὁ Παντόπουλος, εἶνε ἱκανὸς πρὸς ἠθοποιίαν καλλιτεχνικὴν καὶ ἀνάδειξιν τάλαντου σκηنيκοῦ οἷον τὸ ἰδικόν του ; Μήπως ὁ ἄλλος ἐκεῖνος μπάρμπα-Λινάρδος, ὁ ὁποῖος μόνον τὸ ὄνομα διατηρεῖ τοῦ πατρὸς τῆς Μαρούλας, ἢ μήπως ὁ Καπετὰν-Γιακουμῆς, ἢ ὁ διδάσκαλος τοῦ *Πρασίτου Φουσταριοῦ*, ἢ καὶ αὐτὸς ὁ Γέρω-Νικόλας, ὁ ἔχων μολοντοῦτο κάποιαν δραματικὴν κίνησιν ; Τὸ δυσύχημα εἶνε ὅτι τὰ κωμειδύλλια αὐτά, καὶ ὡς ἐκ τῆς ὑποκρίσεως τοῦ Παντοπούλου, ὁ ὁποῖος ὅ,τι δῆποτε καὶ ἂν παύσῃ εἶνε πάντοτε Παντόπουλος καὶ ὡς ἐκ τῆς μουσικῆς, ἢ ὁποῖα εἰς πολλὰ εἶνε ἐπιτυχῆς ὁμολογουμένως, ἐπεβλήθησαν, ἔγειναν τοῦ συρμοῦ καὶ ἐσχημάτισαν ὑπὲρ αὐτῶν ρεῦμα, κατὰ τοῦ ὁποῖου δύσκολον εἶνε πλέον νάντιταχθῆ φραγμός. Ἡ ἐπιτυχία τῆς *Τύχης τῆς Μαρούλας*, ἢ ὁποῖα ἄλλως τε εἶνε ὠραιότητι κωμωδία, δυνάμενη νὰ σταθῇ κάλλιστα ἐπὶ σκηνῆς καὶ ἄνευ ἄσμάτων, ἔδωκε τὴν κακὴν αὐτὴν ὠθησιν, ὥστε μετὰ τοὺς θριάμβους τῶν ἄνω κωμειδουλλίων, νὰ νομίζεται ἀδύνατον εἰς σκηνικὸν συγγραφέα νὰ παρουσιασθῇ ἄνευ τῆς βοηθείας τοῦ μουσικοῦ. Πρὸς ἀπόδειξιν δὲ τῆς ἰσχύος τοῦ ρεύματος, ἀρκεῖ μόνον νὰ ἀναφέρω ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ κ. Ἄννιος, δὲν ἀπηξίωσε νὰ μᾶς παρουσιάσῃ τὴν λαμπρὰν ἐκείνην *Οἰκογένειαν Παραδαρμένου* ὡς κωμειδύλλιον μὲ μουσικὴν, τεχνικὴν μὲν ὁμολογουμένως καὶ τιμῶσαν τὸν συνθέτην, ἀλλὰ ζημιοῦσαν μᾶλλον τὸ ἔργον, τοῦ ὁποῖου ἄνευ αὐτῆς νομίζω ὅτι θ' ἀνεδεικνύετο περισσότερο καὶ ἡ γοργότης καὶ ἡ χάρις καὶ ἡ εὐφυΐα.

Προκειμένου περὶ κωμειδουλλίων θὰ ἦτο ἴσως κατάλληλος ἡ εὐκαιρία νὰ εἴπω ἐνταῦθα ὀλίγας λέξεις περὶ τοῦ τελευταίου τούτου. Ἄλλ' ἐκτὸς τοῦ ὅτι θὰ ἦτο ἄδικον νὰ κριθῇ ὡς ἀπλοῦν κωμειδύλλιον, ὡς πρόφασις δηλαδὴ μουσικῆς, ἔργον ἔχον φιλολογικώτερον χαρακτήρα, ὁ κ. Ἄννιος ἐξ ἄλλου εἶνε διευθυντὴς τοῦ περιοδικοῦ, τὸ ὁποῖον μὲ φιλοξενεῖ σήμερον, καὶ ἡ ἐθιμοτυπία—ἔχουσι βλέπετε καὶ τὰ γράμματα τὴν ἰδικὴν των,—ἀπαγορεύει νὰ γίνῃ περὶ αὐτοῦ ἐκτενέστερος ὁ κολακευτικὸς λόγος, ὅσον δίκαιος καὶ ἂν ὑποτεθῇ. Ὅσον ἀφορᾷ ὅμως τὰ ἄλλα, ἂν καὶ κατ' ἀρχὴν εἶμαι ἐναντίον αὐτῶν, ὀφείλω νὰ ὁμολογήσω ὅτι τὰ τοῦ μακαρίτου Κόκκου εἶνε ὠραῖα κωμειδύλλια, προπάντων ἡ *Λύρα* τοῦ *Γέρω-Νικόλα* καὶ ὁ *Καπετὰν Γιακουμῆς*. Φιλολογικὰ ἔργα βεβαίως δὲν

εἶνε· ἀλλ' ἔχουσιν ὥρασαν σχετικῶς μουσικὴν, καλὰ σκηνικὰ καὶ ἀρκετὴν εὐφυΐαν. Ὁ ποιητὴς ἦτο συγχρόνως καὶ μελοποιός, ἤξευρε δὲ καλῶς ὁποῖον χαρακτῆρα ἔπρεπε νὰ δώσῃ εἰς τὰς μελωδίας του, ὥστε καὶ πρὸς τὸ ἔργον νὰ εὐαρμοστῶσι καὶ εἰς τὸ κοινὸν νὰρέσωσι καὶ τῆς δυνάμεως τῶν αὐτοσχεδίων του αἰοδῶν νὰ εἶνε. Νομίζομεν ὅτι οὐδένα ἀνάξιον ἔπαινον ἀλλὰ μᾶλλον δικαιοσύνην ἀπονέμομεν εἰς τὸν ἀτυχῆ κωμειδουλιογράφον, ἐὼν εἰπόμεν ὅτι φαιδρὰς πράγματι ἐσπέρας διήλθον οἱ ἀθηναῖοι εἰς τὸ θέατρον τῆς Ὀμοροίας.

Ἄλλὰ τοῦτο δὲν σημαίνει διόλου ὅτι προβάλλομεν εἰς μίμησιν τὸν Κόκκιν. Ἡμεῖς θέλομεν γενναιότερα ἔργα διὰ τὸ θέατρον, τὰ δὲ κωμειδύλλια, ὅσον καλὰ καὶ ἂν εἶνε καθ'ἑαυτά, δύνανται νὰποβῶσι κινδυνώδη, ὅταν, ὅπως παρ' ἡμῶν, ἐπικρατῶσι τόσοσιν καὶ παραβλάπτωσι τὸ δρᾶμα καὶ τὴν σοβαρὰν κωμωδίαν—πρὸ πάντων αὐτῆν. Ἐὰν ἐξαιρέσωμεν τὸν πρὸς τὴν Καν Παρασκευοπούλου ὑποβολιμαῖον ἐνθουσιασμόν, ὁ ὁποῖος εἰμπορεῖ μολοντοῦτο νὰ ἐμπνεύσῃ κάποιαν ἐλπίδα περὶ τοῦ προσεχοῦς μέλλοντος, οὔτε γράφεται οὔτε παίζεται τίποτε ἀντάξιον τῆς ἐθνικῆς σκηνης. Τὸ αἶσθημα τοῦ καλοῦ στρεβλοῦται καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ θεάτρου παραγνωρίζεται. Δὲν εἶνε πλέον ἀπόλαυσις αἰσθητικὴ, τῆς ὁποίας οὐδὲ ἔχνος παρέχουσι σήμερον τὰ θεάματα, εἰς τὰ ὁποῖα προστρέχει εὐαρεστότερον ὁ κόσμος, ἀλλὰ γέλωσ χυδαῖος καὶ κνισμὸς διαφθειρῶν καὶ καταστρέφων. Τὰ κωμειδύλλια εἶνε ἡ λύμη τοῦ θεάτρου, ἡ πρὸ τῆς ἀκμῆς παρακμῆ. Οἱ πονοῦντες ἀληθῶς τὴν καλλιτεχνίαν καὶ δυνάμενοι πρέπει νάντιταχθῶσιν ἐναντίον τῆς φορᾶς ταύτης. Ἄς μὴ γραφῶσι καὶ ἄς μὴ διδαχθῶσι τοῦλάχιστον νέα, ἄς ἀφεθῶσι δὲ τὰ ὑπάρχοντα νὰ παλαιωθῶσιν. Ὡς ἀρτύματα καλῶν δραμάτων καὶ κωμωδιῶν θὰ ἦσαν καλὰ καὶ τὰ κωμειδύλλια καὶ μετὰ τὴν Καν Παρασκευοπούλου ἢ τὴν Δα Βερῶνην θὰ ἠδύνατό τις εὐχαρίστως νὰκούσῃ καὶ τὴν κυρίαν Μέλπω Κωνσταντινοπούλου, τὴν συμπαθεστάτην καὶ καλλίστην τῶν γυναικῶν τοῦ ἐλληνικοῦ κωμειδουλίου. Ἄλλ' ἡ ἰδέα ὅτι ἀποτελοῦσι ταῦτα σήμερον τὸν ἐπιούσιον ἄρτον τὸν ἐκ τῆς σκηνης μᾶς καθιστᾶ σκεπτικὸς καὶ μᾶς καταστρέφει ὅλην τὴν ἡδονὴν τὴν ὁποῖαν ἄλλως θὰ ἠδυνάμεθα νὰρυσθῶμεν καὶ ἐκ τῶν κωμειδουλίων. Ἐπειτα πρὸ παντός πρέπει νὰ ἐλευθερωθῇ ἐξ αὐτῶν καὶ ὁ κ. Παντόπουλος.

Ἐν Ἀθήναις, 4 Ὀκτωβρίου 1892.

Γρηγόριος Ξενόπουλος

ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Τις ἡ ἔννοια τοῦ ἐγκλήματος.—Δικαστικὴ καὶ κοινωνικὴ τοιαύτη.—Ἐρευνα δικαστικοῦ καὶ κοινωνικοῦ ἐγκλήματος.—Ἵπολανθάνοντες ἐγκληματῖαι (criminels latents).—Αἱ δύο μεγάλαι διακρίσεις τῶν ἐγκληματιῶν.—Πρῶτον στοιχειῶδες ἠθικὸν αἶσθημα.—Ἐρευνα τούτου ἐπὶ ἐν γένει τοῦ ζωικοῦ βασιλείου.—Ἰδέαι προϊστορικαί.—Ἐνστικτὰ ἠθικὰ τῶν ζῴων καὶ παραδείγματα.—Δεύτερον στοιχειῶδες ἠθικὸν αἶσθημα.—Ἐρευνα τούτου ἐπὶ ἐν γένει τοῦ ζωικοῦ βασιλείου καὶ παραδείγματα.—Ἐλλειψις ἀμφοτέρων τῶν στοιχειῶδων ἠθικῶν αἰσθημάτων.—Παράφρων ἐγκληματίας.—Παραδείγματα καὶ διαφορὰ μετὰ τοῦ ἀληθοῦς παράφρονος.—Latauvers, ὑπάλληλος συμβολαιογραφικοῦ τίνος γραφείου.—Κακοήθης ἐγκληματικὸς τύπος, χαρακτηρισμὸς καὶ αἰσθήματα τούτου.—Eyraud, Philipsen, Menesclou, οἰκονέμεια Pozzi.—Ἵπηρέτης ξενοδοχείου.—Μὴ ἐπαρκὴς ἀνάπτυξις ἠθικῶν αἰσθημάτων.—Συναισθήματα καὶ λογικόν.—Συδρομὴ καὶ διατάραξις ἰσοροπίας τούτων.—Παραδείγματα στερουμένων ἐπαρκοῦς ἀναπτύξεως ἠθικῶν αἰσθημάτων.—Τυχαῖος ἐγκληματίας (criminel fortuit ou d'occasion). Ψυχολογικὴ καὶ φυσιολογικὴ ἔρευνα κακοήθους ἐγκληματικοῦ τύπου.—Φυσιολογικαὶ ἀποτυπώσεις ἐκ συνήθους εἰδικῆς ψυχολογικῆς καταστάσεως.—Σχέσεις μετὰ τὰς φυσιολογικὰς ἐκφράσεις τῶν ὑπνωτιζομένων.—Ἰδέαι περὶ ὀργανικῶν ἀνωμαλιῶν καὶ ἀνατομικῶν διακρίσεων τοῦ κακοήθους ἐγκληματικοῦ τύπου καὶ περὶ τοῦ καταλογισμοῦ τούτων.—Ψυχολογικὴ καὶ φυσιολογικὴ διαφορὰ τυχαίου ἐγκληματίου.—Τυπικοὶ δικαστικοὶ ἐγκληματῖαι.—Προκλητικαὶ αἰτίαι καὶ ἐπίδρασις τούτων ἐπὶ τῆς αὐξήσεως τῶν τυπικῶν δικαστικῶν ἐγκλημάτων.—Καταλογισμὸς τούτων.

Α'

Καὶ τῷ ὄντι τίς ἡ ἀληθὴς ἔννοια τοῦ ἐγκλήματος καὶ τίνες εἰσὶν ἐγκληματῖαι ;

Ἵπὸ δικαστικὴν ἔποψιν ἐγκληματίας εἶνε βεβαίως πᾶς ὁ παραβαίνων ὄρισμένης διατάξεως, ὑπὸ τῆς γενικῆς θελήσεως τῶν ἀτόμων καθορισθεί-

Κ. Δ. Π. Ὁ κ. Λουκάς Νάκος, ἐκ τῶν νεωτέρων καὶ ἀριστα μεμορφωμένων δικηγόρων τῆς πόλεώς μας συνέγραψε καὶ δημοσιεύει ὅσον οὔπω ἐν ἰδίῳ τεύχει ἐκτενῆ Ἐγκληματολογικὴν Μελέτην.

Ἐκ τοῦ ἀξιολόγου τούτου συγγράμματος τοῦ πραγματευομένου ἐμβριθῶς καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν νεωτέρων θεωριῶν θέμα τοσοῦτον ἐνδιαφέρον διὰ τὴν ἡμετέραν χώραν, θέλομεν δημοσιεύσει ἐν τῷ Παρνασσῷ κεφάλαιά τινα, εὐμενῶς παραχωρηθέντα ἡμῶν ὑπὸ τοῦ συγγραφέως.

σας ως ἐγκλήματα. Ἄλλ' ἡ ἔννοια τοῦ ἐγκλήματος ἐμορφώθη ἀπὸ τῆς βαθμηδὸν ἀναπτύξεως τῶν ἠθικῶν αἰσθημάτων καὶ ἐκ τῆς κοινῆς ἐξεγέρσεως διὰ τὰς κατὰ τούτων προσβολάς. Ἄν ἐπομένως εἴνε τις δικαστικῶς ἐγκληματίας ἀφ' ἧς στιγμῆς παράβασις ὠρισμένης διατάξεως, καθορισθείσης ὡς ἐγκλημα, τελεσθῆ, ὑπὸ ἐποφίν ὁμως κοινωνικῆν, πᾶς ὁ παραβαίνων τοιαύτας διατάξεις δὲν δύναται, ἀπολύτως, ἀνευ σχέσεως τοῦ εἶδους καὶ τοῦ μεγέθους τῆς προσβολῆς τῶν ἠθικῶν αἰσθημάτων, νὰ θεωρηθῆ ἀντικοινωνικὸν ἄτομον, οὐδὲ πάντες ἐξ ἴσου ἐπικίνδυνοι διὰ τὴν κοινωνίαν, ὅπως καὶ ἀντιστρόφως, ὁ μηδέποτε παραβάς ρητὰς τοιαύτας, δύναται νὰ ἀποτελῆ ἐπικίνδυνον ἀντικοινωνικὸν ἄτομον.

Ὑπάρχουσι λ. χ. ἄτομα ἀποφεύγοντα τὰς βιαίας συγκρούσεις πρὸς τὴν βασιλεύουσαν ἔννοιαν τῶν ἐν τῇ ἐν τῇ ζωῇ πολιτεία ἠθικῶν αἰσθημάτων, ἀλλ' ὑπόυλως δίδοντα ἱκανοποίησιν εἰς τὰ ἐγκληματικά ἐνστικτά των (criminels latents). Ὁ ἐν δικαστηρίοις ψευδῶς καὶ ἐν ἐπιγνώσει διεκδικῶν τὴν ἀφαίρεσιν τῆς περιουσίας τοῦ ἄλλου, ὁ ἐκ προθέσεως καὶ προμελέτης σκοπῶν ἀνθρωποκτονίαν καὶ ἐκτελῶν ταύτην δι' ἀπάτης ἢ μονομαχιῶν κτλ., ὁ δι' ἀπάτης διαφθορεύς, οὔτοι πάντες δὲν διαφέρουσι κατὰ τινὰς περιστάσεις τοῦ κλέπτου, τοῦ δολοφόνου, τοῦ βιαστοῦ, ἂν μὴ εἰδικαὶ περιστάσεις δὲν καθιστῶσιν ἐκείνους ἐπικίνδυνωδεστέρους ἐγκληματίας τῶν τελευταίων.

Ἐπιθυμοῦντες ἐπομένως κοινωνικῶς νὰ ἐρευνήσωμεν τὸ εἶδος τοῦ ἐγκληματίου, ὀφείλομεν πρωτίστως νὰ ἀποβλέψωμεν εἰς τὸν βαθμὸν τῆς ἐλλείψεως ἢ τῆς ἀδυναμίας τῶν ἠθικῶν αἰσθημάτων καὶ εἰς τὸ μέγεθος τῆς προσβολῆς τούτων.

Ἐκ τῆς ἀρχῆς ταύτης οἱ νομοθέται, διερμηνεῖς τῆς ἐν ἐκάστη πολιτεία βασιλευούσης ἔννοιας τῶν ἠθικῶν αἰσθημάτων, τὰς κατὰ τούτων προσβολὰς ὀρίζουσιν ὡς ἐγκλήματα καὶ ἀναλόγως τῆς σοβαρότητος τῆς προσβολῆς ρυθμίζουσι τὰς ποινάς· εἰς δύο δὲ γενικὰς διαιρέσεις δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν τὰ ἀντικοινωνικά ἄτομα: εἰς ἐγκληματίας παρ' οἷς παρατελής παρατηρεῖται ἐλλείψις καὶ αὐτῶν τῶν στοιχειωδῶν ἠθικῶν αἰσθημάτων, καὶ εἰς ἐκείνους παρ' οἷς δὲν ὑπάρχει ἀρκούσα τούτων ἀνάπτυξις¹.

Β'

Πρῶτον στοιχειῶδες ἠθικὸν αἰσθημα εἶνε ἡ ἀντίστασις, ἣν ἐνδομύχως δοκιμάζομεν εἰς τὸ νὰ γίνωμεν ἐκουσίως ἄμεσοι πρόξενοι φυσικῶν βα-

σάνων καὶ ἀληθδόνων εἰς τοὺς ὁμοίους μας, καὶ τόσῳ εἶνε στοιχειῶδες ὅσῳ κοινὸν παρ' ἅπασιν τοῖς ζῴοις· διότι τὸ ἄτομον κέκτηται συμφύτως τὴν συμπάθειαν πρὸς τὰ ἄτομα τοῦ αὐτοῦ εἶδους, διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τοῦ ἐνστικτοῦ τῆς διαίωσισεως τοῦ εἶδους, καὶ ἐκεῖθεν τὸ ἐνστικτον τῆς κοινωνικῆς συντάξεως καὶ ἡ διάπλασις τῶν ἠθικῶν αἰσθημάτων¹. Ἡ ἀνάγκη τῆς ἀνευρέσεως θήλεος πρὸς ἱκανοποίησιν τοῦ ἐνστικτοῦ τῆς διαίωσισεως τοῦ εἶδους ἀποτελεῖ τὴν πρώτην βᾶσιν τῆς κοινωνικῆς συντάξεως· ἡ δὲ τοῦ θήλεος, ὡς παραχωρῶντος, φαινομενικῆ ἀντίστασις, ἢ προσποίησις τῶν ἐπιθυμιῶν του, αἱ ἐρωτοτροπίαί αἴτινες δὲν εἶνε ἐφευρέσεις τοῦ ἀνθρωπίνου εἶδους, ἀλλὰ χαρακτηρίζουσι τὰ θήλεα ὀλοκλήρου τοῦ ζωϊκοῦ βασιλείου, προκαλεῖ τὰς ἐκλιπαρήσεις καὶ περιποιήσεις τοῦ αἰτοῦντος ἄρρενος· ἐντεῦθεν ἡ προτίμησις καὶ ἡ ἐμμονὴ εἰς τὸ αὐτὸ ἄτομον, ἢ διακανόνισις τῆς γενετησίου ὁρμῆς, καὶ τέλος ἡ μὀρφωσις τῆς ἰδέας συνοικεσίων καὶ τῆς ἠθικῆς². Οὕτως, ἐκτὸς τῶν ἄλλων οἰκιακῶν ζῴων, ὧν αἱ προτιμήσεις ἐπὶ ὠρισμένων θηλέων εἶνε γνωσταὶ καὶ αἱ ἔνεκα ζηλοτυπίας ἀλληλοσυμπλοκαί, καὶ αὐτοὶ οἱ λύκοι σφοδρὰς μὲν συνάπτουσι μάχας πρὸς ἐκλογὴν θηλέων, καταρτιζομένων ὁμως τῶν συνοικεσίων, ἢ εἰρήνην ἐπανερχεται καὶ τὰ θήλεα δὲν ἐνδίδουσιν ἢ εἰς τοὺς ἐκλεκτοὺς τῆς καρδίας των³.

Ἐπὶ ὀλοκλήρου τοῦ ζωϊκοῦ βασιλείου αἱ μεταξὺ τῶν ἀτόμων τοῦ αὐτοῦ εἶδους ἀλληλεπιθέσεις, ὅταν δὲν ἔχωσι λόγον τὸν ἀγῶνα περὶ αὐτοσυντηρήσεως ἢ τὴν ἐκλογὴν θήλεος, ἀποτελοῦσιν ἐξαιρέσιν, ἀπαντώμεναι μονομερῶς ἐπὶ ἀτόμων, αἱ δ' ὑφιστάμεναι διηνεκεῖς καὶ κληρομικαὶ ἔχθραι μεταξὺ δύο διαφόρων εἰδῶν καταπαύουσιν, ὅταν ἡ ἀνεύρεσις τῆς τροφῆς δὲν εἶνε δύσκολος καὶ ὁ συγχρωτισμὸς εἶνε διηνεκής. Οὕτως ἢ παροιμιακῆ ἀντιμαχία μεταξὺ σκύλου καὶ γαλῆς μεταβάλλεται εἰς φιλίαν, ὅταν οὐδέτερον φοβῆται περὶ τῆς στερήσεως ἢ ἀφαιρέσεως τῆς τροφῆς του, καὶ εἰς τὴν νῆσον τοῦ Ἁγ. Παύλου, ὅπου αἱ γαλαὶ καὶ οἱ μῦς εἶνε ἄφθονοι, ὁ παροιμιακὸς πόλεμὸς των ἔχει μεταβληθῆ εἰς συμμαχίαν κατὰ τῶν πτηνῶν⁴.

Ὅσῳ δὲ καὶ ἂν ἡ ἱστορία μᾶς παρουσιάζει ἐποχάς, καθ' ἃς αἱ πλέον αἰμοχαρεῖς θυσίαι οὐ μόνον δὲν ἀπετέλουν ἀντικοινωνικὰς πράξεις, ἀλλ' ἀνεγνωρίζοντο ὡς ἠθικαί, αὐταὶ ὡς ἐνεργούμεναι ἄλλοτε ἐξ ἐπιβαλλομένου δῆθεν καθήκοντος πρὸς τοὺς θεοὺς, ὡς αἱ τῶν ἀγρίων θυσίαι τὴν σήμερον, ἢ χάριν αὐτῶν τῶν θυσιαζομένων πρὸς λύτρωσιν ἀπὸ τῶν βασάνων των (φόνου τῶν ἀναπήρων παιδίων, ἀδυνάτων γερόντων κτλ.),

¹ Darwin. ² Leroy. ³ Idem.

⁴ Lacassagne, Revue scientifique.

¹ Garofalo.

ἀποβάλλουσι τὴν ἔννοιαν προσβολῆς ἠθικῶν αἰσθημάτων, ὅπως τὴν σήμερον αἱ ἐν καιρῷ πολέμου ἐνεργούμεναι σφαγαί, χάριν ὑψηλοτέρων δῆθεν ἰδεῶν, ἢ ὅπως οἱ παρὰ τοῦ χειρουργοῦ τῆς σήμερον ἐκτελούμενοι ἀκρωτηριασμοί· καὶ ἄλλοτε ἐνηργούντο ἐξ ἐνστίκτου προνοίας πρὸς ἐξυπηρέτησιν τοῦ εἶδους, κοινοῦ ἐνστίκτου παρ' ἅπασιν τοῖς ζώοις, ἅτινα φονεύουσιν ἢ ἐγκαταλιμπάνουσι τὰ ὀργανικῶς ἑλλιπῆ ἢ δύσμορφα νεογέννητα¹.

Ἔτερον στοιχειῶδες ἠθικὸν αἶσθημα διαπλαττόμενον συγχρόνως καὶ συνυπάρχον μετὰ τοῦ ἐγωϊστικῷ ἐνστίκτου τῆς αὐτοσυντηρήσεως εἶνε ἡ γνῶσις ὅτι ἡ ἀφαιρέσις ξένου πράγματος ἀποτελεῖ πρᾶξιν κακῆν. Εἶνε φυσικὸν ὅτι ἀντιτάσσει τις ἐξ ἐνστίκτου βίαν πρὸν ὑπεράσπισιν παντός, ὅπερ ἐπιθυμεῖ νὰ κατέχη καὶ αἰσθάνεται θλίψιν ἐπὶ τῇ ἀφαιρέσει τοῦ πράγματός του· ἡ τοιαύτη δὲ ἐξ ἀντικειμένου προξενουμένη κατάστασις γεννᾷ καὶ τὴν ὑποκειμενικὴν γνῶσιν—τὸ στοιχειῶδες τοῦτο ἠθικὸν αἶσθημα—ὅτι ἡ ἀφαιρέσις ξένου πράγματος εἶνε πρᾶξις κακῆ. Κατὰ τοὺς χρόνους τοὺς πλέον προϊστορικοὺς ἡ τοιαύτη πρᾶξις ἀπετέλει, ὡς θέλομεν ἰδεῖ ἀκολούθως, κολάσιμον ἀδίκημα· καὶ παρ' αὐτοῖς δὲ ἔτι τοῖς ζώοις, καὶ ἰδίᾳ τοῖς ἐν κοινωνίᾳ ζῶσιν, ἡ ἰδέα τῆς ἰδιοκτησίας εἶνε βεβαία², καθόσον αὕτη ἀποτελεῖ στοιχειῶδη πρόνοιαν πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῆς συντηρήσεως τοῦ ἀτόμου. Οὕτως, ἐκτὸς τῆς ἀποκρύψεως τροφῶν ὡς ἰδίας περιουσίας, ὅπερ παρατηρεῖται ἐπὶ ἐν γένει τοῦ ζωϊκοῦ βασιλείου, τὰ πτηνὰ σέβονται τὰς φωλεὰς τῶν ἄλλων· αἱ γαλαῖ, οἱ ἵπποι, αἱ μέλισσαι κτλ. ἐκ τῶν προφυλάξεων, ἃς λαμβάνουσι κατὰ τὴν ἀφαιρέσιν ξένης τροφῆς, φαίνεται ὅτι ἔχουσι συναίσθησιν τῆς πράξεώς των ὡς κακῆς. Αἱ ὄρνιθες καὶ τὰ οἰκιακὰ ἐν γένει πτηνὰ ἐπὶ τῆς रिπτομένης τροφῆς ἕκαστον ἀποχωρίζει μέρος ταύτης, ὅπερ προστατεύει κατὰ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν ἄλλων, μεμονωμένα δ' εἶνε μεταξὺ τούτων τὰ ἐγκληματικά ἄτομα, ἅτινα ὡς ἔργον ἔχουσι τὴν ἐπιθεσίαν κατὰ τῶν ἀδυνατωτέρων πρὸς ἀφαιρέσιν τῆς μερίδος των. Οἱ πίθηκοι ὅταν λεηλατῶσι σποράς, τοποθετοῦσι σκοπούς, ὅτινες διὰ φωνῶν εἰδοποιοῦσι τοὺς συντρόφους των περὶ τῆς ἐμφανίσεως ἀνθρώπων· αἱ μέλισσαι παραφυλάττουσι τὴν ἐκ τῆς κυψέλης ἀπουσίαν τῆς μεγαλειτέρας δυνάμεως καὶ προσπαθοῦσι κατ' ἀρχὰς δι' ἀπάτης νὰ ἐπιτύχωσι τὴν ἀφαιρέσιν τῆς ξένης περιουσίας, ὅταν δὲ ὁ δόλος ἀποτύχη, τότε συσσωματωμένοι ἐπιτίθενται καὶ λεηλατοῦσι τὰς ξένας κυψέλας. Ἡ ἀλώπηξ, προκειμένου νὰ εἰσέλθῃ εἰς χωρικοὺς ὄρνιθῶνας, ἐν πλήρει συναίσθησει τῆς πράξεως ἦν

¹ Idem.

² Lacassagne, Leroy.

σκοπεῖ, ὅπως ἀποπλανήσῃ τοὺς κύνας, ὅτινες μέλλουσι νὰ προσέλθωσιν εἰς τὰς φωλεὰς τῶν ὄρνιθων, διατρέχει δις τὸν κύκλον ὃν σχηματίζουσιν οἱ ὄρνιθῶνες, εἰσέρχεται διὰ ῥήξεως τῆς ἀντιθέτου πλευρᾶς ἀπὸ ἐκείνης ὅπου εὐρίσκεται ἡ θύρα, καὶ καθ' ὃν χρόνον οἱ κύνες, ἀκολουθοῦντες τὰ ἴχνη τῆς περιτρέχουσι κυκλικῶς τὸν ὄρνιθῶνα, αὕτη ἐξέρχεται ἀσφαλῶς ἐκ τῆς θύρας. Τὸ νήπιον οὐδεμίαν ἔτι ἔχον συναίσθησιν τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, τείνει ἐνστίκτως τὰς χεῖρας πρὸς ἰδιοποίησιν τοῦ πρώτου εἰς τὴν θέαν του προσπίπτοντος πράγματος, πλὴν γοερὰς ἀφίνει κραυγὰς εἰς τὴν ἀφαιρέσιν πράγματος, ὅπερ κατέχει· μόλις δὲ μικρὰν τινα ἀνάπτυσιν ὑποστῆ τὸ λογικόν, ἀποχωρίζει πᾶν τὸ προστυχόν ὡς ἰδίαν περιουσίαν.

Ἡ ἄλλειψις ἄρα τῶν δύο τούτων στοιχειῶδων ἠθικῶν αἰσθημάτων, ἦτοι τῆς ἀντιστάσεως, ἣν ἐνδομύχως δοκιμάζομεν ὅπως γίνωμεν ἐκουσίως ἄμεσοι πρόξενoi ἀλληθῶνων καὶ φυσικῶν βασάνων εἰς τὰ ἄτομα τοῦ αὐτοῦ εἶδους, καὶ τῆς ἐπιγνώσεως ὅτι ἡ ἀφαιρέσις ξένου πράγματος ἀποτελεῖ πρᾶξιν κακῆν, χαρακτηρίζει ἐν τῷ ζωϊκῷ ἐν γένει βασιλείῳ τάξιν ἀτόμων ἐντελῶς ἰδιαιτέραν καὶ διάφορον κατὰ τὰ αἰσθήματα τοῦ κοινοῦ καὶ συνήθους τύπου.

Γ'

Αἱ ἐπιθέσεις κατὰ τῶν ὁμοίων μας, 1ον ἐξ ἀπλῆς εὐχαριστήσεως διὰ τὴν θέαν αἵματος καὶ τῶν βασάνων τῶν τρίτων, αἱ ἄνευ σκοποῦ ἰδιοποιήσεως ἀφαιρέσεις ξένων πραγμάτων, καὶ 2ον ἡ μὴ ἀπέχθεια εἰς τὰς ἐκ προσωπικῆς ἐνεργείας μας προξενουμένας σωματικὰς ἀλληθῶνας κατὰ τῶν ὁμοίων μας, αἱ ἐπὶ σκοπῷ ἰδιοποιήσεως ἀφαιρέσεις ξένων πραγμάτων, ταῦτα πάντα δὲν ἀποτελοῦσι τὴν κανονικὴν κατάστασιν τῶν ἀτόμων. Χαρακτηρίζουσιν ἰδίαν τάξιν τοιοῦτων. Ἡ πρώτη τοιαύτη κατάστασις τῶν ἀτόμων, τῶν ἐπιτιθεμένων δηλ. κατὰ τῶν ὁμοίων των ἐξ ἀπλῆς εὐχαριστήσεως διὰ τὴν θέαν αἵματος καὶ βασάνων τῶν τρίτων, καὶ τῶν ἄνευ σκοποῦ ἰδιοποιήσεως καὶ οὐδεμιᾶς πραγματικῆς ἀτομικῆς ἀνάγκης ἀφαιρούντων ξένα πράγματα, παρέχει πολλὴν τὴν ὁμοιότητα πρὸς ἐκείνην τοῦ παράφρονος ἐγκληματίου (criminel aliéné), καθ' ὅσον οὐδεμίᾳ ἄλλῃ διατάραξις ἐν τοῖς συλλογισμοῖς καὶ ταῖς συνηθείαις τοῦ κοινωνικοῦ βίου παρατηρεῖται, ὅπως ἐπὶ τῶν ἀληθῶν παραφροκῶν ἔχουσι δὲ οἱ τοιοῦτοι ἐγκληματῆται πλήρη συνειδήσιν τῶν φρικτῶν αὐτῶν πράξεων, ἀλλ' ὑπὸ τὸ κράτος ἐμμόνου παρορμήσεως ἀδυνατοῦσι νὰ ἀντισταῖσι καὶ ὑπεῖκουσιν εἰς ἀνάγκην τοῦ ὀργανισμοῦ.

Ὁ Latauers ὑπέρτης, μὴδὲν ἕτερον χαρακτηριστικὸν τοῦ παράφρονος παρουσιάζων, κατακερματίζει τὴν κυρίαν του ὑπὸ τὰ ὄμματα τοῦ παραλύτου καὶ ἀλάλου συζύγου της, ἐξ ἀπλῆς εὐχαριστήσεως διὰ τὴν θέαν τῶν βασάνων τῶν ὁμοίων του. Μετὰ θηριώδους περιεργείας ἐντρυφῶν εἰς τοὺς σπαρακτικὸς σπασμοὺς τοῦ προσώπου τοῦ συζύγου τοῦ θύματος καὶ κυρίου του, ἐρωτᾷ αὐτὸν εἰρωνικῶς σταυρώων τὰς χεῖρας ἐνώπιόν του:

— Πῶς τὸ εὐρίσκει ὁ κύριος αὐτό;¹

Ἐπάλληλός τις συμβολαιογραφικοῦ γραφείου ἐφόνευεν ἐξ ἀπλῆς εὐχαριστήσεως μικρὰς κόρας, ἄνευ βιασμοῦ. Ἀνεκαλύφθη δὲ ἡμερολόγιον τῶν πράξεων του, εἰς ὃ ἐγράφε διὰ τὸν φόνον ἐννεαετοῦς κόρης: «Ἐφόνευσα ἓνα κορίτσι· ἦτο καλὸ καὶ ζεστό» (c' était bon et chaud)².

Τοῦ τοιοῦτου φρενοπαθοῦς ἐγκληματίου διαφέρει ὁ εἰς τὴν σφαῖραν τῆς δικαστικῆς ἐρεύνης ἀνήμων ἐγκληματικὸς τύπος, ὅτι παρὰ τῷ τελευταίῳ τούτῳ ὑπάρχει πάντοτε ἐλαττήριόν τι (ὠφέλεια προσωπική, ἐκδίκησις, φθόνος κτλ.) τὸ προκαλοῦν τὴν ἱκανοποίησιν τῶν ἐγκληματικῶν ἐνστίκτων καὶ ἡ ἐκτέλεσις ἐγκληματικῆς πράξεως εἶνε μέσον πρὸς ἀπολαυσιν ἄλλων ὠφελημάτων³. Χαρακτηρίζει τὸν τοιοῦτον ἐγκληματίαν ἡ μὴ ἀπέχθεια κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν, παντελῆς ἀναισθησία διὰ τοὺς φυσικοὺς πόρους τῶν θυμάτων, κυρικὴ ἀδιαφορία μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν, ἐλλειψίς πάσης τύψεως τοῦ συνειδότος, ἀδιαφορία πρὸ τῶν ἐκφερομένων ποινῶν, πλήρης ἀναισθησία φυσικὴ καὶ ἠθικῆ⁴, φέρει δὲ ἀναμφισβητήτως ἐπὶ τῆς φυσιογνωμίας τὴν ἀντανάκλασιν τῶν ψυχικῶν κακούργων διαθέσεων του⁵.

Ὁ Eyraud χάριν ἀτομικῆς ὠφελείας, μελετῶν πρὸ καιροῦ τοὺς τρόπους τῆς ἐξαφανίσεως τοῦ θύματός του, παρασύρει τοῦτο εἰς διεσκευασμένον μέρος, ὅπου δίδει ἱκανοποίησιν εἰς τοὺς ἐγκληματικὸς σκοποὺς του στραγγαλίζων τὸ θῦμα. Μετὰ θηριώδους δὲ ἀταραξίας ἀποχωρίζει τὴν κεφαλὴν τοῦ σώματος, περιδένει τοὺς πόδας εἰς τὸν κορμὸν καὶ περιφέρεται μετὰ τοῦ εἰδεχθοῦς φορτίου του, ὅπως εὖρη κατάλληλον τρόπον ἐξαφανίσεως τοῦ σώματος (Temps).

Ὁ Philipsen, Δανός, δολοφονεῖ ὑπάλληλόν τινα, ὅπως ὠφελήθῃ πᾶσι τι χρημάτων, τοῦ ὁποίου τὸ θῦμά του μετέβη παρ' αὐτῷ γὰρ ζήτησιν τὴν ἐξόφλησιν. Ὁ Philipsen κλείει τὴν θύραν, στραγγαλίζει τὸ θῦμά του, ἐκδύει τὸ πτώμα, κατακόπτει τοῦτο εἰς μικρὰ τεμάχια, τὰ ὁποῖα ἐγκλείει εἰς κιβώτιον καὶ διὰ τοῦ ὑπνέτου του ἐξαποστέλλει τοῦτο ταχυδρομικῶς εἰς Ἀμερικὴν («Temps» Février 1891).

¹ Macé. ² Maudsley. ³ Maudsley. ⁴ Ferri.

⁵ Lombroso, Garofalo, Ferri, Corre, Tarde.

Ὁ Ménesclou, Γάλλος, παρασύρας εἰς τὸν οἶκόν του δι' ἀπατηλῶν μέσων τὴν τετραετὴ Louise, ἀφοῦ ἐκόρησε τὰς κτηνώδεις ὀρέξεις του, τὴν στραγγαλίζει, τὴν διαμελίζει εἰς 39 τεμάχια, τὰ ὁποῖα κρύπτει εἰς τὴν στρωμνὴν του. Κοιμᾶται ὅλην τὴν νύκτα ἐπὶ τῶν σαρκῶν τοῦ θύματός του καὶ συλλαμβάνεται φέρων εἰς τὰ θυλάκιά του τὰς χεῖρας τοῦ θύματος.¹

Ἡ οἰκογένεια Pozzi ἐν Ρώμῃ κατὰ τὸ 1885, τῆς ὁποίας ἡ κόρη ἤρατο τὸν υἱὸν οἰκογενείας Tozzi, μεθ' ἧς μίση προαιώνια τὴν ἐχώριζον, παρασύρει ὑπόυλος εἰς τὴν οἰκίαν τὸν ἐραστὴν καὶ ἐπὶ παρουσίᾳ ὅλης τῆς οἰκογενείας ὁ υἱὸς Pozzi τὸν διαμελίζει, ἡ μήτηρ ἀποκόπτει τὰ γεννητικὰ μόρια τοῦ θύματος καὶ δι' αὐτῶν κτυπᾷ ἐπὶ τοῦ προσώπου, τὴν πρῶταν δὲ πωλεῖ τὸ αἷμα τοῦ θύματος ἀναμειγμένον με αἷμα προβάτου².

Κατὰ τὸ 1886 ἐν Παρισίοις ὑπέρτης ξενοδοχείου διάτρεφόμενος παρὰ τῆς ἀσέμνου γυναικὸς Lea, φονεῖ αὐτήν, θυμωθείς διότι τὸν ἐγκατέλιπεν, ἀποκόπτει τὴν κεφαλὴν τοῦ θύματος καὶ τὴν κρεμᾷ εἰς τὰ παράθυρα τοῦ δωματίου της³.

Τοὺς τοιοῦτους ἐγκληματίας, οὓς εἰδικῶς ἐκαλέσαμεν ἐγκληματικὸς τύπους (Types criminels), ὡς ἀποτελοῦντας τοὺς κυρίως ἐγκληματίας καὶ οὓς χαρακτηρίζει καταφανῶς ἔλλειψις καὶ αὐτῶν τῶν στοιχειωδῶν ἠθικῶν αἰσθημάτων, διαδέχεται ἡ κλάσις ἐκείνη τῶν ἐγκληματιῶν, οἵτινες δὲν στεροῦνται μὲν τῶν στοιχειωδῶν ἠθικῶν αἰσθημάτων, ἀλλ' ὦν ἡ ἠθικὴ διάπλασις δὲν εἶνε ἐπαρκῆς ὅπως περιορίζῃ τὴν ἱκανοποίησιν τῶν ἐγωϊστικῶν ἐνστίκτων μέχρι τοῦ σημείου τῆς μὴ προσβολῆς τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἄλλου, καὶ καταπνίγη κατὰ τὸν ἀγῶνα περὶ ὑπάρξεως τὰ ἐξεγειρόμενα ἐγωϊστικὰ ἐνστίκτα, τὰ ὁποῖα ἀποκλείουσι πρὸς στιγμὴν πᾶσαν ἄλλην ἔμφυτον καὶ ἐπίκτητον συμπάθειαν πρὸς τοὺς ὁμοίους του.

Παρὰ τοῖς ἀτόμοις παρ' οἷς ἡ ἀνάπτυξις τῶν ἠθικῶν αἰσθημάτων καὶ τοῦ λογικοῦ δὲν εἶνε ἐπαρκῆς, ἡ στιγμιαία ἐπάνοδος τῆς ἀπολύτου κυριαρχίας τῶν ἐγωϊστικῶν ἐνστίκτων εἶνε συνήθης. Πᾶσα πράξις τοῦ ἀτόμου, ἀπορρέουσα ἐκ συνδρομῆς διεγέρσεως καὶ ἐνεργείας συναισθημάτων καὶ λογικοῦ, εἶνε ἀνάλογος πρὸς τὸν βαθμὸν τῆς ἐπιδράσεως ἐκατέρου τῶν δύο τούτων παραγόντων. Εὐθὺς ὡς τὸ λογικὸν καὶ τὰ ἠθικὰ αἰσθήματα δὲν ἔχουσιν ἀρκούσαν ἀνάπτυξιν, τὸ ἄτομον εἶνε κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἔρμαιον τῶν συναισθημάτων του (ὀρέξεων ἐνστίκτων, κακῶν τάσεων). Ὁ ἀπαίδευτος, ὁ ἄνευ ἀγωγῆς, ὁ ἀγρότης, ὁ ποιμὴν

¹ Macé. ² Corre. ³ Corre.

κτλ., καίπερ μὴ στερούμενος τῶν στοιχειωδῶν ἠθικῶν αἰσθημάτων ὡς ἐκ τῆς κοινωνικῆς ἐπιρροῆς, ἐν ἣ ἀνετράφη, στερεῖται ὁμως ἀναμφισβητήτως ἀνωτέρων ἠθικῶν αἰσθημάτων ὅπως ζυγίση μετὰ τῆς αὐτῆς λογικῆς πλάστιγγος τὰς ἀναποφεύκτους κοινωνικὰς συγκρούσεις, εἰς ἃς καθημερινῶς ὑποβάλλεται. Ἐκλαμβάνει λ.χ. ἑαυτὸν προσβεβλημένον δι' ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἕτερος, ἀνωτέρας ἠθικῆς διαπλάσεως, θέλει θεωρήσει ὡς περιποίησιν, ἢ μετέρχεται βίαια καὶ δυσανάλογα πρὸς τὸ μέγεθος τῆς προσβολῆς μέσα πρὸς ἀνθρώπων ἢ ἐκδίκησιν. Μὴ ἐπιζητῶν τὴν διάπραξιν ἀντικοινωνικῶν πράξεων, δὲν ἔχει ὁμως καὶ τὴν δύναμιν, ἕνεκα μὴ ἐπαρκoῦς ἠθικῆς διαπλάσεως, νὰ ὑπερικήσῃ τὰ εὐκόλως ἄλλως τε ἐξεγειρόμενα ἐγωῖστικά ἐνστικτα, ἢ ἀδυνατεῖ νὰ καταστείλῃ ταῦτα, ὅταν κατὰ σύμπτωσιν ἢ ἱκανοποίησιν τούτων τῷ παρουσιάζεται εὐκόλος κρύπτει λ.χ. ξένον πρᾶγμα, ὅπερ τυχαίως περιέπεσεν εἰς τὰς χεῖράς του ἢ εἰσερχόμενος δι' ὑπόθεσιν του εἰς τινὰ οἰκίαν καὶ εὕρισκόμενος πρὸ σωροῦ χρημάτων, ἀδυνατεῖ νὰ καταστείλῃ τὰ ἐγωῖστικά ἐνστικτα· βλέπων ἐν προφανεῖ κινδύνῳ ἄνθρωπον, ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ ὁποῖου ἀναμένει ὠφέλειαν ἢ τὸν ὅποιον ἀπλῶς μισεῖ, δυνάμενος δὲ νὰ τὸν σώσῃ, ἀποφεύγει νὰ τὸ πράξῃ ἢ καὶ συντρέχει ὅπως δῆποτε εἰς τὸν θάνατόν του.

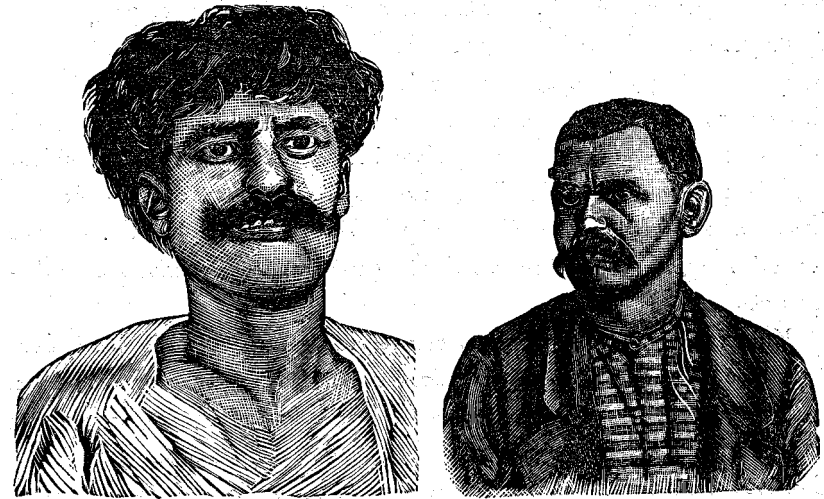
Ἄλλ' ἢ στιγμιαία ἐπάνοδος τῶν ἐγωῖστικῶν ἐνστικτικῶν δύναται νὰ ἐπέλθῃ καὶ εἰς ἄτομα ἔχοντα ἐπαρκῆ ἀνάπτυξιν τῶν ἠθικῶν αἰσθημάτων, ἕνεκα στιγμιαίας διαταράξεως τῆς ἰσορροπίας τῶν δύο παραγόντων πρὸς κανονικὴν λειτουργίαν τοῦ ὀργανισμοῦ—λογικοῦ καὶ συναισθημάτων— διαταράξεως προερχομένης ἕνεκα ἐξωτερικῶν προκλητικῶν αἰτιῶν (criminels par passion ou emportement).

Οἱ οὕτως ἐν γένει ἐγκληματοῦντες, εἴτε ἕνεκα μὴ ἐπαρκoῦς ἀναπτύξεως τῶν ἠθικῶν αἰσθημάτων, εἴτε, ὑπαρχούσης τοιαύτης, ἕνεκα στιγμιαίας διαταράξεως τῆς ἀμοιβαίας συνδρομῆς τῶν δύο παραγόντων τῆς κανονικῆς λειτουργίας τοῦ ὀργανισμοῦ ἐκ προκλητικῶν ἐξωτερικῶν αἰτιῶν, οἱ μὴ ἐπιζητοῦντες δηλ. τὴν διάπραξιν ἀντικοινωνικῶν πράξεων καὶ οἱ οὐδὲ ἠθελον ὑποπέσει εἰς τοιαύτας, ἂν μὴ ἰδιαίτεροι περιστάσεις συντρέχον, οἱ τυχαῖοι ἐν ἐνὶ λόγῳ ἐγκληματῖαι, ἀποτελοῦσι τὴν δευτέραν μεγάλην κατηγορίαν τῶν ἐγκληματιῶν.

Β'

Οὗτοι εἶνε οἱ δύο γενικοὶ καὶ κεφαλαῖοι ἐγκληματικοὶ χαρακτήρες, οὓς ὀφείλει ἐπισταμένως νὰ μελετήσῃ ὁ ἐπιθυμῶν νὰ κατανοήσῃ τὴν ἀκριβῆ ἐγκληματικὴν παραγωγὴν μιᾶς χώρας. Ὁ πρῶτος ἀποτελεῖ

τὴν κακοῦθη μορφήν τοῦ ἐγκλήματος. Μόνη ἢ διήγησις θέτει ἡμᾶς αὐτομάτως εἰς θέσιν νὰ μὴ ἀναγνωρίζωμεν δι' ὁμοίους μας τοὺς δράστας τοιούτων ἀποτροπαίων πράξεων, νὰ μὴ δυνάμεθα νὰ κατανοήσωμεν τὰ αἰσθηματὰ των καὶ νὰ συγκοινωνήσωμεν δι' αὐτῶν, νὰ θεωρῶμεν δὲ τοὺς ὡς ὄντα ξένα ἡμῶν.

¹ Κακοῦθεις ἐγκληματικοὶ τύποι. (Δολοφόνοι ἕνεκα κλοπῆς). ²

Ὁ ὑπ' ἀριθ. 2 φέρει ἐπὶ τῆς ὠμοπλάτης ἐστιγμένον ἄσημόν τι σχῆμα.
(Ἐκ τῆς συλλογῆς Θ. Κολοκοιρῶνη).

Ὁ ἐγκληματικὸς τύπος, καὶ ἂν δὲν ἀποτελῇ ἰδιαίτερον ἀνατομικὸν τύπον, διατελῶν ὁμως ἀναμφισβητήτως ὑπὸ τὸ κράτος ἰδίας ψυχολογικῆς καταστάσεως, φέρει ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τῆς τοιαύτης ψυχικῆς διαθέσεως τοῦ τὴν ἀντανάκλασιν ἐπὶ τῆς μορφῆς· τὴν σφραγίδα, οὕτως εἰπεῖν τῶν ἀενάων σκέψεων αὐτοῦ, αἵτινες εἶνε τὸ αἷμα, αἱ ἐκδικήσεις, αἱ δολοφοναί, αἱ κλοπαί:

«Δοκεῖ μοι ἡ ψυχὴ, εἶπεν ὁ ἔλλην φιλόσοφος, καὶ τὸ σῶμα συμπαθεῖν πᾶλλήλοισ, καὶ ἡ μὲν τῆς ψυχῆς ἕξις ἀλλοιουμένη συναλλοιοῖ τὴν τοῦ σώματος μορφήν· πάλιν τε ἡ τοῦ σώματος μορφή ἀλλοιουμένη συναλλοιοῖ τὴν τῆς ψυχῆς ἕξιν»¹.

Ὅπως ὁ στρατιωτικὸς φέρει τὸ αὐστηρὸν ὕφος, ὅπερ ἐπὶ τέλος ἀποτυπῶται ἐπὶ τοῦ προσώπου του ἕνεκα ἀενάου τοιαύτης ψυχικῆς διαθέσεως, ὅπως ὁ διδάσκαλος, ὁ ἱερεὺς, ὁ κρεοπώλης, ὁ παθητικὸς παιδεραστής, ἀποκτῶσι φυσιογνωμικὸν ἴδιον τύπον ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῶν συνή-

¹ Ἀριστοτέλους Φυσιγνωμικὰ Κεφ. Δ'.

θων ψυχικῶν διαθέσεων ὑφ' ἧς διατελοῦσιν¹, οὕτω καὶ τοῦ αἰμοχαροῦς ἐγκληματικῆς τύπου (Type criminel) αἱ ψυχικαὶ διαθέσεις εἶνε τοιαῦται, ὥστε διατηροῦσιν εἰς διαρκῆ ἐρεθισμὸν ὠρισμένους μῦς², καθιστῶσι σφοδρότεραν τὴν κυκλοφορίαν, καὶ φέρουσιν ἐπὶ τοῦ κέντρου τῆς ἐκπορεύσεως τῶν συναισθημάτων—τοῦ ἐγκεφάλου,—αἱμάτων πληθῶραν, ἥτις διατηρεῖ τὸν ὀφθαλμὸν πλέοντα ἐν σκοτεινῷ αἵματος χρώματι· ὁ ἐρεθισμὸς ἐτέρων μυῶν διατηρεῖ τὰς ὀφρῦς συνεσταλμένας, τὴν κάτω σιαγόνα ὀγκώδη καὶ προέχουσαν πρὸς τὰ ἄκρα τῶν κλειδώσεων, ἐκ τῆς ἀενάου πιέσεως τῶν ὀδόντων, θέσιν ἣν συνήθως ἡ μορφή λαμβάνει διὰ πᾶσαν βίαίαν κίνησιν, τὸ κάτω χεῖλος λοξῶς διεσταλμένον, προσδίδον εἰς τὴν φυσιογνωμίαν τὴν ἰδιάζουσαν μορφήν ζῆφου σαρκώδους ἐξερεθιζομένου, καὶ τοῦ ὁποῦ οἱ μυκηθμοὶ δὲν διαφέρουσι κατὰ πολὺ τοῦ ἀπαισίου ἤχου τοῦ γέλωτος καὶ τῆς φωνῆς τῶν ἀνθρωπίνων συναδέλφων του.

Καὶ εἰς τοῦ προσητάτου τὴν φυσιογνωμίαν ἐν στιγμῇ ἀπειλῆς ἢ ἀναλογισμοῦ ἐκδικησεῶς τινος ἐπιχέεται συνήθως ἡ εἰδικὴ ἐκείνη σφραγίς, ἥτις μαρτυρεῖ τὴν σύλληψιν ἀπαισίων ἀποφάσεων· ὅταν ἡ κατάστασις αὕτη εἶνε διαρκῆς ἢ συνήθης, ἡ φυσιογνωμία προσλαμβάνει ἀνάλογον ἰδιάζουσαν ἔκφρασιν. Ἐνεκα τοιούτων ἰδιαζουσῶν ψυχικῶν καταστάσεων, ἰδιαιτέραν προσλαμβάνει ἔκφρασιν ἡ φυσιογνωμία τοῦ δολίου, ἀλλὰ μὴ αἰμοδόρων ἐνστικτῶν, κλέπτου, τοῦ λάγνου καὶ ἡδυπαθοῦς, παρέχουσα προφανῆ ἀντίθεσιν ἀπὸ ἐκείνην τοῦ ἐγκρατοῦς καὶ τοῦ σεμνοῦ. Ἐκεῖνου τὸ βλέμμα ἐν ἡδυπαθεῖ ἐκφράσει πλέει ἐν ὑγρῷ ἀχρόφ· ὁ δὲ ἀέναιος ἐρεθισμὸς τοῦ νευρικοῦ συστήματος τοῦ λάγνου, παρέχει εἰς τὸ καταπόρφυρον βλέμμα του ἰδιάζουσαν ἔκφρασιν ἀνησυχίας καὶ ἐπιθυμίας, προκαλουμένης ἐκ τῆς ταχυτέρας κυκλοφορίας καὶ τῆς συρροῆς αἵματος ἐπὶ τοῦ ἐγκεφάλου. Συνήθως χαρακτηρίζουσι τοῦτον ῥώθωνες διεσταλμένοι καὶ ἰδιαζούσης εὐστροφίας, χεῖλη παχέα καὶ προέχοντα, ἐν περιέργῳ ὁμοιότητι μὲ τὴν κλίσιν, ἣν γενικῶς λαμβάνουσι ταῦτα κατὰ τὴν γαῖαν ἡδυπότου τινὸς ὑγροῦ. Οὕτω τοῦ παθητικοῦ παιδραστοῦ ἡ μορφή προδίδει τὰς θηλυπρεπεῖς ἕξεις καὶ ἐκ τοῦ χαύνου βλέμματος καὶ ἐκ τοῦ συνόλου τῆς φυσιογνωμίας, ἡ δὲ ἀποτύπωσις ἐνίοτε τοῦ φύλου οὐτινος ἀντιποιεῖται τὰ χρέη, φθάνει μέχρι τοῦ βαδισματος, τῆς φωνῆς, τῶν σχημάτων, καὶ τοῦ εἶδους ἀκόμη τῆς γλώσσης ἣν ὁμιλεῖ.

Χαρακτηριστικὴν ἐπίσης φυσιογνωμικὴν ἀντίθεσιν, ὅσῳ καὶ αἱ ψυ-

¹ Tarde.

² Duchenne de Boulogne.

χικαὶ αὐτῶν διαθέσεις, παρέχει ἡ φυσιογνωμία τῶν δολίων κλεπτῶν ἀπὸ ἐκείνης τῶν αἰμοδόρων ἐγκληματιῶν. Τοῦ δολίου κλέπτου τοῦ μὴ ὄντος αἰμοχαρῶν ἐνστικτῶν, ἡ ὁμοία ἀπεχθοῦς γραίας φυσιογνωμία¹, ἔχει ἔκφρασιν μίγματος ὑποκρισίας πονηρίας καὶ ἀναιδείας². τὸ ἀνησυχὸν βλέμμα του, ἔνεκα ἀενάου προσοχῆς πρὸς ἀντίληψιν τῆς καταλλήλου στιγμῆς δι' ἐπιθεσιν, μεταπίπτει ἀκαριαίως ἀπὸ ἐκφράσεως πλήρους πονηρίας εἰς τοιαύτην ἀρρήτου ὑποκριτικῆς ἀγαθότητος. Ἡ ὄλη του ἔκφρασις καὶ στάσις, ὁμοία γαλῆς παρισταμένης εἰς ἐκλείψιν ἰχθύων, παρέχει εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς δυσπιστίαν καὶ εἶνε ἀποτύπωσις ὁμοίας στάσεως καὶ ἐκφράσεως ἣν πᾶν ἄτομον, ἐπιζητοῦν νὰ ἀφαιρέσῃ τι χωρὶς νὰ παρατηρηθῇ, λαμβάνει.

Αἱ τοῦ ὑπνωτιζομένου φυσιογνωμικαὶ ἐκφράσεις, ἀνάλογοι πρὸς τὰς εἰσηγήσεις τοῦ ὑπνωτίζοντος, δὲν εἶνε, νομίζομεν, ξέναι πρὸς τὸ θέμα. Ἄν τὸ ἐν καταληπτικῇ καταστάσει εὐρισκόμενον ἄτομον λαμβάνῃ φυσιογνωμικὴν ἔκφρασιν ἀνάλογον πρὸς τὴν εἰσηγουμένην ἰδέαν, ὅτε μὲν εἰς τὴν προσταγὴν τοῦ ὑπνωτίζοντος νὰ φονεύσῃ τινά, συσπῶν τὰς ὀφρῦς, σφίγγον τὰς σιαγόνας, διαστέλλον τὸ κάτω χεῖλος, ἐνῶ αἴφνης ἐπὶ τοῦ βλέμματος καὶ τῆς ὄλης φυσιογνωμίας ἀποτυπῶνται τῶν ἀπαισίων ἀποφάσεων του ἢ σφραγίς, ὅτε δὲ ἐπὶ τῇ εἰσηγήσει τοῦ νὰ κλέψῃ τινά, λαμβάνον τὴν χαρακτηριστικὴν ἔκφρασιν καὶ στάσιν τοῦ ἐπιθυμοῦντος δολίως νὰ ἀφαιρέσῃ τι, καὶ ἄλλοτε ἐπὶ τῇ εἰσηγήσει εὐχαρίστων ἰδεῶν, λαμβάνον ἀμέσως ἔκφρασιν εὐδαιμονίας καὶ ἀγαθότητος, διατὶ ἄρα γε νὰ δυσπιστῶμεν εἰς τὰς ἀποτυπώσεις καὶ τὴν ἐξ ἀναλόγου ἐνέργειαν διαρκῶν τοιούτων ψυχικῶν διεγέρσεων;

Σ'

Πάντα τὰ μέτρα ἀπεδείχθησαν ἀλυσιτελῆ πρὸς ἀνόρθωσιν τοῦ τοιούτου ἀντικοινωνικοῦ ὄντος· τούτῳ δὲ τῷ λόγῳ προβάλλεται ἀπὸ τινος τὸ σοβαρὸν δίλημμα, ἂν ἡ τοιαύτη τοῦ ἀτόμου κατάστασις εἶνε ἀποτέλεσμα μόνον τῆς ἐπηρείας τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου (ἀνατροφῆς, ἀγωγῆς, παραδειγμάτων κτλ.), ἢ αὕτη ὀφείλεται καὶ εἰς συμφύτους ὀργανικὰς ἀνωμαλίας. Τὸ πρᾶγμα δύναται νὰ ἔχῃ πολλὴν τὴν θεωρητικὴν ἀξίαν, ἀλλ' ὑπὸ τὴν ἔποψιν τοῦ κοινωνικοῦ συμφέροντος νομίζομεν ὅτι δύναται νὰ τὸ παρέλθωμεν ἄλυτον. Ἐφ' ὅσον τὰ προληπτικὰ μέτρα πολιτείας τινὸς δὲν κατῴρθωσαν νὰ ἐμποδίσωσι τὴν ἀνατροφὴν καὶ διάπλασιν τοιούτου ὄλως ἀποτροπαίου ἀντικοινωνικοῦ ὄντος, θέλει εἶσθαι με-

¹ Lombroso. ² Corre.

γάλη πολυτέλεια ἢ ἀπαίτησις πληρωμῆς ἰσοβίου ὑποτροφίας πρὸς νοσηλείαν του. Καὶ τίς ἀρνεῖται ὅτι ὁ πρακτικώτερος λόγος τῆς τιμωρίας τοῦ ἐγκληματιοῦ εἶνε ὄχι μόνον ὁ ἀποχωρισμὸς τοῦ ἤδη ἐγκληματίσαντος ἀπὸ τοῦ κοινωνικοῦ σώματος, διότι κατὰ τοῦτο μόνον περιοριζομένη ἢ μέριμνα τῆς πολιτείας περὶ τῆς ἀσφαλείας τῆς ἤθελεν εἶσθαι ἐλαχίστη, ἀλλ' ἢ ἀνάγκη ὅπως ἐμπνεύσῃ τὸν φόβον εἰς τοὺς διανοουμένους νὰ ἐπιχειρήσωσι τὴν προσβολὴν τῶν κοινωνικῶν συνθηκῶν; Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Μωϋσέως ἀναγνωρίζεται ἡ τοιαύτη ἀνάγκη· καὶ τὰς τότε βρομφαίας τῶν αὐτῶν πνευμάτων, δι' ὧν ἠπειλοῦντο αἱ κεφαλαὶ τῶν ἀμαρτησάντων, διεδέχθη ὁ χωροφύλαξ, ὁ δικαστὴς καὶ ὁ δήμιος. Δὲν γνωρίζω ποίαν τινὰ γνώμην θέλει τις σχηματίσει ὡς ἐπιστήμων περὶ τοῦ καταλογισμοῦ τοῦ τοιοῦτου ἐγκληματιοῦ, ἀλλ' ὡς δικαστὴς, ὡς δημόσιος λειτουργός, εἰς ὃν ἡ πολιτεία ἤθελεν ἀναθέσει τὴν φυλακὴν τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλείας τῆς, ἤθελεν εἶσθαι αὐτόχρημα δολοφονία κατὰ τοῦ συνόλου τοῦ κοινωνικοῦ ἀθροίσματος ἂν καὶ πρὸς στιγμὴν διενεοῖτο νὰ ἐφαρμόσῃ τοιαύτας ἀρχὰς περὶ τοῦ ἀξιοποίνου τῶν οὕτως ἐγκληματούντων. Καὶ τῶ ὄντι τὸν ἔσχατον διατρέχει κίνδυνον ἡ κοινωνικὴ ὑπαρξίς τῶν πολιτειῶν, ἐν αἷς τοιαῦται ἤθελον ἐπικρατήσῃ ἀρχαὶ κατὰ τὴν τιμωρίαν τῶν ἐγκληματῶν. Ἐν Γαλλίᾳ σκανδαλώδεις τινὲς ἐπὶ τῶ λόγῳ τούτῳ ἀπολύσεις κατηγορουμένων ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου τῶν ἐνόρκων, συνεκίνησαν ζωηρῶς τὴν κοινὴν γνώμην, πολλοὶ δὲ ἐν τῇ δημοσιογραφίᾳ καὶ ἐν ἐπιστημονικοῖς ἄλλοις συνεδρίοις ἔρρηξαν κραυγὴν οὐδύνης καὶ ἔκρουσαν τὸν κώδωνα τοῦ κινδύνου. Ὁ εἰσαγγελεὺς τοῦ Ἐφετείου τῶν Παρισίων ἐν ἀγορεύσει τοῦ τινι ἀνεγνώρισε τὴν ἀπόλυτον ἀνάγκην λήψεως νομοθετικῶν μέτρων, ὅπως ἐμποδίζεται ἡ ἀπόλυσις κατηγορουμένων οὗς τὸ δικαστήριον τῶν ἐνόρκων κρίνει ἀκαταλογίστους. Ἐπρότεινε δὲ ὅπως ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τίθηται ζήτημα εἰς τοὺς ἐνόρκους, ἂν ὁ κατηγορούμενος εἶνε ἐπιβλαβὴς εἰς τὴν κοινωνίαν, καὶ ἐπὶ τῇ καταφατικῇ των ἀπαντήσῃ, νὰ διατάσσεται ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου τῶν συνέδρων ἡ ἀθαιρξίς τοῦ οὕτω κρινομένου εἰς θεραπευτικὸν τι κατάστημα. Ἡ λύσις αὕτη μόνη εἶνε ἰκανὴ ὅπως μηδενίσῃ τὰ μέσα ἅτινα παραμένουσι πρὸς αὐτοσυντήρησιν τῶν πολιτειῶν, καὶ αἰτινες ὡς λόγον ὑπάρξουσιν ἔχουσι τὴν ἀνευτέρην ἐξασφάλισιν τῶν κοινωνικῶν ἀτόμων καὶ τὴν εὐημερίαν αὐτῶν. Ἀναμφισβητήτως δὲ ἡ ἐξασφάλισις καὶ ἡ εὐημερία τῶν ἀτόμων κινδυνεύει δι' οἰασθήποτε ἄλλης ἐνεργείας παρὰ διὰ τῆς ἐξοντώσεως τῶν ἀντικοινωνικῶν ὄντων καὶ τοῦ τρόμου, ὃν ἀνάγκη ἢ πολιτεία νὰ ἐμπνέῃ εἰς ἐκείνους οἷτινες, δι' οἰοσθήποτε λόγον εἶνε ἐπικίνδυνοι εἰς τὸ κοινωνικὸν σύνολον, ἀφοῦ ἡ ἐπέκτασις τῆς μορ-

φώσεως καὶ τῆς ἀναπτύξεως τῶν ἠθικῶν αἰσθημάτων ἐφ' ὅλων τῶν κοινωνικῶν στρωμάτων εἶνε χίμαιρα. Τὸ κοινωνικὸν σύνολον, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Spencer (principes de Sociologie), ἀπειλεῖται, ὡς πᾶς ὀργανισμὸς, διὰ τοῦ θανάτου πάντοτε, ὁσάκις ἐν τῶν ὀργάνων παύει τὴν λειτουργίαν του. Ἐκ τῶν ἀρχῶν τούτων καὶ ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν χρόνων μέχρι τῶν νεωτέρων πολιτειῶν τῆς σήμερον — καὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι καὶ ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ τὴν σήμερον ὑπάρχουσι καταδικαστικοὶ νόμοι κατὰ τῶν ἀέργων, — ποινὰὶ διάφοροι ἀπαγγέλλονται καὶ κατ' αὐτῶν ἔτι τῶν παθητικῶν ἀντικοινωνικῶν ὄντων, τῶν ἀέργων, τῶν μὴ συνεισφερόντων διὰ τὴν γενικὴν εὐημερίαν εἰς ἀντιστάθμισιν τῶν πρὸς συντήρησιν των καταναλισκομένων. Διότι πᾶσα κατανάλωσις χωρὶς καμμίαν μεταγενεστέραν ἀπόδοσιν πράγματός τινος ὠφελίμου διὰ τὴν ἀνθρωπότητα, ἀποτελεῖ δι' αὐτὴν ἀπώλειαν, τῆς ὁποίας αἱ συνέπειαι δύνανται νὰ φθάσωσι μέχρι τῆς καταστροφῆς τοῦ κόσμου¹ καὶ δικαίως ἢ οἰκονομολογικῇ ἐπιστήμῃ ἀποκαλεῖ κοινωνικὸν ἐγκλημα τὸ ἐλεεῖν ἄνευ ἐρέυνης². Ὅταν δὲ τοιαῦται ὑποβάλλονται ἐξ ἐνστικτοῦ αὐτοσυντηρήσεως ἀρχαὶ κατὰ τῶν μὴ συνεισφερόντων εἰς τὸ κοινωνικὸν σύνολον ὅ,τι καταναλίσκουσιν, εἶνε ἐπιτετραμμένον νὰ ἐπιζητήται ἡ φιλανθρωπία ὑπὲρ τῶν θετικῶς ἐργαζομένων κατὰ τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου; Ἡ ἐπιείκεια ὑπὲρ τούτων ἐχαιρετήθη καὶ ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐν Ἰταλίᾳ δι' αὐξήσεως τῶν ἐγκλημάτων, καὶ εἰς τὰς δύο ταύτας χώρας ἡ ἀραιώσις τῶν θανατικῶν ἐκτελέσεων ἐπέφερεν αὐξήσιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν δολοφονιῶν³. Διὰ τοῦτο ἐξ ἴσου εὐρίσκομεν ἐγκληματικὴν καὶ τὴν ἀδιαφορίαν τῶν πολιτειῶν πρὸς μὲρψωσιν καὶ διάπλασιν τῶν κοινωνικῶν τάξεων καὶ τὴν μὴ μέριμναν τούτων πρὸς ἠθικὴν ἀνόρθωσιν τῶν ἀνηλικῶν ἐγκληματιῶν ὅσω καὶ γὴν ἐπιζητουμένην περιθάλψιν, ἐν εἶδει τρυφεροῦ ἀσθενοῦς, τοῦ ἐγκληματιοῦ, ὡς ὑποθάλλουσαν τὸ ἐγκλημα καὶ ὑποσκάπτουσαν τὴν ἀσφάλειαν τῶν κοινωνιῶν. Φιλανθρωπότερον καὶ λογικώτερον ἤθελεν εἶσθαι ἂν ἅπανα αὕτη ἢ ἐσχάτως ἐκδηλωθεῖσα τάσις πρὸς ἀνακούφισιν τῶν ἐγκληματιῶν ἐστρέφετο πρὸς περίθαλψιν καὶ ἀνακούφισιν τῶν θυμάτων των, τῶν ὀρφανῶν καὶ χηρῶν, ἀπὸ τῶν ὁποίων δολοφόνος χεῖρ ἀφῆρπασε τὸν προστάτην των.

Z'

Ὁ δευτερός ἐγκληματικὸς χαρακτήρ περιλαμβάνων πάντας τοὺς τυχαίους ἐγκληματίας, δὲν παρέχει διάφορον τύπον τοῦ κοινοῦ τῶν ἀνθρώ-

¹ Feré. ² Léon Say. ³ Bournet.

πων, καὶ εἶνε ὀλιγώτερον ἀπομεμακρυσμένος τῶν βασιλευόντων κοινῶς ἠθικῶν αἰσθημάτων¹.

Ἐκτὸς ὅμως ἐκείνων, οἵτινες μὴ ἐπιζητοῦντες τὴν διάπραξιν τῶν ἀντικοινωνικῶν πράξεων, δὲν ἔχουσιν ἐν τούτοις ἀρκούντως ἀνεπτυγμένα τὰ ἠθικὰ αἰσθήματα ὅπως καὶ ἀποφεύγῃ ταύτας, εἰς τοὺς τυχαίους ἐπίσης ἐγκληματίας ἀνήκουσιν, ὡς εἴπομεν, καὶ ἐκεῖνοι οἵτινες προσβαλλόμενοι ἐνίοτε εἰς τὰ ἀπόλυτα αὐτῶν ἐγωϊστικὰ ἔνστικτα παρασύρονται εἰς πράξεις, αἵτινες, ὅσονδήποτε ἀπεχθεῖς καὶ ἀν ὄσι, δὲν τείνουσιν ἢ εἰς τὴν ἱκανοποίησιν προσβληθείσης ἐλευθερίας, κατὰ τὴν ἔννοιαν ἣν ἕκαστος ἀναλόγως τῆς μορφώσεώς του ἔχει καὶ διὰ μέσων ἀναλόγων ταύτης. Ἀναμφισβητήτως εἰς τοιούτας κοινωνικὰς παραβάσεις ὑπόκεινται συνηθέστερον οἱ ἐστερημένοι ἀνωτέρας τινὸς ἠθικῆς διαπλάσεως καὶ εἰς βαθμὸν ἐνίοτε ἀκατάληπτον δι' ἀνωτέραν τινὰ τάξιν ἀτόμων, ἀλλ' ἐκ τῶν τοιούτων παραπλανήσεων δὲν ὑπάρχει εἰς ἄνθρωπος ὅστις δύναται νὰ θεωρήσῃ ἑαυτὸν ἀπηλλαγμένον, διότι τὰ ἐγωϊστικὰ ἔνστικτα εἶνε σύμφυτα τῷ ἀνθρώπῳ. Καὶ ὁ πλέον ἐντιμος ἄνθρωπος, ὁ ἀνωτέρας ἠθικῆς διαπλάσεως, δύναται κατὰ τὴν ἔννοιαν ταύτην νὰ γίνῃ ἐγκληματίας, ὑποπίπτων εἰς τυπικὴν παράβασιν τῶν ὑπὸ τῆς γενικῆς θελήσεως τῶν ἀτόμων ὀριζομένων ὡς ἐγκλήματα· διὰ τοῦτο δὲ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐγκλημάτων τῆς αὐτῆς φύσεως ἐξαρτᾶται ἀσφαλῶς ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν προκλητικῶν αἰτιῶν, αἵτινες εἶνε αἱ ἄμεσοι αἰτίαι τῶν τοιούτων ἀποπλανήσεων τοῦ λογικοῦ καὶ διαταράξεως τῆς κανονικῆς ἐνεργείας τοῦ ὀργανισμοῦ. Ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἕκαστος σέβεται τὰ δικαιώματα καὶ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἄλλου, ἢ δὲ ἐξουσία ἴσταται ἀμερόληπτος καὶ ἄμεσος ἀρωγὸς τοῦ τυχόν καταπιεζομένου, σπεύδουσα εἰς τὴν τιμωρίαν τοῦ ἀδικούντος καὶ τὴν ἀνόρθωσιν τῆς προσβληθείσης ἐλευθερίας τοῦ ἀδικηθέντος, εἶνε ἀναμφισβήτητος ὅτι τὰ ἔνεκα ἐξωτερικῶν προκλητικῶν αἰτιῶν τυχαῖα ἐγκλήματα (crimes par emportement) εἶνε σπάνια, ἢ δὲ πληθώρα τοιούτων ἐγκλημάτων δεόν νὰ καταλογισθῇ ἐξ ἴσου καὶ εἰς τὴν ἀτελεῖ μὲρφοσιν τῶν πολιτῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς ἔλλειψιν ἢ ἐξαχρείωσιν τῆς ἐξουσίας.

Λουκάς Νάκος

¹ Garofalo.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ

216 ΤΟΥ ΕΜΠΟΡΙΚΟΥ ΝΟΜΟΥ

ΥΠΟ

Π. ΧΡΥΣΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ

(ΑΝΤΑΓΓΙΛΗΤΗΣΙΣ εἰς τὸν κ. Ἐπ. Ἐμπειρῖκον, ἐμμένοντα εἰς τὴν γνώμην περὶ ἀφομοιώσεως τοῦ ἐμπορικοῦ ἡμῶν νόμου πρὸς τὸν ἀγγλικὸν ὡς πρὸς τὴν ἔκτασιν τῆς εὐθύνης τοῦ κυρίου τοῦ ὑπαιτίου τῆς συγκρούσεως πλοίου. Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ νομικῷ τμήματι τοῦ «Παρνασσού»).

Κύριοι,

Ὁ ἀξιότιμος συναδελφος ἡμῶν κ. Ἐμπειρῖκος, ἀπαντῶν εἰς τὴν ἐπὶ τῆς προτάσεως αὐτοῦ μελέτην μου, ἀφοῦ ἐν τῇ διακρινούσῃ αὐτὸν ἀβρότητι περὶ τοὺς τρόπους πολλὰ εἶπεν εὐφημα περὶ ἐμοῦ καὶ τῆς μελέτης μου ταύτης, ἣν ἐχαρακτήρισεν ὡς θεωρητικὴν, προσέθηκεν ὅτι αὐτός, ἀκόλουθῆσας τὴν ἀτραπὸν τῆς πρακτικῆς τοῦ ζητήματος μελέτης, κατέληξεν εἰς ἀντίθετον τοῦ ἐμοῦ συμπέρασμα.

Αἱ θεωρίαι, αἵτινες ἄγουσιν εἰς ἀντίθετον συμπέρασμα ἐκείνου, εἰς ὃ ὀδηγεῖ ἢ ὀρθῶς διεξαγομένη πρακτικὴ τῶν ζητημάτων μελέτη, εἰσι τοσαύτης ἐκτιμήσεως ἀξίαι, ὅσης καὶ αἱ φιλοσοφικαὶ θεωρίαι τοῦ δόκτορος πασῶν τῶν ἐπιστημῶν Pangloss, ὃν γνωρίζει ἡμῖν ὁ Βολταῖρος ἐν τινι τῶν κλασικῶν αὐτοῦ διηγηματιῶν. Ἄλλως τε δὲ αἱ γενικαὶ θεωρίαι δὲν ἔχουσι πολλὴν σχέσιν πρὸς τὸ περὶ οὗ πρόκειται θέμα, διότι ἐξ ὅλων τῶν κλάδων τοῦ δικαίου ὁ τοῦ ἐμπορικοῦ οὐ μόνον δὲν ὑπετάχθη εἰς τὰς γενικὰς θεωρίας, ἀλλὰ τούναντίον ἠνάγκασε τὸν νομοθέτην νὰ διαγράψῃ ἰδιάζοντας κανόνας ἐν τῇ ρυθμίσει τῶν ἐμπορικῶν, καὶ εἰδικώτερον τῶν ναυτιλιακῶν σχέσεων, συμφώνως πρὸς τὰς ἀνάγκας τοῦ κατὰ θάλασσαν ἐμπορίου καὶ τῆς ναυτιλίας, ὅπως μὴδὲν εἰς τὴν λειτουργίαν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῶν ἐπιπροσθῇ πρόσκομμα, προκύπτον ἐκ τῶν γενικῶν τοῦ δικαίου ἀρχῶν καὶ κανόνων. Διὰ τοῦτο δὲ παρ' ἅπασιν τοῖς ἔθνεσιν ἰδία νομοθεσία διέπει τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν ναυτιλίαν, ἰδία δικονομικαὶ διατάξεις καθιερώθησαν ἐν τῇ ἐκδικάσει τῶν ἐμπορικῶν καὶ ναυτικῶν διαφορῶν, πολλαχοῦ δὲ καὶ ἰδία ἴδρυνται δικαστήρια διὰ τὰς

ἐμπορικές, καὶ ἴδια διὰ τὰς ναυτικές δίκας, ὅπως διάφορα τὴν σύνθεσιν πρὸς τὰ πολιτικά δικαστήρια. Καὶ αὐτός ὁ θεσμός τῆς διὰ τῆς παραχωρήσεως τοῦ πλοίου καὶ τοῦ ναύλου ἀπαλλαγῆς τοῦ πλοιοκτῆτου τῆς περαιτέρω ὑποχρέωσος διὰ τὰς πράξεις καὶ τὰ πταίσματα τοῦ πλοιάρχου, εἰς ὃν ἀφορᾷ ἡ συζήτησις, ὅπως ἀσυμβίβαστος πρὸς τοὺς κανόνας τοῦ κοινοῦ δικαίου, καθ' ἃ ἀνεπτύχθη ἐν τῇ πρώτῃ μελέτῃ μου, ὑπὸ ἡγερέθη ἐκ τῶν ἰδιαιτέρων ἀναγκῶν καὶ περιστάσεων τῆς ναυτιλίας καὶ τοῦ κατὰ θάλασσαν ἐμπορίου.

Ὁ κ. Ἐμπειρικός, ἀντικρούων τὴν γνώμην μου ὅτι ἡ Ἑλλάς, ἀπώτατα τῶν Βρεττανικῶν χωρῶν κειμένη, δὲν ἔχει λόγον τινὰ ὑπέριτερον, ἵνα μιμηθῆ τὴν ἀγγλικὴν νομοθεσίαν, ἀδιαφοροῦσα περὶ τῶν νομοθεσιῶν τῶν λοιπῶν ἐν τῇ Μεσογείῳ εὐρωπαϊκῶν κρατῶν, παρατηρεῖ ὅτι «ὁ συλλογισμὸς οὗτος ὑπὸ ἀπατηλῶν ὅπως πρόσχημα παρουσιάζεται», ἐπάγων τὰ ἐξῆς: «Ἐὰν τὸ ζήτημα τῆς ἐκλογῆς νόμου δέον νὰ ὑποκύπτῃ » εἰς ἐκεῖνο τῆς πλειονότητος, καὶ νὰ γεννᾶται ἔμμεσος ἢ ἄμεσος ὑποχρέωσις παντὸς κράτους πρὸς παραδοχὴν τοῦ νόμου, ὃν τὰ πλείονα » τῶν κρατῶν ἔχουσιν ἀναγράψαι ἐν τῷ ἰδίῳ κώδικι, τότε τὸ ἀξίωμα » τοῦτο θὰ ἦτο ὅπως παρακεκινδυνευμένον».

Ὁ κ. συνάδελφος δὲν ἐξηγεῖ τοὺς λόγους, εἰς οὓς στηρίζει τὴν γνώμην αὐτοῦ, ἣν ἐκφέρει τῷ ὄντι ὡς ἀξίωμα, ὅπερ ὅμως, ἄς μοι ἐπιτρέψῃ νὰ εἶπω, δὲν ἠρύσθη ἐκ τῆς πρακτικῆς μελέτης τῶν ναυτικῶν νομοθεσιῶν ἢ τῶν ἀναγκῶν τῆς ἐμπορικῆς ναυτιλίας. Ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ ἀστικοῦ τινος νόμου, ἢ τοιαύτη γνώμη ἤθελεν εὖρει συνηγόρους πολλὰς ἐπιστημονικὰς αὐθεντίας, διότι ἐν τῷ ἀστικῷ δικαίῳ ἢ διαφορὰ τῶν ἠθῶν, τῶν ἐθίμων, τοῦ φυλετικοῦ χαρακτῆρος, τοῦ κλίματος κτλ. παράγει καὶ τὴν διαφορὰν νομικῶν ὀρισμῶν. Ἐκ τούτου δὲ ὅσοι λαοί, τοσοῦτοι καὶ ἀστικοὶ κώδικες. Τούναντιον ὅμως πᾶν ὅ,τι συνδέεται πρὸς τὴν ναυτιλίαν ἀποτελεῖ μέρος τοῦ διεθνοῦς δικαίου, διότι ἐκ τῶν αὐτῶν ἀναγκῶν ἔδει νὰ προκύψωσι παρ' ἅπασιν τοῖς λαοῖς οἱ αὐτοὶ νόμοι, τὰ αὐτὰ ἔθιμα. Τούτων ἕνεκα διάσημος νομοδιδάσκαλος, ἐκ τῆς πεφωτισμένης τῶν πραγμάτων μελέτης σχηματίσας τὴν γνώμην αὐτοῦ, λέγει ὅτι ὁ μὲν χεῖριστος τῶν ἀστικῶν κωδικῶν ἤθελεν εἶνε ὁ προωρισμένος εἰς ῥύθμισιν τῶν ἰδιωτικῶν σχέσεων ἀπάντων τῶν λαῶν, ἐν ᾧ τούναντιον ὁ ἀριστος ναυτικός κώδιξ ἤθελεν εἶνε ὁ προωρισμένος νὰ ἐφαρμοσθῆ εἰς πάντα κοινῶς τὰ κράτη. Οὐδὲν δὲ τῶν μελῶν τοῦ ἡμετέρου τμήματος ἀγνοεῖ τὴν κατὰ τὰ τελευταῖα ἰδίως ἔτη προσπάθειαν διαφόρων ἐν Ἑυρώπῃ ἐπιστημονικῶν συλλόγων, ὅπως εἰσαχθῶσιν εἰς τὰς ναυτικές νομοθεσίας τῶν διαφόρων κρατῶν μεταρρυθμίσεις, αἴρουσαι τὰς μεταξὺ τῶν

νομοθεσιῶν τούτων οὐσιώδεις διαφορὰς καὶ προλειαινῶσαι τὴν ὁδὸν τῆς παραδοχῆς ἐνὸς διεθνοῦς ναυτικοῦ κώδικος. Συνηγοροῦσι δὲ κατὰ κανόνα οἱ τοιοῦτοι ἐπιστημονικοὶ σύλλογοι ὑπὲρ ἐκείνων τῶν νομοθετικῶν διατάξεων, αἵτινες ἀπαντῶσι κοινὰ εἰς τὰς πλείστας ναυτικές νομοθεσίας.

Τὴν δὲ γνώμην τοῦ κ. Ἐμπειρικοῦ, ὅτι ἡ πλειονότης τῶν θαλασσιῶν σκαφῶν, ἣν κέκτηται ἡ Ἀγγλία, καὶ ἡ διέπουσα ταύτην νομοθεσία δέον νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὑπογρμμὸς ἐν τῇ ρυθμίσει τῶν νομοθεσιῶν τῶν ἄλλων κρατῶν, οὐδ' ἐκ τῶν Ἀγγλῶν νομομαθῶν ὑπεστήριξέ τις.

Συγγέων ὁ ἀξιότιμος συνάδελφος τοὺς νομικοὺς κανόνας περὶ καταλογισμοῦ τῶν ἐκ τῆς συγκρούσεως παραγομένων ἐνοχῶν κατὰ τὸν γαλλικὸν ἐμπορ. νόμον πρὸς τὴν ἔκτασιν τῆς εὐθύνης τοῦ πλοιοκτῆτου, μοὶ ἀποδίδει ἀνακριβῶς ὅτι παρέστησα, ὡς πρὸς τὸ πρῶτον θέμα, τὰς τῶν ἄλλων κρατῶν νομοθεσίας ὁμοίας τῇ γαλλικῇ.

Δὲν εἶνε ὡσαύτως ἀκριβὲς τὸ ρηθὲν ὑπὸ τοῦ κ. Ἐμπειρικοῦ, ὅτι ὁ γαλλικὸς ἐμπορικὸς νόμος εἶνε ἀτελής, καθ' ὅτι δὲν προνοεῖ περὶ τῶν ὀφειλομένων ἀποζημιώσεων εἰς τοὺς κληρονόμους τῶν πνιγέντων ἢ ἄλλως ἀποθανόντων ἕνεκα τῆς ὑπαιτίου συγκρούσεως κτλ. Τὰ θέματα ταῦτα, ἄσχετα πρὸς τοὺς κανόνας τῆς ναυτικῆς ἢ ἐμπορικῆς νομοθεσίας, διέπονται πανταχοῦ ὑπὸ τῶν γενικῶν διατάξεων τοῦ ἀστικοῦ δικαίου περὶ τῶν ἐξ ἀδικήματος ἢ οἰονεὶ ἀδικήματος παραγομένων ἐνοχῶν.

Ἡ περικοπή, ἣν ἀνέγνωσεν ἐκ τοῦ προλόγου τοῦ περὶ συγκρούσεως διεθνοῦς κώδικος τοῦ Autran, ἐξηγεῖ τὰ αἷτια τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν συγκρούσεων κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους καὶ τῶν δυσχερειῶν, αἵτινες παρουσιάζονται ἐν τῷ κανονισμῷ τῶν ὀφειλομένων ἀποζημιώσεων, τὰς ἀμφισβητήσεις περὶ τοῦ ἐφαρμοστέου νόμου, τῆς δικαστικῆς ἀρμοδιότητος ὑπὸ διεθνή ἔποψιν, κτλ. Ἀλλὰ ταῦτά εἰσιν ὅπως ἄσχετα πρὸς τὸ ἀσχολοῦν ἡμᾶς θέμα.

Αἱ δὲ στατιστικαὶ πληροφορίες περὶ τε τῶν ἐκ συγκρούσεων ἐπελθουσῶν ἀπωλειῶν ἀτμοπλοίων καὶ περὶ τῶν ἐκ τούτων ἀβαριῶν, ἄς παρατίθωσιν ὁ κ. Ἐμπειρικός, ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσωσιν ἐν τῷ ὑπὸ μελέτην θεματι, ἐὰν ἐδήλουν πόσαι ἐκ τῶν συγκρούσεων τούτων προήλθον ἐξ ὑπαιτιότητος, πόσαι ἐξ ἀμφιβόλου αἰτίας, καὶ πόσαι ἐξ ἀνωτέρας βίας. Ἡ πληροφορία αὕτη ἤθελε καταδειξῆ διὰ τῶν ἀριθμῶν ὅτι αἱ ἐξ ὑπαιτιότητος συγκρούσεις, περὶ ὧν πρόκειται, δὲν εἶνε αἱ συχνότερον συμβαίνουσαι. Ἐποπλασιασθήσαν δὲ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους αἱ συγκρούσεις, ὡς ἀνεπτύξε πρὸ τοῦ Autran ὁ ἐμπειρότατος περὶ τὰ ἐν τῇ πράξει συμβαίνοντα de Courcy, ἐκ τῆς ἐν τῷ νῦν πληθῆος τῶν ἐν τῷ πελάγει συναντωμένων ἀτμοπλοίων καὶ τῆς ὁσημέραι ἀναπτυσσομένης διὰ τῶν τελειο-

τέρων ἀτμομηχανῶν μείζονος αὐτῶν ταχύτητος. Διὰ τοῦτο τὰ ναυτικά κράτη ἀσχολοῦνται διηλεκῶς εἰς τὴν ἐξεύρεσιν τελειότερου κατὰ τὸ δυνατὸν κανονισμοῦ περὶ τῶν ληπτέων μέτρων πρὸς ἀποφυγὴν τῶν συγκρούσεων. Ἐντὸς δὲ τῆς τελευταίας δεκαετίας ἀλλεπαλλήλους ὑπέστη τροποποιήσεις ὁ κανονισμὸς οὗτος, φέρων διεθνῆ χαρακτηριστῆρα· ὁ δὲ ἤδη ἰσχύων πρόκειται νὰ ἀντικατασταθῇ δι' ἑτέρου ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀποφάσεων ἐπισήμου διεθνoῦς συνεδρίου, συνελθόντος ἐν Βασιγκτῶνι τῷ 1890.

Παραλείπων ἄλλα τινὰ θέματα τῆς ἀπκντήσεως τοῦ κ. Ἐμπειρῖκου, τὰ μὲν ἀλυσιτελῆ πρὸς τὸ προκείμενον ζήτημα, τὰ δέ, ἃς μοι ἐπιτρέψῃ ὁ κ. συνάδελφος νὰ εἶπω, καταφαίνοντα ὅτι ἀνακριβῶς ἀντελήφθη τῆς ἐννοίας περικοπῶν τινῶν τῆς μελέτης μου, περιορίζομαι νὰ ἀναφέρω τὰ ἑξῆς.

Ὁ κ. Ἐμπειρῖκος συνηγορεῖ μὲν ὑπὲρ τῆς ἀγγλικῆς νομοθεσίας, δυσμενέστατα ὅμως διάκειται πρὸς τοὺς Ἄγγλους, παριστῶν αὐτοὺς ὡς ἐργαζομένους συστηματικῶς, ὅπως καταπνίξωσι τὴν ὀσημέραι ἀναπτυσσομένην ἀτμὴν ἡμῶν ναυτιλίαν. Οὐδαμῶς προτίθεται νὰ ἀμφισβητήσῃ τὴν ἀκρίθειαν τοῦ τοιοῦτου τοῦ ἀξιοτίμου συναδέλφου ἰσχυρισμοῦ, ἀμφισβητῶ ὅμως τὴν ὀρθότητα τῶν ἐπιχειρημάτων, εἰς ἃ στηρίζει τὴν γνώμην του ταύτην.

Πρῶτον τοιοῦτον ἐπιχείρημα φέρει ὅτι οἱ Ἄγγλοι, ὅπως ἀνακῶσιν τὴν πρόδον τῆς ἡμετέρας ἀτμῆρος ναυτιλίας, ἐπενόησαν καὶ ἐφήρμοσαν κατὰ τῶν ἐλληνικῶν ἀτμοπλοίων τὸ μέτρον νὰ μὴ ἐπιτρέπωσι τοῖς Ἑλλήσι πλοιάρχοις νὰ φορτῶνσι κατὰ τὸ δοκοῦν τὰ ἀτμόπλοια αὐτῶν, παρουσιάζοντες ὡς πρόσχημα, κατὰ τὸν κ. Ἐμπειρῖκον, τὴν πρόνοιαν περὶ σωτηρίας τῶν πληρωμάτων τῶν ἀτμοπλοίων, ἐκτιθεμένων εἰς κίνδυνον ἕνεκα τῆς ὑπερφορτώσεως.

Τὸ μέτρον τοῦτο, ὅπερ ἐφηρμόσθη κατὰ πρῶτον εἰς αὐτὰ τὰ ἀγγλικά σκάφη, ἀνεκοίνωσεν ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις εἰς τε τὰς ἄλλας κυβερνήσεις καὶ τὴν ἐλληνικὴν, πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς διεθνoῦς, οὕτως εἰπεῖν, ἀπαγορεύσεως τῆς ὑπερφορτώσεως τῶν θαλασσίων σκαφῶν. Συνέβη δ' ὅπως τινὲς ἐξ ἡμῶν νὰ ἴδωτε ἀτμόπλοια φορτηγά, φέροντα ἐν τῷ μέσῳ ἑκατέρας τῶν πλευρῶν αὐτῶν γεγραμμένον διὰ λευκοῦ χρώματος μικρὸν κύκλον, τεμνόμενον δι' ὀριζοντίου γραμμῆς. Τὸ σημεῖον τοῦτο, προσδιοριζόμενον μετὰ πολλοὺς καὶ πολυπλόκους ὑπολογισμοὺς καὶ καταμετρήσεις τῶν διαστάσεων τοῦ πλοίου, δείκνυσι κατ' ἀνώτατον ὄρον τὸ βῦθισμα, ὅπερ δύναται ἀκινδύνως νὰ λάβῃ τὸ ὑπὸ φορτίον πλοῖον. Ἀλλὰ καὶ πρὶν ἢ ἡ Ἄγγλια ἐφαρμόσῃ τὸ τοιοῦτον μέτρον, οἱ συγγραφεῖς, ἔχοντες ὑπ' ὄψει τὰ ἐν τῇ πράξει συμβαίνοντα, ἤτοι καταποντισμοὺς πλοίων καὶ ἀβαρίας

τῶν φορτίων αὐτῶν ἕνεκα τῆς ὑπερφορτώσεως, ἐκάκιζον τὸν ἐμπορικὸν νόμον, μὴ διατάσσοντα δευτέραν τοῦ πλοίου ἐπίσκεψιν μετὰ τὴν φόρτωσιν, ἀκριβῶς πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς παρεμποδίσεως τῆς ὑπερφορτώσεως, καὶ τῆς προλήψεως τῶν ἐξ αὐτῆς δυστυχημάτων. Οἱ δὲ πρακτικώτατοι Ἄγγλοι ἐφήρμοσαν καταλληλότερον σύστημα, ὅπερ, ὡς ἀφορῶν εἰς τὴν γενικὴν ἀσφάλειαν, γενήσεται, προϊόντος τοῦ χρόνου, παρὰ πάντων ἀποδεκτόν.

Δὲν εἶναι ἀκριβὲς τὸ ρηθὲν ὑπὸ τοῦ κ. Ἐμπειρῖκου, ὅτι ἐν Ἄγγλια ἐμμένουσιν εἰς τὴν ἐξάρεσιν τῶν ὑπὸ ἐλληνικὴν σημαίαν πλοίων ἐν τοῖς περὶ φορτώσεως σιτηρῶν συμβολαίοις, πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς καταπολεμήσεως τῆς ἐλληνικῆς σημαίας. Τὸ μέτρον τοῦτο εἶχεν ἐφαρμοσθῆ πρὸ ἐτῶν ἐν Ἄγγλια, ἕνεκα τῶν καταχρήσεων τῶν ἐλλήνων ἐμποροπλοιάρχων, καταδολιευομένων τοὺς φορτωτάς. Ἄλλ' ἤδη εὐτυχῶς δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι οἱ Ἕλληνες πλοίαρχοι καὶ πλοιοκτῆται, κατανοήσαντες ὅτι ἡ καλὴ πίστις εἶνε τὸ ἄριστον ἐφόδιον εἰς τὸν θέλοντα νὰ προοδεύσῃ, εὐσυνειδητῶς δὲ ἀπὸ ἱκανῶν ἤδη ἐτῶν τὸ ἔργον αὐτῶν ἀσχοῦντες, ἀνέκτησαν τὴν πίστιν, ἧς πρότερον ἐστεροῦντο, καὶ συνεπῶς ὁ ὕβριστικὸς ἐκείνος ὄρος διὰ τὴν ἡμετέραν ναυτιλίαν ἤρθη τανῦν, τῶν ἐλληνικῶν ἐμπορικῶν πλοίων γινομένων δεκτῶν εἰς τὰς φορτώσεις καὶ τῶν προπωλουμένων σιτοφορτίων, εἰς ἃ κυρίως ἐφηρμόζετο ὁ ἀποκλεισμὸς τῶν ἐλληνικῶν πλοίων, ὡς αὐτὰ τὰ ἀγγλικά πλοῖα. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ παρασιωπήσωμεν ὅτι μεταξύ τῶν ἐλληνικῶν ναυτικῶν οἴκων, τῶν συντελεσάντων κυριώτατα εἰς τὴν ἀνόρθωσιν τῆς πίστεως τῆς ἐμπορικῆς ἡμῶν ναυτιλίας, καταλέγεται καὶ ὁ οἶκος, εἰς ὃν ἀνήκει ὁ ἀγαπητὸς ἡμῶν συνάδελφος κ. Ἐμπειρῖκος.

Τὸ δὲ μέτρον τῶν ἀγγλικῶν ἀσφαλιστικῶν ἐταιριῶν νὰ ἐπιβάλλωσιν εἰς τὰ ἀσφαλιζόμενα ὑπ' αὐτῶν ἐλληνικὰ ἀτμόπλοια Ἄγγλους μηχανικούς ἔχει ἀφορμὴν κυρίαν τὸ ὅτι παρ' ἡμῖν ἕνεκα, πολλῶν λόγων, οὓς δὲν πρόκειται νὰ ἐξετάσωμεν ἤδη, δὲν ἐκανονίσθησαν εἰσέτι προσόντα τῶν διευθυνόντων μηχανὰς ἀτμοπλοίων, οὗ ἕνεκα δύναται παρ' ἡμῖν οἰοσθῆποτε νὰ ἀναλάβῃ τὴν διεύθυνσιν μηχανῆς ἀτμοπλοίου οἰοσθῆποτε. Ἡ ἔλλειψις εἶνε μὲν σπουδαιότατη, δὲν πρόκειται ὅμως ἤδη περὶ τοῦτου, ἀλλὰ περὶ τοῦ ὅτι καὶ τὸ μέτρον τοῦτο, ὡς καὶ τὰ προεκτεθέντα, δὲν εἶνε ἐκεῖνα, ἅτινα δύναται νὰ χαρακτηρίσωσιν ὡς δυσμενεῖς τοὺς Ἄγγλους πρὸς τὴν ἡμετέραν ἐμπορικὴν ναυτιλίαν.

Τέλος ὁ κ. Ἐμπειρῖκος, ἐπικαλούμενος καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ δικαίου ὑπὲρ τοῦ ἀγγλικοῦ νόμου, ἀπορεῖ πῶς δύναται νὰ θεωρηθῆ ἐπιωφελεῖς τῇ ἡμετέρᾳ ναυτιλίᾳ ὁ ἰσχύων θεσμὸς, ὅστις στερεῖ τοὺς πλοιοκτῆτας τῆς

περιουσίας αὐτῶν ἀθαιρέτως», ὡς ἀθαιρέτον χαρακτηρίζων τὸ δικαίωμα τοῦ ἰδιοκτητοῦ τοῦ ὑπαιτίου τῆς συγκρούσεως πλοίου νὰ ἀπαλλάσσῃται τῆς περαιτέρω ὑποχρέωσος διὰ τῆς παραχωρήσεως τοῦ πλοίου καὶ τοῦ ναύλου. Ἐπικαλεῖται δὲ καὶ τὴν γνώμην τοῦ ἐντρίβεστάτου εἰς τὰ τῆς ναυτιλίας κ. Μεταξᾶ, διευθυντοῦ διαφόρων ἐν Ρουμανίᾳ ἀσφαλιστικῶν ἐταιριῶν, θεωροῦντος ἄδικον ὁ μὲν κύριος τοῦ ὑπαιτίου τῆς συγκρούσεως πλοίου, βυθισθέντος ἕνεκα τῆς συγκρούσεως, εἰς οὐδεμίαν νὰ ὑποχρεῶται ἀποζημιῶσιν, τούναντίον δὲ ὁ κύριος τοῦ ὑπαιτίου τῆς συγκρούσεως πλοίου, ὑποστάντος ἐκ τῆς συγκρούσεως βλάβην μόνον μικρὰν ἢ μεγάλην, νὰ παρέχῃ ἀρκούσαν ἀποζημιῶσιν διὰ τῆς παραχωρήσεως τοῦ πλοίου τούτου μετὰ τοῦ ναύλου.

Ὁ κανὼν τῆς διὰ τῆς παραχωρήσεως ἀπαλλαγῆς τοῦ πλοιοκτητοῦ τῆς περαιτέρω εὐθύνης στηρίζεται εἰς τὴν ἀρχήν, ὅτι οὗτος δὲν κινδυνεύει πλέον ἐκείνου, ὃ ἐνεπίστευσεν εἰς τὴν ἐπιμέλειαν ἐτέρου, ἤτοι τοῦ πλοιάρχου. Τὴν ὀρθότητα δὲ τῆς ἀρχῆς ταύτης, καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν τοῦ ὠφελίμου, ἀνέπτυξα διὰ μακρῶν ἐν τῇ προηγουμένη μελέτῃ μου, καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν τοῦ δικαίου, οὐδὲν δὲ τῶν ἐπιχειρημάτων ἐκείνων ἀντιλέγει ὁ κ. Ἐμπειρῆκος. Ἄλλ' ἐὰν ἤθελε συμβῆ ἵνα αὐτὸς ὁ πλοιοκτήτης ἢ πλοίαρχος, ἐννοεῖται ὅτι εἶνε ὑπεύθυνος ἀπεριορίστως, μὴ ὠφελούμενος ἐκ τοῦ ἄρθρου 216 τοῦ ἐμπορικοῦ νόμου, εἴτε ἐβυθίσθη τὸ πλοῖον αὐτοῦ ἐκ τῆς συγκρούσεως, εἴτε σώζεται ἀσινές. Ποιοῦμαι δὲ τὴν διάκρισιν ταύτην, διότι ὁ κ. Μεταξᾶς ἐν τῇ περικοπῇ τῆς ἐκθέσεως αὐτοῦ, ἦν ἀνέγνωσεν ὁ κ. Ἐμπειρῆκος, φαίνεται φρονῶν ὅτι ἡ διάταξις τοῦ ἄρθρου 216 ἀφαρᾶ καὶ εἰς τὸν ὑπαίτιον τῆς συγκρούσεως πλοιοκτήτην, ὄντα πλοίαρχον τοῦ ἴδιου πλοίου.

Σπουδαιότερον ὅμως, δύναται τις εἰπεῖν, εῦρηται ἐν τῇ εἰρημένῃ περικοπῇ τῆς ἐκθέσεως τοῦ κ. Μεταξᾶ ἐπιχειρημα, ὅτι κακῶς ὁ νόμος δὲν περιλαμβάνει εἰς τὴν παραχώρησιν καὶ τὴν ἠσφαλισμένην τοῦ παραχωρουμένου πλοίου ἀξίαν.

Τὸ ζήτημα τοῦτο παρουσιάσθη ἐν Γαλλίᾳ ἀπὸ τοῦ 1841, ὅτε συνεζήτητο ὁ νόμος, ὃ δούς τὴν εὐρυτέραν ἔννοιαν εἰς τὸ ἄρθρον 216. Ὁ Dalloz, κηρυχθεὶς ὑπὲρ τῆς γνώμης νὰ μὴ περιλαμβάνηται καὶ ἡ ἀσφάλεια εἰς τὴν παραχώρησιν, ἀπηύθυνε τότε πρὸς τὴν Γαλλικὴν Βουλὴν μακρὰν περὶ τούτου ἐκθεσιν, διαλαμβάνουσαν ἐν συνόψει τάδε: «Αἱ νομικαὶ σχέσεις μετὰ τοῦ πλοιοκτητοῦ καὶ τῶν δανειστῶν ἢ φορτωτῶν εἰσιν ἄσχετοι πρὸς τὰ ἀσφαλιστικὰ συμβόλαια, ἃ ἕκαστος τούτων δύναται καὶ νὰ παραλίπη. Ὅταν ὁ πλοιοκτήτης δὲν θεωρήσῃ συμφέρον ἑαυτῷ νὰ ἀσφαλίσῃ τὸ ἴδιον πλοῖον, παραχωρῶν αὐτὸ σὺν τῇ ναύλῳ τοῖς δα-

ναισταῖς, ἀπαλλάσσεται πάσης εὐθύνης ἐπὶ ταῖς ὑπὸ τοῦ πλοιάρχου συνολογηθείσαις ὑποχρέωσιν, οὐδὲν δὲ δικαιοῦνται πλέον οἱ δανεισταὶ νὰ ἀπαιτήσωσι παρ' αὐτοῦ. Ἐν τίνι λοιπὸν δικαίωματι, ἐὰν ὁ πλοιοκτήτης ἤθελε λάβει τὴν πρόνοιαν νὰ ἀσφαλίσῃ ἐν μέρει ἢ ἐξ ὀλοκλήρου τὸ πλοῖον αὐτοῦ, καταβάλλων ἐξ ἰδίων τὰ ἀσφάλιστρα, οἱ δανεισταὶ καὶ οἱ φορτωταὶ ἤθελον ζητήσῃ νὰ ἀφαιρέσωσι ἀπ' αὐτοῦ τὸ προῖον τῆς προνοίας αὐτοῦ, καὶ νὰ ὠφεληθῶσι τὰ πλεονεκτήματα συμβολαίου ἀλλοτρίου πρὸς αὐτούς; Μήπως αὐτοὶ δὲν ἐδύναντο νὰ συνολογήσωσι δι' ἴδιον λογαριασμὸν τοιαύτην ἀσφάλειαν, καταβάλλοντες ἐξ ἰδίων τὰ ἀσφάλιστρα;»

Ἄλλ' ἐπὶ τοῦ ἀσχολοῦντος ἡμᾶς θέματος ὑπάρχουσιν ἕτεροι σπουδαιότεροι λόγοι, καταφαίνοντες τὸ ἀλυσιτελὲς ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν τῆς μετὰ τοῦ πλοίου παραχωρήσεως καὶ τῆς ἠσφαλισμένης τούτου ἀξίας.

Ἐν πρώτοις ἡ εὐθύνη τοῦ ἀσφαλιστοῦ διὰ τὰ ἐκ πταίσματος τοῦ πλοιάρχου ἐπακολουθήματα δὲν πηγάζει κατὰ νόμον ἐξ αὐτοῦ τοῦ συναλλάγματος τῆς ἀσφαλείας, ἐκτός ἐὰν ρητῶς ἀνεδέξατο διὰ τοῦ ἀσφαλιστικοῦ συμβολαίου καὶ τὴν τοιαύτην εὐθύνην, ἣν ἀναδεχόμενος, λαμβάνει, ἐννοεῖται, ὡς ἀντάλλαγμα, μείζονα ἀσφάλιστρα. Καθιερουμένης δὲ τῆς ἀρχῆς, ὅτι μετὰ τοῦ πλοίου παραχωρεῖται καὶ ἡ ἠσφαλισμένη τούτου ἀξία, τίς πλοιοκτήτης ἤθελε σκεφθῆ ἑφεξῆς νὰ ἀσφαλισθῇ καὶ διὰ τὰ πταίσματα τοῦ πλοιάρχου, ὑποβαλλόμενος εἰς καταβολὴν μειζόνων ἀσφάλιστρων, ὅπως, συμβάσης συγκρούσεως ἐκ πταίσματος τοῦ πλοιάρχου αὐτοῦ, ὠφεληθῶσι τὴν ἠσφαλισμένην τοῦ πλοίου ἀξίαν οἱ ἐκ τῆς συγκρούσεως ζημιωθέντες; Ποῖον ἤθελεν εἶσθαι τότε τὸ πρακτικὸν ὄφελος ἐκείνων, οὓς θεωρεῖ ἀδικουμένους ἐκ τῆς ἰσχυούσης νομοθεσίας ὁ κ. Μεταξᾶς;

Ἐκ τῆς πρακτικῆς ὡσαύτως τοῦ ζητήματος μελέτης ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἔποψιν προκύπτει καὶ τὸ ἀκόλουθον ἔτι σπουδαιότερον πόρισμα.

Οἱ θαλάσσιοι κίνδυνοὶ εἰσι τοσοῦτον πολυειδεῖς καὶ μεγάλοι, ὥστε οὐδὲν ἕτερον μέσον σωτηρίας ὑπάρχει εἰμὴ ἡ ἀσφάλεια κατὰ τῶν κινδύνων τούτων. Οἱ ἐκ τῆς ὑπαιτίου ὅμως συγκρούσεως κίνδυνοὶ εἰσι σχετικῶς ἐλάχιστοι, παραβαλλόμενοι πρὸς τὰς πολλὰς καὶ ποικίλας περιπτώσεις, καθ' ἃς ἀνωτέρα βία ἐπάγει τὸ δυστύχημα, δι' ὃ οὐδεὶς ὑπάρχει ὑπεύθυνος. Τὸ μέγεθος καὶ τὸ πολλαπλοῦν τῶν θαλασσιῶν κινδύνων καταδηλοῖ καὶ ἡ μεγίστη διαφορὰ μετὰ τῶν κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν ἀσφάλιστρων, τῶν μὲν ἀστικῶν κτημάτων ἀσφαλιζομένων παρ' ἡμῖν ἀντὶ ἐνός ἢ καὶ ἡμίσεως τοῖς χιλίοις ἐπὶ τῆς ἀξίας αὐτῶν, τῶν δὲ πλοίων, καὶ τῶν ἰσχυροτάτων καὶ νεωτάτων, ἀσφαλιζομένων οὐχὶ ἑλασσον τῶν 7 ἢ 8 τοῖς ἑκατὸν ἐπὶ τῆς ἀξίας αὐτῶν.

Κατὰ τοὺς ὄρους λοιπὸν τοῦ ἡμετέρου νόμου περὶ τοῦ δικαιώματος τῆς διὰ τῆς παραχωρήσεως ἀπαλλαγῆς τοῦ πλοιοκτῆτου, δικαιουμένου νὰ λάβῃ τὴν ἠσφαλισμένην τοῦ πλοίου ἀξίαν, ἔχομεν τὸ ἐξῆς ἀποτέλεσμα, ὅπερ μέγιστον συμβάλλεται εἰς τὴν συντήρησιν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐμπορικῆς ναυτιλίας. Συμβάσης ὑπαιτίου συγκρούσεως, ὁ κύριος τοῦ ὑπαιτίου πλοίου, παραχωρῶν αὐτὸ μετὰ τοῦ ναύλου πρὸς τοὺς ἐκ τῆς συγκρούσεως ζημιωθέντας, καὶ λαμβάνων αὐτὸς τὴν ἠσφαλισμένην ἀξίαν, διατίθῃσι τὸ χρηματικὸν τοῦτο ποσὸν εἰς τὴν ναυπήγησιν ἢ τὴν ἀγορὰν ἑτέρου πλοίου, καὶ συνεχίζει οὕτω τὰς ναυτιλιακὰς αὐτοῦ ἐργασίας. Ἀλλὰ καὶ ὁ πλοιοκτῆτης τοῦ συγκρουσθέντος πλοίου, λαμβάνων ἐπίσης τὴν ἠσφαλισμένην ἀξίαν τοῦ πλοίου τούτου, ἐγκαταλιμπανομένου, κατὰ τοὺς ὄρους τοῦ νόμου, τῷ ἀσφαλιστῇ μετὰ τῶν κατὰ τοῦ κυρίου τοῦ ὑπαιτίου τῆς συγκρούσεως πλοίου ἀγωγῶν αὐτοῦ, προβαίνει καὶ οὗτος εἰς τὴν ναυπήγησιν ἢ τὴν ἀγορὰν ἑτέρου πλοίου, καὶ ἐξακολουθεῖ τὰς ναυτιλιακὰς αὐτοῦ ἐργασίας. Οὕτω δὲ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ὑπαιτίου συγκρούσεως ὑφίσταται ὁ ἀσφαλιστής, ὡς ὑφίσταται ταῦτα καὶ διὰ τὸσαῦτα ἄλλα θαλάσσια δυστυχήματα, δι' ἃ οὐδεὶς ὑπάρχει ὑπαίτιος.

Ἄλλ' ἐὰν δεχθῶμεν ὅτι ἡ παραχώρησις περιλαμβάνει καὶ τὴν ἠσφαλισμένην ἀξίαν τοῦ ὑπαιτίου τῆς συγκρούσεως πλοίου, ὁ κύριος τοῦ τοιούτου πλοίου εἶνε ἐφεξῆς κατεστραμμένος. Ἐν ἄλλοις λόγοις, πᾶν τοιούτον γεγονός καταστρέφει ἐξ ὀλοκλήρου καὶ διὰ παντὸς ἓνα πλοιοκτῆτην, ἓνα τουτέστι παράγοντα τῆς μεγάλης ἐθνικῆς δυνάμεως, τῆς ἐμπορικῆς ναυτιλίας.

Ἄλλ' ἔτι μᾶλλον δύναται νὰ ἐπηρεάσῃ ὀλεθρῶς τοὺς πλοιοκτῆτας καὶ τὴν ἐμπορικὴν ναυτιλίαν ὁ ἀγγλικὸς νόμος, ὑπὲρ οὗ συνηγοροῦσιν ὁ κ. Μεταξᾶς, ὁ κ. Ἐμπειρῖκος καὶ οἱ τῶν ἀτμοπλοίων ἰδιοκτῆται, ὧν τὰς γνώμας ἀνεκοίνωσεν ἡμῖν ὁ κ. Ἐμπειρῖκος. Ὑποθεθῆσθω πλοῖον, ἔχον ἀρχικῶς ἀξίαν ἐλάσσονα τῶν 8 ἢ 15 λιρῶν κατὰ τόννον, τοῦ ποσοῦ δηλονότι, οὗ μέχρι δύναται τοῦτο κατὰ τὸν ἐμπορικὸν ἡμῶν νόμον νὰ ἀσφαλισθῇ. Ὁ κύριος τοῦ πλοίου τούτου, καταστάντος ὑπαιτίου συγκρούσεως, καὶ ἐὰν παραχωρήσῃ μετὰ τοῦ πλοίου τούτου τὴν ἠσφαλισμένην ἀξίαν αὐτοῦ, δὲν σώζεται, ἐὰν γίνῃ δεκτὸν τὸ σύστημα τῆς ἀγγλικῆς νομοθεσίας. Οἱ ἐκ τῆς συγκρούσεως ζημιωθέντες δύναται νὰ ἐπιληφθῶσι καὶ τῆς ἄλλης αὐτοῦ περιουσίας, νὰ ἐκδιώξωσιν ἐπομένως αὐτὸν καὶ τῆς καλύψεως, ὑφ' ἣν σκέπει τὴν καὶ τοῦ ἐπιουσίου ἄρτου στερηθεῖσαν αὐτοῦ οἰκογένειαν ! Θέλει δ' ὑποστῆ ὁ τλήμων οὗτος τηλικαύτην πανωλεθρίαν οὐχὶ διὰ σφάλμα ἴδιον, ἀλλὰ τοῦ πλοιοκτῆτου, ἐκείνου δηλαδή, εἰς ὃν ἐπιβάλλει αὐτῷ ὁ νόμος τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἀναθέσῃ τὴν κυβερνή-

σιν τοῦ πλοίου αὐτοῦ, ἐκείνου, ὃν ἡ πολιτεία, ἀναγνωρίσασα ὡς δόκιμον πλοιοκτῆτην, παρέσχεν αὐτῷ τὸ ἀποκλειστικὸν προνόμιον νὰ κυβερνᾷ ἐμπορικὰ πλοῖα. Εἶνε λοιπὸν τοῦτο ἐνθαρρυντικὸν εἰς τοὺς ἐφιεμένους νὰ διαθέσωσι τὰ κεφάλαια αὐτῶν ὑπὲρ τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἐμπορικῆς ναυτιλίας ;

Ἀλλὰ μὴ ἄρα γε ἡ προτεινομένη νομοθετικὴ μεταβολὴ ἐξυπηρετεῖ τὰ συμφέροντα τῆς ἰδρυθησομένης ἀσφαλιστικῆς ἐταιρίας, τῆς ἐπικληθείσης *ἀλληλέγγου*¹, ἧς οἱ ἰδρυταὶ θεωροῦσιν ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ τὴν ἀφομοίωσιν τοῦ ἡμετέρου νόμου πρὸς τὸν ἀγγλικόν ; Ὁ κ. Ἐμπειρῖκος ἐν τῇ ἀπαντήσῃ αὐτοῦ βεβαίῳ ὅτι οἱ τὴν ἰδρυσιν τῆς ἐταιρίας ταύτης προτιθέμενοι πλοιοκτῆται ἐπιζητοῦσι τὴν μεταρρυθμίσιν, ὡς συμφέρουσαν πρὸ πάντων καὶ κυρίως τῇ ἐμπορικῇ ἡμῶν ναυτιλίᾳ, χαρακτηρίσας ὡς ἀνακριθῆ ὅσα εἶπον ἐν τῇ προηγουμένη μελέτῃ μου περὶ τῆς προφορικῆς ἀπαντήσεως, ἣν ἔδωκεν εἰς τὸν ἐρωτήσαντα συνάδελφον κατὰ τί ἡ προτεινομένη νομοθετικὴ μεταρρυθμίσις θέλει ὠφελῆσαι τὴν εἰρημένην ἐταιρίαν. Ἴσως ἡ ἐξέτασις τῶν τηρουμένων πρακτικῶν τοῦ τμήματος περὶ τῶν λεχθέντων κατὰ τὴν συνεδρίαν ἐκείνην ἀποδείξει ὅτι καλῶς ἐνόησα τότε τὰ διαμειφθέντα προφορικῶς, ἀλλὰ δὲν πρόκειται περὶ τούτου. Ἦδὴ ἐξεταστέον ἐὰν ἡ προτεινομένη μεταρρυθμίσις ὑπηρετῇ, ἔστω καὶ μονομερῶς, τὰ συμφέροντα τῆς ἰδρυθησομένης ἀσφαλιστικῆς ἐταιρίας. Ὁ κ. Μεταξᾶς τοιαύτην φαίνεται ἔχων γνώμην, ἅτε συνηγορῶν ὑπὲρ τῆς περιλήψεως εἰς τὴν παραχώρησιν καὶ τῆς ἠσφαλισμένης τοῦ πλοίου ἀξίας, ἐξ ἧς ἐπελεύσεται τὸ ἐξῆς ἀποτέλεσμα. Παραχωρουμένης μετὰ τοῦ πλοίου καὶ τῆς ἠσφαλισμένης αὐτοῦ ἀξίας, ὁ ἀσφαλιστής τοῦ παθόντος ἐκ τῆς συγκρούσεως πλοίου θέλει ὑποστῆ προδήλως ὀλιγώτερον βᾶρος, ἴσως δὲ καὶ ἀπαλλαγῇ ἐξ ὀλοκλήρου, ἐὰν ἡ ἠσφαλισμένη τοῦ παραχωρουμένου πλοίου ἀξία ἰσοφαρίζῃ τὴν ἐκ τῆς συγκρούσεως ἐπελθοῦσαν ζημίαν. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν ἀγγλικὸν νόμον, ἐφ' ὅσον ἡ εὐθύνη τοῦ ἰδιοκτῆτου τοῦ ὑπαιτίου τῆς συγκρούσεως πλοίου εἶνε ἀνωτέρα τῆς πραγματικῆς τοῦ πλοίου τούτου ἀξίας, ἠσφαλισμένης ἢ μὴ, κατὰ τοσοῦτον αἰ ἀπαιτήσεις τοῦ ἐκ τῆς συγκρούσεως παθόντος βαρύνουσι τοῦτον, ἐπὶ ἀπαλλαγῇ τοῦ ἀσφαλιστοῦ τοῦ παθόντος.

Ἐρωτᾶται ἤδη, ὑπὸ τοιούτους ὄρους προκύπτει ὠφέλεια ὑπὲρ τῶν ἀσφαλιστῶν ; Ἡ καταφατικὴ ἀπόκρισις εἶνε, δύναται τις εἰπεῖν, αὐτό-

¹ Ἀλληλέγγυος ἀσφαλιστικὴ ἐταιρία, καθ' ἃ λέγει ὁ κ. Ἐμπειρῖκος, ὀνομάζεται ἐν τῷ παρσκευασμένῳ ἤδη καὶ εἰς χεῖρας αὐτοῦ εὑρισκομένῳ καταστατικῷ ἡ ἐταιρία αὕτη. Ὅρος Ἀλληλέγγυος ἀσφάλεια εἶνε καινοφανής· πιθανῶς δὲ μετεφράσθη οὕτω ὁ γαλλικὸς ὄρος assurance mutuelle, ἧτοι ἀλληλασφάλεια.

δηλος, αὐταπόδεικτος, ταύτην μόνον τὴν ἀντίρρησην δεχομένη, ὅτι, ἐπειδὴ αἱ ἀσφαλείαι ἐπενοήθησαν χάριν τῆς ναυτιλίας, καὶ οὐχὶ ἡ ναυτιλία χάριν τῶν ἀσφαλειῶν, αἱ τελευταῖαι αὗται ὀφείλουσι νὰ κανονίζωσι τὰ ἑαυτῶν συμφέροντα συμφῶνως καὶ πρὸς τὰ συμφέροντα τῆς ναυτιλίας, μὴ ἔχουσαι ἄλλως λόγον ὑπάρξεως.

Ἐν τούτοις ἐγὼ ἀντιλέγω, ἰσχυρίζομενος ὅτι ἡ τοιαύτη τοῦ ἀσφαλιστοῦ ἀπαλλαγὴ οὐ μόνον δὲν εἶνε ἐπωφελής, ἀλλὰ καὶ τὸναντίον ἄγαν ἐπιζήμιος εἰς αὐτὸν τοῦτον. Τολμῶ μάλιστα νὰ εἶπω ὅτι τὴν ἀλλόκοτον ταύτην γνώμην θέλετε ἀποδεχθῆ ἅπαντες, ἀφοῦ ἀκούσητε τοὺς λόγους, εἰς οὓς στηρίζεται.

Ἐν πρώτοις δ' ὀφείλω νὰ ὁμολογήσω ὅτι ἔθεσα τὸ ζήτημα ἀπὸ ἀπατηλὸν ὅλως πρόσχημα», ἕνα μεταχειρισθῶ τὴν φράσιν τοῦ ἀξιότιμου συναδέλφου, καὶ διὰ τοῦτο συνεφωνήσατε πάντες εἰς τὴν καταφατικὴν αὐτοῦ λύσιν, ὡς φυσικωτάτην. Ἐπραξα δὲ τοῦτο οὐχὶ ἐκ δολίας προαιρέσεως, ἢν βεβαίως οὐδ' ὁ φίλος μου κ. Ἐμπειρικός ἐσκόπει νὰ μοὶ ἀποδώσῃ, ἀλλ' ὅπως ἀνεύρω τὴν δικαιολογικὴν βάσιν τοῦ παρὰ τῷ κ. Ἐμπειρικῷ καταστατικῷ τῆς μελετωμένης ἀσφαλιστικῆς ἐταιρίας, ἐν ᾧ περιλαμβάνεται ὡς ἀπαραίτητος ὄρος διὰ τὴν ἴδρυσιν τῆς ἐταιρίας ταύτης ἡ ἀφομοίωσις τοῦ ἡμετέρου νόμου πρὸς τὸν ἀγγλικόν, καθ' ὃν, ὡς προεῖρηται, ἐνδέχεται νὰ ἐπιβληθῶσι μείζονα βάρη εἰς τὸν κύριον τοῦ ὑπαιτίου τῆς συγκρούσεως πλοίου, ἐπὶ ἀπαλλαγῇ, ἐπ' ὀφελείᾳ δηλονότι, τοῦ ἀσφαλιστοῦ τοῦ παθόντος, ὡς καὶ τὴν δικαιολογικὴν βάσιν τῆς ὑπὸ τοῦ κ. Μεταξᾶ ὑποστηριζομένης γνώμης περὶ παραχωρήσεως μετὰ τοῦ πλοίου καὶ τῆς ἠσφαλισμένης τούτου ἀξίας.

Ὁ λόγος, δι' ὃν δὲν ὀφελεῖ τὸν ἀσφαλιστὴν ἡ ἀφομοίωσις τοῦ ἡμετέρου νόμου πρὸς τὸν ἀγγλικόν, (ἥς ἄμεσον ἐπακολούθημα ἔσεται ἡ παραγωγὴ δικαιώματος τοῦ παθόντος ἐκ τῆς ὑπαιτίου συγκρούσεως ἐπὶ τῆς συνωμολογημένης ἀσφαλείας τοῦ ὑπαιτίου τῆς συγκρούσεως πλοίου μέχρι τοῦ ποσοῦ, εἰς ὃ κατὰ τὸν ἀγγλικὸν νόμον ἐξικνεῖται ἡ προσωπικὴ ὑποχρέωσις τοῦ κυρίου τοῦ πλοίου τούτου), ἔγκειται ἐν τῇ γενεσιουργῷ αἰτίᾳ τῶν θαλασσίων ἀσφαλειῶν, ἔχουσῶν ἀναμφιλέκτως ὡς ἐλαττήριον, οὐχὶ τὸ νὰ ὀφελῆσωσι τοὺς ναυτιλλομένους καὶ ἐν γένει τοὺς ἐκτιθεμένους εἰς τοὺς θαλασσίους κινδύνους, ἀλλὰ τὸ ἴδιον ἑαυτῶν συμφέρον. Τὸ συμφέρον, φύσει περιφίλαυτον καὶ φιλόψυχον ὄν, παρακολουθεῖ τὰ πράγματα καὶ τὰς περιπετείας αὐτῶν, καὶ πῆγνυσι τὴν φωλεὰν αὐτοῦ ἐκεῖ, ὅπου εὐρίσκει τροφήν, ἀποφεύγον ἐπιμελῶς τὰ ἄκαρπα καὶ ἄνυδρα πεδία. Καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὸ συμφέρον, ὑπὸ τὸν τύπον τοῦ συναλλάγματος τῆς ἀσφαλείας τῶν κινδύνων τῆς θαλάσσης, ὑπολόγισαν, ἐξ ἐνός μὲν,

τὸ μέγεθος καὶ τὴν πολλαπλότητα τῶν ἐνδεχομένων τοιούτων κινδύνων, ἐξ ἄλλου δέ, τὰ πράγματι συμβαίνοντα τοιαῦτα δυστυχήματα, καὶ ἀνευρόν ὅτι δύναται νὰ πορισθῇ καὶ ἐνταῦθα κέρδος, προσφέρεται πρὸς πάντα ἀποδύομενον εἰς τοὺς τοιούτους κινδύνους, ὑπισχνούμενον αὐτῷ τὴν ἀνὸρθωσιν πάσης ἐκ τοιούτου συμβεβηκότος βλάβης, ἐπὶ μικρᾷ σχετικῶς πρὸς τὸ ποσὸν τῆς ὑπισχνουμένης ἀποζημιώσεως ἀμοιβῇ. Ὅσῳ δὲ πλείονες εἰσιν οἱ ἐνθαρρυνόμενοι ἐκ τῆς τοιαύτης ὑποσχέσεως καὶ ἀποδύομενοι ὑπὸ ἀσφάλειαν εἰς τοὺς κινδύνους τῆς θαλάσσης, τοσοῦτον ἐπωφελέστερον ὑπηρετεῖται τὸ συμφέρον τοῦ ἀσφαλιστοῦ.

Ἄλλ' ἐὰν ἐλαττωθῶσιν οἱ εἰς βάρος τοῦ ἀσφαλιστοῦ κίνδυνοι, ἐὰν οὐδὲν κατὰ μίαν τινὰ περίπτωσιν ἔχη νὰ ὀφελῆθῃ ὁ ἀσφαλιζόμενος, προδήλως ὁ τελευταῖος, οὗτος ἔξει ἕνα λόγον ὀλιγώτερον, ὅπως κρούσῃ τὴν θύραν τοῦ ἀσφαλιστοῦ, καὶ ἰδοῦ ἡ πελατεία τούτου μειουμένη, ἐπὶ προφανεῖ αὐτοῦ ζημίᾳ. Δύναται δέ τις νὰ εἶπῃ ἐξετάζων τὰ ἐν τῇ πράξει συμβαίνοντα ὅτι ἡ αὕξησις ἢ ἡ ἐλάττωσις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀσφαλιζομένων, ἐν σχέσει πρὸς τοὺς ἐνδεχομένους μείζονας ἢ ἐλάσσονας κινδύνους, προβαίνει, οὕτως εἶπεῖν, οὐχὶ κατ' ἀριθμητικὴν, ἀλλὰ κατὰ γεωμετρικὴν ἀναλογίαν.

Ἐτέροις ρήμασιν, ὁ ἀσφαλιστὴς οὐδαμῶς ἔχει συμφέρον εἰς τὴν ἐλάττωσιν τῶν περιπτώσεων, καθ' ἃς τρέχουσιν εἰς βάρος αὐτοῦ οἱ θαλάσσιοι κίνδυνοι, ἐξαιρουμένης, ἐννοεῖται, τῆς ἀπάτης καὶ τοῦ δόλου, περὶ ὧν δὲν πρόκειται. Ὅσῳ δὲ πλείονες εἰσιν αἱ περιπτώσεις, καθ' ἃς ἐμφανίζονται οἱ εἰς βάρος τοῦ ἀσφαλιστοῦ ἐπ' ὀφελείᾳ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἀσφαλιζομένου κίνδυνοι, τοσοῦτον ὁ ἀσφαλιστὴς ἐκεῖνος εἶνε εὐτυχέστερος, διότι τὸ συμφέρον αὐτοῦ καλλιεργεῖ, οὐχὶ ἐν τῇ σπανιότητι τῶν κινδύνων, ἀλλ' ἐν τῇ πληθύνει τῶν πελατῶν αὐτοῦ, οὓς καθιστῶσι πολυπληθεστέρους φυσικῶς οἱ μείζονες καὶ μᾶλλον πολυειδεῖς κίνδυνοι. Ἐὰν δὲ τὸναντίον δεχθῶμεν ὅτι δύναται νὰ ἐξευρεθῇ τρόπος, καθ' ὃν οἱ θαλάσσιοι κίνδυνοι ἤθελον καταστῆ σπανιώτεροι ἢ ἤττον ἐπιζήμιοι τῷ ἀσφαλιστῇ ἐπὶ βλάβῃ τοῦ ἀσφαλιζομένου, ὁ τοιοῦτος ἀσφαλιστὴς, ὀλιγίστους εὐρίσκων φυσικῶς πελάτας, θέλει διατελεῖ διηνεκῶς εἰς κατάστασιν πτωχεύσεως, ἐκδηλουμένην εἰς τὴν πρώτην κατ' αὐτοῦ ἀπαίτησιν.

Ἴδου πῶς ἡ ἀνθρωπίνη ἐπίνοια, ἢ μᾶλλον τὸ πολυμήχανον καὶ πολυόμματον συμφέρον, κατῴρωσε νὰ εὕρῃ τροφήν καὶ εἰς αὐτὰ τὰ μέγιστα τῶν ἀλλοτρίων δυστυχημάτων, αἶρον αὐτὰ ἐπ' ὤμων. Ἡ δὲ ἐλάττωσις τοῦ τοιούτου βάρους, ἢ ἔλλειψις μιᾶς ἀφορμῆς τῶν ἀλλοτρίων δυστυχημάτων, ἅπερ δύναται νὰ ἀναδεχθῇ ὁ ἀσφαλιστὴς, ἀποζημιῶν τιν ἀσφαλιζόμενον, δημιουργεῖ δι' αὐτὸν ἐν πραγματικῶν δυστύχημα, μίαν συμ-

φορὰν ἀνεπανόρθωτον. Ὅθεν ὁ ἀσφαλιστής, ὅστις εἰς τὰ φαινόμενα μόνον βλέπων, τὰ πολλάκις ἀπατηλά, καὶ κατὰ ταῦτα κανονίζων τὰ ἑαυτοῦ συμφέροντα καὶ τὰς ἐπιχειρήσεις, θέλει προοδεύσει τόσον, ὅσον ἤθελε προοδεύσει ἡ ἀστρονομία, ἐὰν ἀπερρίπτετο τοῦ Γαλιλαίου ἢ ἐπίνοια, ἐπεκράτει δ' ἑσαεὶ τὸ θέσφατον, ὅτι ὁ ἥλιος κινεῖται καὶ οὐχὶ ἡ γῆ.

Περὶ ἄλλα, ὀρθῶς ἐξετάζοντες τὰ πράγματα, ὀφείλουσι νὰ στρέψωσι τὴν ἑαυτῶν προσοχὴν καὶ νὰ ζητήσωσι τὴν ἀρωγὴν τῆς Κυβερνήσεως καὶ τῆς Βουλῆς οἱ προτιθέμενοι τὴν σύστασιν τῆς μεγάλης ἐταιρίας θαλασσιῶν ἀσφαλειῶν, καθ' ἃ μὴ, συγκρουομένη ἢ ἐταιρία αὕτη πρὸς τὰ συμφέροντα τῆς ναυτιλίας, δύναται νὰ προκόψῃ, ἐπ' ὠφελείᾳ καὶ τῶν μετόχων αὐτῆς, καὶ τῆς ἐμπορικῆς ναυτιλίας, καὶ νὰ μὴ πάθῃ ὅ,τι παρ' ἡμῖν πάσχει συνήθως αἱ ἀνώνυμοι ἐταιρίαι, ὧν ἡ εὐεργετικὴ ἐπίδρασις δὲν ἐξέρχεται τοῦ στενοῦ κύκλου τῶν διοικούντων αὐτάς, ἢ ἐξέρχεται πρὸς ἄγραν θυμάτων, ὅπερ ἔτι χειρόν.

Ὁ κ. Ἐμπειρῖκος εἶπε, πρὸς τοῖς ἄλλοις, ὅτι αἱ ἀσφαλιστικαὶ ἐταιρίαι, ἔχουσι ἐλαττήριον ἐν ταῖς πράξεσιν αὐτῶν τὸ ἴδιον συμφέρον, δὲν εἶνε ἄξιοι ἀνδριάντων, καὶ ἐὰν ἀποβαίνωσιν ἐπωφελεῖς καὶ εἰς ἄλλους. Δίσταμαι ἐντελῶς πρὸς τὸν κ. Ἐμπειρῖκον, καὶ δίσταμαι, ὅπως ἀποδώσω δικαιοσύνην εἰς τοὺς μελετῶντας τὴν ἴδρυσιν τῆς μεγάλης τῶν θαλασσιῶν ἀσφαλειῶν ἐταιρίας, εἰς ἐκείνους δηλονότι, ὑπὲρ ὧν συνηγορεῖ καὶ πρὸς οὗς συνδέεται συγγενικῶς ὁ κ. Ἐμπειρῖκος. Οἱ Ἕλληνες πλοιοκτῆται, καὶ ἰδίᾳ οἱ ἰδιοκτῆται ἀτμοπλοίων, οἱ τὴν πίστιν τῆς ἡμετέρας ναυτιλίας ἀνορθώσαντες, δὲν εἶχον ὡς ἐλαττήριον εἰμὴ τὸ ἑαυτῶν συμφέρον. Συνετῶς δὲ καὶ ἐντίμως ἐργαζόμενοι, οὐ μόνον αὐτοὶ πλουσίους τοὺς καρποὺς τῶν κόπων αὐτῶν ἀποκομίζουσιν, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλους ἀσθενεστέρους τὴν εὐεργετικὴν τοῦ ἔργου αὐτῶν δύναμιν μεταδιδόντες, ἐξυπηρετοῦσι θαυμασίως, καὶ χωρὶς νὰ ἀποσκοπῶσιν εἰς τοῦτο, μεγάλα ἔθνικα συμφέροντα. Πρέπει ἄρα γε νὰ εἰπῶμεν ὅτι οἱ τοιοῦτοὶ τῆς ἐθνικῆς προόδου καὶ ἀναπτύξεως ἐργάται δὲν εἶνε ἄξιοι εὐγνωμοσύνης ἐθνικῆς, διότι ὡς ἐλαττήριον ἔχουσι μόνον τὸ ἴδιον συμφέρον; Ἀλλὰ πάσης ἀνθρωπίνης ἀγαθοεργίας πρῶτιστον ἐλαττήριον εἶνε τὸ ἀτομικὸν τοῦ ἐργάτου αὐτῆς συμφέρον ἐν τῇ εὐγενεστέρᾳ αὐτοῦ καλλιέργειᾳ. Καὶ τῷ ὄντι τὸ συμφέρον εἶνε ἡ μεγάλη συνεκτικὴ δύναμις τοῦ κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ, ἧς ἄνευ τὸ πᾶν ἀποσυντίθεται καὶ ἀπονεκροῦται. Ἀφαιρέσατε ἀπὸ τοῦ κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ τὸ συμφέρον, τὸ θεμιτὸν ἐννοεῖται, καὶ θέλει ἐπέλθει πάραυτα τὸ ἀποτέλεσμα, ὅπερ θέλει ἐπέλθει, ἐὰν ἀφαιρέσητε ἀπὸ τῆς γῆς τὴν ἀτμόσφαιραν.

Ὁ κ. Ἐμπειρῖκος, προτρέπων τὸ ἡμέτερον τμήμα νὰ ἀποδεχθῇ τὴν

πρότασιν αὐτοῦ, ἐπάγεται τελευταῖον ἐπιχειρήμα ὅτι, «ἀπαξ ἐκδηλωθείσης ἐκ μέρους τῶν ἰδιοκτῆτῶν τῶν ἐλληνικῶν ἀτμοπλοίων τῆς γνώμης περὶ ἀφομοιώσεως τοῦ ἡμετέρου νόμου πρὸς τὸν ἀγγλικόν, καθήκον γεννᾶται πρὸς ὑποστήριξιν καὶ παραδοχὴν αὐτῆς».

Ἀλλὰ τὸ ἡμέτερον τμήμα, ὡς τμήμα νομικόν, ἔχει πρὸ παντὸς τὸ καθήκον νὰ ἐρευνᾷ ἐπιστημόνως καὶ νὰ πείθεται περὶ τοῦ ὀρθοῦ πάσης νομικῆς διατάξεως, πάσης νομοθετικῆς μεταβολῆς καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῶν ἀρχῶν τοῦ δικαίου, καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν τοῦ ὠφελίμου. Διὰ τοῦτο καὶ κατὰ τὴν προλαβοῦσαν συνεδρίαν, καθ' ἣν ὁ κ. Ἐμπειρῖκος ἀνέγνω τὴν ἀπάντησιν αὐτοῦ, παρεκλήθη ὑπὸ πολλῶν συναδέλφων νὰ ἀναζητηθῇ ἐπισήμως ἐκθέσεις ἢ γνώμας ἄγγλων συγγραφέων, συνηγορούντων ὑπὲρ τοῦ θεσμοῦ, οὗ τὴν ἐφαρμογὴν θεωρεῖ καὶ παρ' ἡμῖν ὡς λυσιτελεῖ. Ἀλλὰ μόνος ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι τοιαύτη εἶνε ἡ γνώμη τοῦ κ. Μεταξᾶ, ἐμπειροτάτου ἀναμφισβητήτως παρ' ἡμῖν εἰς τὰ τῆς ἐμπορικῆς ναυτιλίας, ἢ ὅτι τοιαύτη εἶνε ἡ γνώμη τῶν ἐλλήνων πλοιοκτῆτῶν, σχηματισάντων αὐτὴν, ὡς τοῦλάχιστον λέγει ὁ κ. Ἐμπειρῖκος, ἐκ τοῦ ὅτι οἱ ἄγγλοι πλοιοκτῆται ἀνέχονται ἢ καὶ ἀποδέχονται ὡς συμφέροντα αὐτοῖς τὰ ἐν Ἀγγλίᾳ κρατοῦντα, οὐ μόνον δὲν εἶνε ἐπαρκῆς, ἀλλὰ καὶ ὄλως ἀνάρμυστος εἰς σύλλογον νομικῶν. Μοὶ ὑπενθυμίζει δὲ ἡ τοιαύτη πρότασις τὴν εὐφυᾶ παρατήρησιν ἐνός τῶν κ. συναδέλφων, ὅστις κατὰ τινα τῶν προλαβοῦσῶν συνεδριῶν βλέπων ἀναπτυσσομένην παρ' ἡμῖν ροπήν τινα εἰς προτάσεις περὶ νομοθετικῶν μεταρρυθμίσεων μὴ ἐπαρκῶς μεμελετημένας, εἶπε κάπως ἀστεϊζόμενος ὅτι, ὡς προβαίνομεν, μόνον οἱ φρουροὶ τοῦ Βουλευτηρίου θέλουσιν ἐμποδίσαι ἡμᾶς. Ἀλλὰ δυστυχῶς ἐν τῶν μεγίστων κακῶν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ πολιτείᾳ εἶνε καὶ τοῦτο, ὅτι οὐδεὶς ὑπάρχει πρὸ τῶν πυλῶν τοῦ Βουλευτηρίου φρουρός, ἐλέγχων τὴν εἰς αὐτὸ εἰσκομιζομένην τοσοῦτον ἄφθονον, ὅσον καὶ ἀκατέργαστον νομοθετικὴν ὕλην, ἧτις, ριπτομένη εἰς τὴν τὰ πάντα στέργουσαν χοάνην τοῦ κοινοβουλίου, μεταβάλλεται εἰς νόμους τοῦ κράτους.

Ο ΥΠΟΠΛΟΙΑΡΧΟΣ ΓΚΟΡ

Οἱ δόκιμοι τῆς γαλλικῆς φρεγάτας *Καλυψοῦς*, κυβερνωμένης ὑπὸ τοῦ πλοίαρχου Λαλάνδ, καὶ οἱ *midschiptmen* τῆς ἀγγλικῆς φρεγάτας *Ξαρθῆς*, διοικουμένης ὑπὸ τοῦ πλοίαρχου Δάνδας, εἶχον καταστῆ κατὰ τὸ 1831 ἀχώριστοι σύντροφοι. Οἱ Ἄγγλοι ἐδίδασκον ἡμᾶς τὸ κυνήγιον τῆς ἀλώπεκος, ἡμεῖς ἐδιδάσκομεν αὐτοὺς τὰ δίκαια τοῦ ἀνθρώπου καὶ πα-

ρωτρύνομεν αὐτοὺς εἰς τὸ νὰ ψάλλωσι τὴν Μασσαλιώτιδα. Οὐχὶ ἄνευ τινὸς δυσκολίας κατωρθώσαμεν ἐν τούτοις νὰ τοῖς δώσωμεν νὰ ἐννοήσωσιν, ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ Δουκὸς τῆς Νορθεμβελάνδης εἶχεν, ὡς πολίτης, τὰ αὐτὰ δικαιώματα μὲ τὸν υἱὸν ἑνὸς ὑποδηματοποιοῦ· ἐν τέλει συνωκείωθησαν πρὸς τὰς ἰδέας αὐτάς. Ταῦτα συνέβαινον τὴν ἐπιούσαν τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Ἰουλίου, ὡς ἐκ τούτου ὁ προσηλυτισμὸς ἡμῶν εἶχέ τι τὸ λίαν ἐπαγωγόν.

Ὅστις δὲν εἶδε τοὺς Γάλλους τὴν ἐπιούσαν ἐπαναστάσεως, πολλὸ ὀλίγον τοὺς γνωρίζει. Συνήνητσα, κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν, ἄνδρας σοβαροῦς, οἵτινες δὲν ἦσαν ὀλιγώτερον τῶν δοκίμων ἐξημεμένοι.

Μεταξὺ τῶν νέων ἡμῶν συντρόφων ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ διακρίνη τις τὸν Γκόρ. Τὸ ἄγαλμα, ὅπερ ἤγειραν πρὸς τιμὴν τοῦ νικητοῦ τοῦ Βατερλώ, παριστᾷ τὸν νικηφόρον πρόμαχον τῆς Μεγάλης Βρετανίας ὡς ἄλλον Ἀχιλλέα. Ἡ ἰδέα οὐδὲν μὲν φαίνεται ἐπιτυχής. Οὐδεὶς ὑπενθυμίζει τὸν Ἀχιλλέα ὀλιγώτερον τοῦ λόρδου Οὐελλικτῶνος. Ὁ ἀληθὴς βρετανὸς Ἀχιλλεὺς ἦτο ὁ φίλος μου Γκόρ, εὐκίνητος, ἀτρόμητος, εὐστροφος εἰς πάσας τὰς σωματικὰς ἀσκήσεις μὴδὲ τοῦ μπόξ ἐξαιρουμένου.

Ὅταν ὁ Γκόρ ἐρρίπτετο εἰς τὴν θάλασσαν ἐκ τοῦ πρωραίου κρηπιδώματος τῆς Ξανθῆς, ἔβλεπέ τις αὐτὸν ἀμέσως ἐπανερχόμενον εἰς τὴν ἐπιφάνειαν, διασχίζοντα τὰ νερὰ διὰ τῶν ὤμων του, προβάλλοντα τὸ στήθος μὲ ἡμιγεγμένον τὸ σῶμα ὡς ἄλλον Τρίτωνα.

Ἡ Καλυψὼ λίαν δικαίως ἠδύνατο νὰ ὀνομασθῇ ὁ παράδεισος τῶν δοκίμων. Τὴν ἀφῆκα μετατεθεὶς εἰς ἕτερον πλοῖον, ἔνθα αὐστηροτέρα πειθαρχία ἐπεκράτει, τὸ βρῖκιον Ἀκτιον. Ὁ ἐν αὐτῷ βίος ἦτο βίος μετανόιας, διαδεχόμενος τὴν εὐθυμοτέραν καὶ διασκεδαστικώτεραν ζωὴν.

Ἦνιωμεν ἀπέναντι τῆς Ρόδου ἐντὸς τοῦ λιμένος τοῦ Μαρμαρῖκου, ὅτε αἴφνης ἤλθε νὰ ρίψῃ τὴν ἄγκυραν πλησίον ἡμῶν φρεγάτα τῆς Αὐτοῦ Βρετανικῆς Μεγαλειότητος. Μόλις τὸ πλοῖον ἠγκυροβόλησε, καὶ ἰδοὺ λέμβος ἀποσπᾶται αὐτοῦ. Ὁ Γκόρ, ὁ φίλος μου Γκόρ μοι ἀποδίδεται. Δὲν εἶχον, ὅπως ἐορτάσω τὴν συνάντησίν μας ἢ ἐν κιβώτιον κυπριακοῦ οἴνου, ὃν προώριζον διὰ τὴν οἰκογένειάν μου. Τὸν ἐθυσίασα ἄνευ τῆς ἐλαχίστης τύψεως συνειδότος. Ἡ ἐσπέρα μας διέρρευσε ὡς ὠραῖον ὄνειρον. Ἐν μόνον νέφος καταιγίδος ἠπέιλησε νὰ τὴν διαταράξῃ...

Διετεινόμενη ὅτι ἡ ἀγγλικὴ γλῶσσα εἶνε τραχεῖα, ἐντελῶς ἐστερημένη ἁρμονίας.

— «Εἶνε τραχεῖα δι' ὑμᾶς, οἵτινες δὲν γνωρίζετε νὰ τὴν προφέρητε, ἀπῆντα μεθ' ὀρμῆς ὁ νησιώτης. Ἠκούσατέ ποτε μελωδικώτερόν τι ἀπὸ τὴν στρόφον αὐτὴν τοῦ Λάρα;

It was the night—and Lara's glassy stream
The stars are studding, each with imag'd beam».

Δὲν ἐπέμεινα πλείοτερον. Ἡ στρόφη μοὶ ἐφάνη ὄντως γλυκεῖα, διότι φίλος ἀπήγγειλεν αὐτὴν, φίλος ἀπὸ τοῦ ὁποῖου θὰ ἐχωρίζομαι ἐντὸς τινῶν στιγμῶν.

Ἐχωρίσθημεν ἴσως διὰ παντός — perhaps for ever. — Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἐνδόμυχος σκέψις, ἥτις ὄλως ἀκουσίως ἡμῶν συνεσκίασε τὰς στιγμὰς τοῦ ἀποχωρισμοῦ μας. Ἄλλ' οὔτε ἐκεῖνος οὔτε ἐγὼ ἔσχομεν τὸ θάρρος νὰ τὸ ὁμολογήσωμεν.

Ὁ Γκόρ ἀνεχώρησε διὰ τὰς Ἰνδίας, ἐγὼ ἔμεινα ἐν τῇ Μεσογείῳ. Τρία ἔτη μετὰ ταῦτα ἐπέστρεφεν οὗτος εἰς τὴν Ἀγγλίαν μὲ βαθμὸν ὑποπλοίαρχου. Ὁ πατὴρ του, ὁ ναύαρχος Γκόρ, τὸν ἐπανεφέρεν ἐντὸς τῆς ναυαρχίδος του πλήρης χαρᾶς καὶ ὑπερηφανείας ἐν τῇ προσώπῳ τοιοῦτου υἱοῦ. Τὸ πλοῖον ἔμελλε νὰ κάμψῃ τὸ ἀκρωτήριο τῆς Καλῆς Ἐλπίδος. Αἰφνιδίως λαῖλαψ ἐκρήγνυται, εἰς ναύτης πίπτει ἐκ τοῦ μεγάλου δόλωνος εἰς τὴν θάλασσαν. Ὁ Γκόρ δι' ἑνὸς ἄλματος εὐρίσκεται ἐπὶ τοῦ περιτειχίσματος τοῦ πλοίου. Διστάζει πρὸς στιγμὴν, ὁ ναύτης ὑψοῦ ὑπεράνω τοῦ κύματος, ὅπερ ἀπειλεῖ νὰ τὸν καλύψῃ, τὸν ἕνα βραχίονα εἰς σημεῖον ἀπελπισίας. Ὁ Γκόρ ρίπτεται, πρὶν ἢ ὁμως προφθάσῃ νὰ συλλάβῃ τὸν δυστυχῆ, τὸν ὁποῖον ἀπεπειράθη νὰ σώσῃ, τὸ κύμα ξεσπᾷ καὶ καταπίνει τὴν λείαν του.

Τὸ πλοῖον ἐν τούτοις ἀνεκώχευεν. Ὁ Γκόρ μὲ ὀλιγαῖς ὀργυιαῖς θὰ ἠδύνατο νὰ τὸ φθάσῃ, ἡ ἐκκλισις δυστυχῶς παρασύρει αὐτὸ ὑπὸ τὴν σφοδρὰν τοῦ ἀνέμου πνοήν, τὸ παρασύρει τόσῳ ταχέως, ὥστε ἡ ἀπόστασις αὐξάνει ἀντὶ νὰ ἐλαττωθῇ. [Δοκιμάζουσι νὰ πέμψωσι λέμβον, ἀλλ' αὕτη συντρίβεται ἐπὶ τῶν πλευρῶν τοῦ πλοίου. Ἐκ τοῦ ἐξωστέγου τοῦ ὁ ναύαρχος, μὴδὲν δυνάμενος, παρίσταται θεατῆς τοῦ ἀλγεινοῦ τούτου θεάματος. Γνωρίζει ἄρᾳ γε τίς εἶνε ὁ γενναῖος οὗτος κολυμβητής, τοὺς ἡρωϊκοὺς ἀγῶνας τοῦ ὁποῖου ζητεῖ νὰ ἐνθαρρύνῃ διὰ τε τῆς φωνῆς καὶ τῆς χειρὸς;

Ἡ καρδία του, φαίνεται, οὐδὲν τῷ εἶπεν.

Ὁ πλοίαρχος στέλλει κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν νὰ ζητήσῃ τὰς διαταγὰς του. Πρέπει νὰ καταβιβάσωσι μίαν ἔτι λέμβον; Πρέπει νὰ ἐκθέσωσι τὴν ζωὴν δέκα ἐξ ἀνδρῶν πρὸς σωτηρίαν ἑνός; Ὁ ναύαρχος φέρει τὴν χεῖρα εἰς τὸ μέτωπον καὶ δι' αὐτῆς καλύπτει τοὺς ὀφθαλμούς, ἵνα μὴ ἐπὶ πλέον βλέπῃ τὸν γενναῖον ἀγωνιστήν. Ἡ ἐγκατάλειψις εἶνε σκληρά, ἀλλὰ τὸ καθήκον ὀμιλεῖ λίαν ἐπιτακτικῶς εἰς τὴν παρούσαν περίστασιν. Ὁ ναύαρχος διατάσσει νὰ προχωρήσωσιν. Ἡμίσειαν ὦραν

μετά ταῦτα ὁ ἱερεὺς τοῦ πλοίου εἰσῆρχετο εἰς τὸ δωμάτιόν του. Ὁ ναύαρχος δὲν τὸν ἐρωτᾷ. Δι' ἐνὸς βλέμματός ἐνόησεν—ὁ ἐγκαταλειφθεὶς κολυμβητὴς ἦτο ὁ υἱός του. Δὲν ἐπέζησεν αὐτῷ ἢ μὴνὰς τινὰς μόνος. Ὁλίγον μετὰ τὴν εἰς τὸν λιμένα ἄφιξίν του ἀπέθνησκεν οὗτος προσβληθεὶς ὑπὸ τῆς νόσου ἐκείνης, ἣτις οὐδέποτε φεῖδεται τοῦ θύματός της καὶ ἦν οἱ Ἕλλησι λῖαν ἐπιτυχῶς καλοῦσι «τεθραυσμένη καρδία» heart broken.

Ἦτο γραπτὸν νὰ μὴ ἐπανίδω τὸν John Γκόρ. Τοιοῦτον ἦν καὶ τὸ προαίσθημά μου.

(Ἐκ τῶν τοῦ Jurien de la Gravière).

Ἀνθόπη I. Παλαμήδους

ΦΥΤΟΛΟΓΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

Περιεχόμενα

Ἀρχαὶ τῆς ἐπιστημονικῆς φυτολογίας παρὰ τοῖς Ἕλλησι. Θεόφραστος.
Παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις.— Κατὰ τὸν μεσαίωνα.

Ὅπως ἅπαντα τὰ τέλεια τοῦ πνεύματος ἔργα, οὕτω καὶ αἱ φυσικαὶ ἐπιστήμαι ἔσχον γενέτειραν γῆν τὰς ἀρχαίας Ἀθήνας. Ἡ ἐπιστημονικὴ φυτολογία εἶνε εἰς τῶν τελευταίων καρπῶν τῶν προσωριμασάντων ἐκ τῆς ἀνθηρᾶς τῆς Ἑλλάδος ἐποχῆς. Κατὰ τὸ ἑκατοπεντηκονταετὲς χρονικὸν διάστημα μεταξὺ τῆς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίας καὶ τῆς ἐν Ἀρβήλοις μάχης ἀνεφάνησαν ἀλληλοδιαδόχως καὶ ἐν ἀδιαλείπτῳ σειρᾷ μεγάλοι πολιτικοὶ ἄνδρες, ἥρωες, θεόπνευστοι καλλιτέχναι, ποιηταὶ καὶ σοφοὶ καὶ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε τὸ ἑλληνικὸν πάτριον ἔδαφος ἤρξατο ἐπὶ τέλους νὰ ἐξαντλήται παράγον τοιαῦτα δαιμόνια πνεύματα καὶ οἰοεὶ ὡς τέλος τῆς χρυσοῦς ἐκείνης ἐποχῆς ἀνεφάνησαν οἱ δύο μέγιστοι νόες, οἵτινες ἀνέλαβον τὸ ἔργον νὰ ἀποκαλύψωσιν ὀλόκληρον τὴν κλασικὴν παιδείαν εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος, ὅπερ δι' αὐτῆς προώδευσε καὶ μετεπλάσθη. Ὁ μέγας Ἀλέξανδρος δὲν ἐπέζησεν ὅπως ἴδῃ τὸ τέλος τοῦ ἔργου του· ὁ μέγας ὅμως αὐτοῦ διδάσκαλος Ἀριστοτέλης ἐγένετο ὁ διδάσκαλος πάσης ἐπιστήμης τῶν μεταγενεστέρων. Ἐνῶ πρὸ αὐτοῦ οἱ φυσιοφίλοσοφοι τῆς Ἰωνίας προσεπάθουν μὲ τὸν λύχον τῆς σκέψεως νὰ ἐξηγήσωσι τὰ σκοτεινὰ μυστήρια τῆς κοσμικῆς τάξεως ἄνευ τῆς βοήθειας τῶν ἐμπειρικῶν παρατηρήσεων, ὁ Ἀριστοτέλης ἐδήλωσεν, ὅτι ἡ γνῶσις πάσης τῆς φύσεως δέον νὰ ἀπορρέῃ ἐκ τῆς ἀκριβοῦς παρατηρήσεως τῶν με-

ρικῶν τῆς φύσεως φαινομένων. Ὁ αὐτός, ὅστις ἐξειργάσθη κατὰ βάθος καὶ σαφῶς τὰ λογικὰ, ἠθικὰ, αἰσθητικὰ, πολιτικὰ, κοσμικὰ καὶ μεταφυσικὰ προβλήματα, καὶ τὰ διεμόρφωσεν εἰς ἐπιστήμας ὡς οὐδεὶς πρὸ αὐτοῦ καὶ ὀλίγοιτοι ἴσως μετ' αὐτόν, δὲν ἀπηξίωσε νὰ καταναλώσῃ μακρὰ ἔτη συντόμως μελετῶν καὶ παρατηρῶν τὴν ζωὴν, τὸν ὄργανισμόν καὶ τὴν ἀναπαραγωγὴν τῶν ζώων. Οὕτως ὁ Ἀριστοτέλης ἐγένετο ὁ πατὴρ τῆς ἐπιστημονικῆς Ζωολογίας. Ἀλλὰ καὶ τὰ φυτὰ οὐχ ἤττον εἴλκυσαν τὴν προσοχὴν τοῦ ἐταστικοῦ νοῦς τοῦ μεγάλου φιλοσόφου. Ταῦτα ἀνεγνώρισεν ὡς ζῶντα καὶ ἔμφυχα ὄντα καὶ ἀνέπτυξε διὰ περιουστάτης συγκριτικῆς μεθόδου τὰ γενικὰ φαινόμενα τῆς φυτικῆς ζωῆς μὲ ἐκείνα τῶν ζώων. Κατόπιν ὁ μαθητὴς καὶ διάδοχος τοῦ Ἀριστοτέλους Θεόφραστος ἐτελειοποίησε τοῦ διδασκάλου τὸ ἔργον. Αὐτὸς ἔθεσε τὰ θεμέλια τῆς ἐπιστημονικῆς φυτολογίας, συγγράψας τὸ *Περὶ φυτῶν ἱστορίας* καὶ τὸ *Περὶ φυτῶν αἰτίων* βιβλίον. Ἄνευ ἀμφιβολίας πρὸ τοῦ Θεοφράστου συλλέκται ριζῶν καὶ ἔμποροι βοτανῶν εἶχον γνῶσεις τινὰς τῶν φυτῶν, τὰς ὁποίας ἐχρησιμοποιοῦντο πρὸς παρασκευὴν μαγικῶν καὶ ἱαματικῶν ποτῶν. Ἀπὸ τῶν παναρχαιοτάτων ἤδη χρόνων κηπουροὶ, ἀμπελοουργοὶ καὶ γεωργοὶ συνέλεξαν παρατηρήσεις περὶ τῶν καλλιεργουμένων φυτῶν, μὲ τὴν ἐπίδοσιν τῶν ὁποίων συνεδέετο ἡ εὐπορία αὐτῶν. Ἀλλὰ πᾶν ὅ,τι ἔχει ἐλαττήριον τὸ πρακτικὸν συμφέρον καὶ ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν μόνον τὴν ὕλικὴν ὠφέλειαν δὲν εἶνε ἐπιστήμη. Ὅπως ἡ ἀξία τοῦ καλλιτεχνήματος δὲν ἐγκείται εἰς τὸ χρήσιμον ἀλλὰ μόνον καὶ μόνον εἰς τὸ κάλλος αὐτοῦ, οὕτω καὶ ἡ Ἐπιστήμη εἶνε ἔργον τοῦ ἠθικοῦ κόσμου, ὅστις μὴ ἀνεχόμενος τὸ ἀναλτῆδες καὶ ἀσαφές, ἐπιζητεῖ μόνον καὶ μόνον τὴν ἀληθειαν. Ἡ ἐπιστήμη ἀρχεται ἅμα ὡς ὁ ἐρευνητὴς ἔμαθε νὰ ἐξετάζῃ κριτικῶς τὰς ἰδίας ἑαυτοῦ καὶ τὰς ξένας παρατηρήσεις, ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν φαινομένων νὰ διαγιγνώσκῃ τὴν ἐσωτερικὴν φύσιν, ἐκ τοῦ μερικοῦ δὲ καὶ τυχαίου τὸν γενικὸν νόμον, ἅμα ὁ ἐρευνητὴς αὐτὸς δὲν συνείρη ἄνευ σχεδίου πράγματα, ἅτινα αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ ἐλκύουσι τὴν προσοχὴν καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀπλοῦ παρατηρητοῦ, ἀλλ' ἀκολουθεῖ κατὰ τὰς ἐρεῦνας του καθοδηγούσας ἰδέας, καὶ θέτη ἐν ἑαυτῷ ζητήματα, τῶν ὁποίων τὴν λύσιν μεθοδικῶς καὶ μετ' ἐπιμονῆς ἐπιδιώκει. Κατ' αὐτόν τὸν τρόπον ὁ Ἀριστοτέλης ἐμόρφωσε κατὰ πρῶτον τὴν ἐπιστήμην τῆς φύσεως καὶ ὁ Θεόφραστος οὕτως ἐγένετο ὁ πατὴρ τῆς ἐπιστημονικῆς φυτολογίας. Αὐτὸς δὲν συνέλεξε μόνον ἀπειρίαν ἀπλῶν παρατηρήσεων περὶ τῶν φυτῶν τῆς πατρίδος αὐτοῦ καὶ τῆς ἀλλοδαπῆς ἀπὸ τῶν Ἑρακλείων στηλῶν μέχρι τῶν Ἰνδιῶν καὶ ἀπὸ τῶν καταρρακτῶν τοῦ Νεῖλου μέχρι τῶν ὄχθων τοῦ Πόντου· τὸ ἐνδιαφέρον αὐτοῦ δὲν ἤγειραν μόνον τὰ

φυτὰ τῆς πρακτικῆς ὠφελείας, ἀλλ' ἐν ἴσῳ μέτρῳ καὶ τὰ μᾶλλον ἀσημαντα, ὅταν ταῦτα συνετέλουν εἰς τὴν λύσιν γενικῶν ζητημάτων, ἦτις ἦτο ὁ μόνος σκοπὸς τῶν ἐρευνητῶν του. Κατὰ τί διαφέρει τὸ φυτὸν ἀπὸ τοῦ ζῴου; Ποῖα ὄργανα ἔχει τὸ φυτὸν; ἐκ ποίων ἀρχικῶν συστατικῶν μερῶν ταῦτα συνίστανται; Ποῖαν λειτουργίαν ἐκτελοῦσιν αἱ ῥίζαι, οἱ στέλεχοι, τὰ φύλλα καὶ οἱ καρποὶ; Πόσον χρόνον ζῶσι τὰ φυτὰ; τὸ αἷτιον τῆς ἀσθενείας αὐτῶν; Πῶς δυνάμεθα νὰ προφυλάξωμεν αὐτὰ ἀπὸ τῆν ἀσθένειαν; ὅποιαν ἐπίδρασιν ἔχει διὰ τὴν ἐπίδοσίν των ἡ θερμότης, τὸ ψῦχος, ἡ ὑγρασία καὶ ξηρασία, ἐξωτερικαὶ πληγαί, ὑπέρμετρος καρποφορία, καλλιέργια ἢ παραμέλησις, ἔδαφος ἢ κλίμα; Τὸ φυτὸν δύναται αὐτομάτως νὰ γεννηθῇ; Πῶς διακρίνονται τὰ ἀπὸ σπέρματος μόνον φυτόμενα ἀπὸ τὰ διὰ παρασπάδων ἐκβλαστάνοντα φυτὰ; Μὲ αὐτὰ καὶ τοιαῦτα προβλήματα ἐνησχολεῖτο ὁ Θεόφραστος, ἅτινα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἶνε αὐτὰ τὰ ἀπασχολοῦντα ἀκόμη καὶ τοὺς σημερινοὺς ἐρευνητάς. Εἰς τὰ ζητήματα ταῦτα καταφαίνεται ἡ ἐπιστημονικὴ ὀριμότης τῆς Ἀριστοτελικῆς Σχολῆς, ἂν καὶ αἱ λύσεις αὐτῶν εἰσιν ἐλλειπεῖς, καθόσον ἡ ἐποχὴ ἐκείνη δὲν ἦτο εἰσέτι πρὸς τοῦτο ἀρκούντως προπαρασκευασμένη. Οὐχ ἤττον ἐκπλήσσεται τις διὰ τὸ παρατηρητικὸν περὶ τῶν ὄλων βλέμμα μὲ τὸ ὅποιον ἐπροικίσθη ὁ ὀφθαλμὸς τοῦ Ἑλλήνου.

Τίς ἐκ τῶν πολλῶν μαθητῶν τῶν ἀκροασαμένων ὑπὸ τὴν σκιάν τῶν δένδρων ἐν τῷ Λυκίῳ τῶν Ἀθηνῶν τὸν διδάσκαλον αὐτῶν Θεόφραστον ἠδύνατο νὰ προϊῆ, ὅτι τὸ οἰκοδόμημα τῆς ἐπιστήμης, οὗτινος τὰ θεμέλια ἐτέθησαν, ἔμελλε, ὅπως ἐξακολουθήσῃ συμφώνως μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ διδασκάλου καὶ προαχθῇ μέχρι τῆς τελειοποιήσεως αὐτοῦ, νὰ παρέλθωσι δύο χιλιάδες ἔτη! Τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα κατὰ τὴν ἐποχὴν Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου μετερσιώθη διὰ ταχυτάτης πτήσεως καὶ ἔφθασεν ὕψος, πέραν τοῦ ὁποίου ἐπὶ μακρὸν δὲν ἠδύνατο νὰ ὑψωθῇ καὶ ἤρχισεν ἀπὸ τοῦδε νὰ χωρῇ πρὸς τὸ κάτω τὴν ἀτραπὸν τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνας καὶ ἐξηφανίσθη τέλος εἰς τὰ συγκεχυμένα βάθη μυστικῶν δεισιδαιμονιῶν καὶ τῆς στρεβλῆς σχολαστικότητος. Ἐπὶ τινὰ χρόνον ἀκόμη εἰς τὰς αὐλὰς τῆς Ἀλεξανδρείας, Περγᾶμου καὶ Πόντου, ἐν αἷς καθὼς καὶ μετὰ ταῦτα ὡσαύτως ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Γαλλίᾳ μικραὶ γνώσεις φαρμακείας ἔθεωροῦντο ὡς ἀπαραίτητοι, ἐπιμελῶς ἐξετάζοντο τὰ φυτὰ τοῦλάχιστον ἐκεῖνα, τὰ ὅποια ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς φάρμακα ἢ ἀντιφάρμακα. Οἱ Ῥωμαῖοι ἐνθουσιώδεις ἐρασταὶ τῆς Γεωργίας ἐξηκολούθουν νὰ παρατηρῶσι τὰ ἐν τοῖς ἀγροῖς καλλιεργούμενα φυτὰ καὶ τὰ κλήματα τῶν ἀμπέλων καὶ οἱ παρ' αὐτοῖς Ἑλλήνες ἰατροί, Διοσκουρίδης καὶ Γαληνὸς ἐπὶ κεφαλῆς, δὲν ἀπέκαμον νὰ πλουτίσωσι τὸν θησαυρὸν τῶν

φαρμάκων διὰ φυτῶν ἐχόντων πραγματικὴν ἢ ὑποθετικὴν ἱαματικὴν δύναμιν. Παρῆλθεν ὅμως ἡ ἰδεώδης ἐκείνη μελέτη, ἦτις ἐξήταζε ἐν τῷ φυσικῷ κόσμῳ τὸ πρόβλημα τῆς ζωῆς, ἧς ἡ παρατήρησις καὶ ἐξακριβωσις ἔτεινε νὰ καταστήσῃ αὐτὴν οὐσιώδες μέρος τῆς γενικῆς τῆς φύσεως ἐπιστήμης. Καὶ πάλιν ὁ Πλίνιος ριψοκινδυνεύσας ἐπελήφθη τοῦ γιγαντιαίου ἔργου, νὰ συμπεριλάβῃ δηλαδὴ ἀπάσας τὰς γνώσεις τῆς ἐποχῆς του, ὡς εἰ ἤθελε νὰ φανῇ ἐφάμιλλος τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἄλλ' ὅποια ἀπόστασις μετὰ τοῦ Ἑλλήνου καὶ τοῦ Ῥωμαίου! Ἐκεῖνος μὲν μέγας καθύσον ἀφορᾷ εἰς τὴν παρατήρησιν καὶ τὰς ἰδέας, τὰ πάντα κριτικῶς ἀντιπαραβάλλων, διανοητικῶς ἐμβαθύνων εἰς αὐτὰ, δημιουργικῶς διαμορφώνων, αὐτὸς δὲ μετὰ ζωηροῦ ἐνδιαφέροντος καὶ μεγίστης ἐπιμελείας περισυλλέγων, ἀλλ' ἄνευ αὐτοτελοῦς γνώμης καὶ ἄνευ ἰδίας αὐτοῦ παρατηρήσεως, ἐπομένως ἄνευ κρίσεως καὶ ἄνευ γνώσεως τῶν πραγμάτων. Ὁμοῦ μὲ τὸ πρὸς τὴν ἐπιστήμην ἐνδιαφέρον ἐξέλιπε καὶ ἡ ἱκανότης τοῦ ἐξετάζειν τὴν ζῶσαν φύσιν. Μόνον οἱ Ἀραβες ἐπὶ τινὰ χρόνον προσεπάθησαν νὰ διαφυλάξωσι καὶ αὐξήσωσι κατὰ τι τὴν ἐκ τῆς ἀρχαιότητος διαδιδασθεῖσαν γνώσιν τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Τελευταῖον ἅπασα ἡ πνευματικὴ παιδεία κατεβυθίσθη εἰς τὸν παρεμφερῆ τῷ θανάτῳ ὕπνον, ἀπὸ τὸν ὅποιον μετὰ μακρότατον χρόνον ἀφυπνίσθη διὰ τοῦ πνεύματος τῆς νέας ἐποχῆς, ἦτις ἤρξατο νὰ ὑποφώσκη ἐν Ἰταλίᾳ κατὰ τὴν ἸΔ' ἑκατονταετηρίδα. Εἰς τοῦτο συνετέλεσεν ὁ Δάντης, ὁ Πετράρχης καὶ ὁ Βοκάκιος, εἰς οὓς ἡ Εὐρώπη χρεωστῆ ὄχι μόνον τὴν μόρφωσιν τῆς νεωτέρας φιλολογίας, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀναζωογόνησιν τῶν κλασικῶν σπουδῶν τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν καὶ ρωμαϊκῶν συγγραμμάτων. Κατὰ δὲ τὴν ΙΕ' ἑκατονταετηρίδα ἀφυπνίσθησαν ἐκ τοῦ μακροῦ ὕπνου ἐν Ἰταλίᾳ ἡ μία μετὰ τὴν ἄλλην πᾶσαι αἱ τέχναι καὶ ἐπιστήμαι καὶ κατὰ τὸ τέλος τῆς ἑκατονταετηρίδος ταύτης ἐκλήθη ἐν τῇ ζωῇ καὶ ἡ φυτολογία. Εὐγενῆς βυζαντινὸς Ἕλληνας, ὅστις ἐκ τῆς καταστραφείσης τῶν Τούρκων πατρίδος αὐτοῦ διεπεραιώθη εἰς Ἰταλίαν, σώσας μόνον τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὰς γνώσεις αὐτοῦ, μετέφρασε κατὰ διαταγὴν τοῦ Πάπα τὸν Θεόφραστον ἐκ τῆς ἐλληνικῆς εἰς τὴν λατινικὴν γλῶσσαν. Ὡσαύτως ὁ Διοσκουρίδης καὶ Πλίνιος ἐξετάφησαν ἀπὸ τὴν κόριν τῆς λήθης καὶ ἐγένοντο τὰ συγγράμματα αὐτῶν διὰ τῆς κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐφευρέσεως τῆς τυπογραφίας κτῆμα κοινὸν τοῦ φιλολογικοῦ κόσμου.

Ταχέως ὅμως εἶδον ὅτι πρὸς κατανόησιν τῶν φυτολογικῶν βιβλίων δὲν ἀρκεῖ ἡ γνώσις μόνη τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν· ἔπρεπε νὰ γνωρίζωσι καὶ τὰ ἀντικείμενα περὶ ὧν ταῦτα πραγματεύονται, διὸ καὶ ἐπεδόθησαν μετὰ ζήλου, κατ' ἀρχὰς μὲν ἐν Ἰταλίᾳ καὶ κατόπιν ἐν ταῖς Κάτω Χώ-

ραις καὶ ἐν Γερμανίᾳ, νὰ ἀναζητῶσι τὰ φυτὰ περὶ ὧν ἐνησχολήθησαν οἱ ἀρχαῖοι. Ἄληθές ὅτι πλεῖστα φυτὰ συνελέγησαν, ἀλλ' ἡ φυτολογία οὐχ ἤττον δὲν ἀπετέλει ἐλευθέραν καὶ καθαρὰν ἐπιστήμην, ὅποια ἦτο κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀριστοτέλους, ἀλλ' ἔμενε δούλη τῆς φιλολογίας καὶ τῆς Ἰατρικῆς, καθόσον τὸ μόνον ζήτημα, ἐφ' οὗ ἐνησχολοῦντο οἱ τότε βοτανικοί, ἦτο νὰ ἀνεύρωσι πάλιν τὰ φυτὰ τοῦ Θεοφράστου, Πλινίου καὶ Διοσκουρίδου, καὶ νὰ ἀνιχνεύσωσι τὰς μυστικὰς ἰαματικὰς ἢ δηλητηριώδεις ἰδιότητας, καθ' ἃ ἀπὸ τῶν παναρχαιοτάτων χρόνων ἐπιστεύετο, ὅτι αὐτὴ ἢ ἐκείνη ἢ ἰδιότης ὑπάρχει ἐν ἐκάστῳ φυτῷ.

Ἐν τούτοις ὁμως ἐπεφάνη καὶ τὸ λυκόφως, ὅπερ ἐγένετο φωτεινότερον ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν. Ἡ ἐπιστήμη, ἣτις ἔμενεν ἐγκεκλεισμένη καὶ μαραινομένη καθ' ἅπαντα τὸν μεσαίωνα ἐν τοῖς σκοτεινοῖς τῶν μονῶν κελλοῖς, ἐξῆλθε πάλιν εἰς τὸν ζῶντα κόσμον καὶ τὴν ἐλευθερίαν. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ ἡ φυτολογία διετέλεσεν ἐν διηνεκεῖ ἀναπτύξει, ἂν καὶ τὰ ζητήματα μὲ τὰ ὅποια ἐνησχολεῖτο κατὰ διαφόρους καιροὺς πάντῃ διαφοροτρόπως ἀντελαμβάνοντο. Ἄλλ' ὅσον περισσότερον ἐξαπλοῦται ἡ γῶσις, τόσον περισσότερα ἀναφαίνονται προβλήματα.

(Ἔπεται συνέχεια).

Π. Βαλασαμάκης

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Ὀκτώβριος 1892

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΣΥΛΛΟΓΟΥ. Συνεκροτήθη ἡ τακτικὴ συνεδρία τοῦ μηνός.

Ἦρξαντο τῇ 30 τοῦ μηνός τὰ ἀναγνώσματα τοῦ συλλόγου. Ὁ δὲ κ. Θ. Βελλιανίτης ὠμίλησε περὶ τῶν καφενεῖων ἐν Ἀθήναις κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ὄθωνος.

Ὁ σύλλογος ἐώρτασεν ἰδίᾳ τὰς ἐορτὰς τῶν ἀργυρῶν γάμων τῶν Α. Α. Μ. Μ. Ἐντολῇ αὐτοῦ ὁ κ. Ἄγγελος Βλάχος ἐξεφώνησε τὸν κατὰλληλον πανηγυρικόν. Ἐν τῇ ἐορτῇ δὲ ταύτῃ παρέστησαν αἱ Α. Α. Β. Β. Υ. Υ. ὁ Διάδοχος Κωνσταντῖνος καὶ ὁ πρίγκιψ Νικόλαος.

Ἡ ἐπὶ τῆς ἀναδασώσεως ἐκλεχθεῖσα ὑπὸ τοῦ συλλόγου ἐπιτροπὴ ὑπέβαλε διὰ τοῦ κ. Α. Ρούκη τὴν ἔκθεσιν αὐτῆς, καθ' ἣν προέτεινε τὰ ἐξῆς:

1) Παρακαλεῖ τὸν σύλλογον ὅπως υἰοθετήσῃ τὴν πρότασιν περὶ ἀναδασώσεως. 2) χορηγήσῃ αὐτῇ τὴν αἰτουμένην ἄδειαν πρὸς ἐνέργειαν τῶν προτεινομένων διαδημάτων παρὰ τῇ Α. Μ. ὅπως τεθῇ τὸ ἔργον ὑπὸ τὴν προστασίαν ἐνὸς τῶν βασιλικῶν πριγκίπων. 3) προβῇ εἰς τὴν συζήτησιν

καὶ ἐπιψήφισιν τοῦ συνυποβαλλομένου σχεδίου ὀργανισμοῦ τῆς ἐπιτροπῆς καὶ τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς, μετὰ τὴν ἐπιψήφισιν τοῦ ὁποῦ ὑπὸ τοῦ συλλόγου θέλει ἐκλεγῆ ἡ διαρκὴς ἐπιτροπὴ καὶ ἀρχίσει εὐθὺς τὸ ἔργον. 4) παρακαλέσῃ τὸ νομικὸν τμήμα τοῦ συλλόγου, ὅπως ἀσχοληθῇ εἰς τὴν μελέτην τοῦ ζητήματος τῆς προστασίας τῶν δασῶν καὶ προπαρασκευάσῃ τὸ ἔδαφος νομοθετικῆς περὶ τούτων προνοίας εἰς τὴν κυβερνήσιν· καὶ 5) ἐπιδιώξῃ διὰ παντός προσφόρου μέσου παρὰ τῇ κυβερνήσει καὶ ταῖς ἀρμοδίαις ἀρχαῖς τὴν αὐστηρὰν ἐφαρμογὴν τῶν περὶ λεκανοπεδίου Ἀθηνῶν καὶ ποιμνιοβοσκῆς νόμων καὶ ἀστυνομικῶν διατάξεων.

Ἀπεβίωσεν ἐν Ρόσκοβιτς τῆς Πρωσίας ὁ Ἐρρίκος Κοιλγγίος ἀντεπιστέλλον τοῦ Συλλόγου μέλος. Ὁ σύλλογος ἐψήφισατο τὴν ἀποστολὴν συλλυπητηρίων τῇ χήρᾳ αὐτοῦ.

Μέχρι τέλους τοῦ μηνός ἐν τῇ σχολῇ τῶν ἀπόρων παιδῶν Ἀθηνῶν ἐνεγράφησαν μαθηταὶ ἐν ὄλῳ 826.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΤΜΗΜΑΤΩΝ. Φυσιογνωστικὸν τμήμα. Συνήλθε δις εἰς συνεδρίαν. Καὶ κατὰ μὲν τὴν πρώτην ἐξελέξατο πρόεδρον μὲν αὐτοῦ τὸν κ. Γ. Μακκᾶν, ἀντιπρόεδρον τὸν κ. Α. Κορδέλλαν καὶ γραμματέα τὸν κ. Γ. Φωκᾶν. Συνεζήτησε δὲ τοὺς ὅρους τῆς ἐκδόσεως τοῦ λεξικοῦ τῶν ἐλληνικῶν ὀνομάτων τῶν φυτῶν ὑπὸ τοῦ κ. Θ. Χελδράϊχ.

Κατὰ δὲ τὴν δευτέραν συνεδρίαν ὁ κ. Γ. Μακκᾶς ἐποίησατο ἀνακοίνωσιν περὶ τῆς χρησιμότητος τῶν χολερικῶν δελτίων. Χρησιμεύουσι δὲ ταῦτα, εἶπε, διττῶς· εἰς προφύλαξιν τοῦ λαοῦ ἀπὸ τοῦ φόβου καὶ τῆς ἀποθαρρύνσεως καὶ εἰς τὰς μελέτας τῶν ἰατρῶν περὶ τῆς πορείας τῆς ἐπιδημίας. Κατόπιν ἀνέπτυξεν ὁ κ. Μακκᾶς τὰ ἐν τοῖς δελτίοις τούτοις παρεισφροῦντα λάθη εἴτε ἐκ ψευδῶν πληροφοριῶν, εἴτε καὶ σφαλμάτων περὶ τὴν διάγνωσιν. Διότι ἠναγκασμένοι οἱ ἰατροὶ νὰ πέμπωσιν εἰς τὴν ἀρχὴν δελτία, καὶ τῆς φύσεως τῆς νόσου μὴ οὔσης ἐν ἀρχῇ σαφοῦς καὶ ἀσφαλοῦς, προτιμῶσι νὰ ἀναγράψωσι χάριν ἀσφαλείας ὡς χολερικοὺς καὶ τοὺς μὴ τοιοῦτους. Ἐκ τούτου ἀγόμενος ὁ κ. Μακκᾶς ἐποίησατο διάκρισιν τῆς χολεροειδοῦς διαρροίας, τῆς χολέρας καὶ τῆς χολερίδος, ἣτις κακῶς χολερίνη καλεῖται.

Ὁ κ. Μακκᾶς ἐν τέλει ἐξέφρασε τὴν ἀπορίαν του περὶ τῆς ἐπικρατήσεως τῆς λέξεως *κροῦσμα* ἐν τοῖς δελτίοις, ἀντὶ πάσης ἄλλης καταλλήλου. Δύσκολον εἶνε, εἶπε, νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι οἱ μεταχειρισθέντες πρῶτοι τὴν λέξιν ταύτην ἠθέλησαν νὰ μιμηθῶσιν Ἐρατοσθένη τὸν Κυρηναῖον, τὸν γράψαντα ἐν τῷ 32 τῶν καταστερισμῶν αὐτοῦ περὶ Ὠρίωνος,

ὅτι ἐκρούσθη ὑπὸ σκορπίου καὶ ἀπέθανεν. Οἱ πλείστοι τῶν χολεριῶντων δὲν προσβάλλονται ἐξαπίνης, ὥστε καὶ ἰατρικῶς ἡ λέξις κρούσμα δὲν φαίνεται προτιμητέα. Ὡστε προτιμητέα εἶνε ἡ λέξις *σύμπτωμα* καὶ σημειοῦντες νὰ γράφωμεν: τοσοῦτοι ἔσχον χολερικά συμπτώματα ἢ καὶ ἀπλῶς χολερικά, ἀκολουθοῦντες ἐν τούτῳ μάλιστα τὸν Ἴπποκράτην.

Τμημα νομικὸν καὶ τῶν πολιτικῶν ἐπιστημῶν. Συνήλθεν ἅπαξ εἰς συνεδρίαν καὶ προέβη κατὰ πρῶτον εἰς τὰς ἀρχαιρεσίας του. Ἐξελέγησαν δὲ αὖθις πρόεδρος ὁ κ. Ν. Δαμασκηνός, ἀντιπρόεδρος ὁ κ. Γ. Ἀγγελόπουλος καὶ γραμματεὺς ὁ κ. Δ. Ε. Ἡλιόπουλος. Μετὰ τοῦτο ὁ κ. Σ. Βάλβης ἐποίησατο ἀνακοίνωσιν νεωστὶ ἐκδοθείσης μελέτης τοῦ κ. Γ. Στρέϊτ περὶ ἀντιστάσεως κατὰ τῆς ἀρχῆς, ὁ δὲ κ. Α. Ρούκης ἐπρότεινε τὴν σύστασιν ἐπιτροπῆς, ἣτις νὰ μελετήσῃ καὶ προπαρασκευάσῃ τὴν σύνταξιν νομοσχεδίου περὶ προστασίας τῶν δασῶν· τὴν πρότασιν δὲ ταύτην ἀποδεχθὲν τὸ τμημα ἐξέλεξεν ἐπιτροπὴν συγκεκλιμένην ἐκ τῶν κ.κ. Ν. Δαμασκηνοῦ, Γ. Ἀγγελοπούλου, Ν. Δημαρᾶ, Γ. Στρέϊτ, Κ. Μ. Ράλλη, Ν. Χλωροῦ καὶ Σ. Βάλβη.

Ἡ ἐν τῷ προγενεστέρω καὶ τῷ παρόντι τεύχει τοῦ Παρνασσῶ δημοσιευθεῖσα πραγματεία ὑπὸ τὸν τίτλον *Ἡ βυζαντινὴ φιλολογία ἐγρᾶφη γαλλιστί* παρὰ τοῦ κ. Δ. Βικέλα καὶ ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ γνωστῷ περιοδικῷ συγγράμματι *Revue des Deux Mondes*· ἀδεία δὲ τοῦ συγγραφέως μετεφράσθη παρὰ τῆς Διευθύνσεως τοῦ Παρνασσῶ καὶ ἐδημοσιεύθη ἑλληνιστί.

ΠΑΡΟΡΑΜΑ. Ἐν σελ. 76, στίχ. 20, ἀντὶ *Χαουραί*, ἀνάγνωθι *Χαουράν*.